

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serpil Hikmetumut

**Düzce
Ocak, 2021**

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serpil Hikmetumut

Danışman: Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR

**Düzce
Ocak, 2021**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında oy birliği ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

Üye Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR (Danışman)

Üye Doç. Dr. Burcu KURT

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20...

(İmza Yeri)
Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez konumu belirlerken ilk adımda önce geniş bir çerçeveden bakarak Osmanlı'nın modernleşme döneminde sosyo-kültürel yaşam içerisinde bir konu başlığı seçmek istediğime karar verdim. İkinci adım tez konumun hangi alanda olacağına karar vermektir. Danışman hocam İsmail Yaşayanlar'ın doktora tezini salgın hastalıklar ve kamu sağlığı alanında yapması benim için çok güzel fırsattı çünkü sağlık alanını seçersem onun tecrübelerinden ve tavsiyelerinden yararlanma imkanı bulabilecektim. Fikrimi hocamla paylaştığımda bana birkaç öneri sundu. Beni en çok heyecanlandıran Bahriye Merkez Hastanesi başlığı oldu. Hocam bu konunun detaylı bir şekilde çalışılmadığını ve ortaya güzel bir çalışmanın çıkabileceğini söylediğinde hemen kabul ettim. Çünkü doğup büyüdüğüm semte çok yakın, defalarca önünden geçtiğim Kasımpaşa Deniz Hastanesi binası aslında bana hiç de yabancı değildi. Ama bu zamana kadar önünden geçerken sadece gördüğüm, beğendiğim bir binadan ibaretti. Bundan sonra modernleşme döneminde Deniz Kuvvetleri'ne bağlı asker hastanelerinin kuruluşuna temel teşkil eden öncü bir hastane olarak çalışma konum olacaktı. Askeri deniz hastanelerinin açılmasında ve modern tıp tekniklerinin uygulanması konusunda örnek niteliğinde olan Bahriye Merkez Hastanesi benzer sağlık kurumlarının araştırılmasında da yardımcı olabileceği düşüncesiyle tez projesi olarak belirlenmiş oldu.

Osmanlı Devleti'nde geleneksel sağlık kurumları devletin kurulmasından itibaren var olmuşlardır. Modern sağlık kuruluşu olarak tanımlanan askeri hastaneler 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmışlardır. Tez çalışmasında geleneksel kurumlardan modern sağlık kurumlarına geçişin daha iyi anlaşılabilmesi için bu iki dönem arasında yaşanan gelişmelerden kısaca bahsedilmiştir. Ancak tezin asıl çalışma aralığı III. Selim ve II. Mahmud döneminde Bahriye Merkez Hastanesi'nin teşekkülüne katkısı olan sağlık kurumlarının incelenmesinden başlayıp Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 2016'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı sivil bir hastane haline geldiği dönemi kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Kurumun Kasımpaşa Asker ve Deniz Hastanesi olarak hizmet verdiği dönemlerle ilgili evraklara ulaşmanın zorluğu sebebiyle tez çalışmasının asıl odak noktası kurumun Bahriye Merkez Hastanesi olarak hizmet verdiği dönem olarak belirlendi. Böylece Bahriye Merkez Hastanesi'nin kurumsallaşma dönemi, farklı alanlarda ihtisaslaşması, hekim istihdamı gibi konuların üzerinde durularak sağlık alanında modernizasyon çalışmalarında karşılaşılan olumlu gelişmeler ve karşılaşılan olumsuzluklar da mercek altına alınmış oldu.

Kamu sağlığı tarihi alanında yaptığı değerli çalışmalarıyla beni de sağlık alanında çalışma konusunda cesaretlendiren, tez çalışmamın en başından sonuna kadar her zaman destek olan, yaptığımız derslerde çalışmamın her aşamasıyla bire bir ilgilenen, temininde zorlandığım kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan, sürekli motive edici konuşmalar yapan değerli danışman hocam Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR'a büyük bir teşekkür borçluyum. Arşiv belgelerini okumam konusunda büyük desteği ve payı olan değerli hocam Ar. Gör. Emine ŞAHİN'e de çok teşekkür ediyorum.

İstanbul Üniversitesi'nde ihtiyacım olan kaynak esere ulaşmamda bana yardımcı olan Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye, Taksim Atatürk Kitaplığı

alışanlarından Metin TEKZEN'e, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Beşiktaş Deniz Tarihi Arşivi ve Türk Diyanet Vakfı İşlam Araştırma Merkezi (İSAM) Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkür ederim. Beşiktaş Deniz Tarihi Arşivi alışanlarından Dr. Mehmet KORKMAZ'a çalışmamın başından itibaren verdiği tüm destek ve katkı, sağladığı belgeler için ayrıca teşekkür borçluyum.

Son olarak kardeşlerim ve benim için her zaman naif kişiliğiyle, sevgi dolu kalbiyle örnek aldığım merhum canım annem Pembe ÖZEN'e, İstanbul'da kütüphane çalışmalarımı yaptığım süreçte beni misafir eden aile üyelerime, niversite ve yüksek lisans eğitimi konusunda beni teşvik eden ve her zaman destekçim olan eşim Zekeriya HİKMETUMUT'a, hep yanımda olan canım yavrularım Sena ve Mustafa Yasin HİKMETUMUT'a , tez çalışmam sürecinde yardımlarını esirgemeyen Düzce Mustafa Kemal Ortaokulu'nun değerli idari kadrosuna, benim çalışmalarımı en samimi duygularıyla destekleyen arkadaşlarıma ve adını saymayı unuttuğum herkese teşekkür ederim.

şüphesiz bu çalışmanın tüm eksikleri, hataları şahsıma aittir.

Serpil HİKMETUMUT

Düzce, Ocak-2021

ÖZET

Yazar Adı-Soyadı : Serpil HİKMETUMUT
Üniversite : Düzce Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi
Tezin niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : 135
Mezuniyet Tarihi : 21.01.2021
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bahriye Merkez Hastanesi

Bu tez çalışmasının ana hedefi Osmanlı'nın modernleşme sürecinde Bahriye Teşkilatı'na bağlı sağlık kurumlarında yaşanan modernizasyonu Bahriye Merkez Hastanesi örneğinden yola çıkarak incelemektir. Bahriye Merkez Hastanesi; Tersane-i Amire bünyesinde açılan acil cerrahi müdahalelerin yapıldığı basit, sıradan sağlık tesislerinden modern tıp tekniklerinin uygulandığı daha komplike sağlık kuruluşlarına ilerleyen süreci aydınlatmada önemli bir yere sahiptir. Bu konu, deniz asker hastanelerinin ilk örneğini teşkil etmesi, üzerine daha önceden ayrıntılı bir araştırma yapılmamış olması ve hastanenin kuruluşuyla ilgili bilgilerdeki çelişkilerin giderilmesi amacıyla seçilmiştir.

Bu tez çalışması sonuçları itibariyle Osmanlı döneminde sağlık alanındaki gelişmelere askeri hastanelerin katkılarını ortaya koymuş ve Bahriye Teşkilatı'na bağlı sağlık müesseselerinin kurulmasıyla deniz hastanelerinin teşekkülü konularına açıklık getirmiştir. Sağlık modernizasyonu konusunda ele alınan bir başka husus da asker hekimlerin yetiştirilmesi meselesidir. Sağlık kurumlarında modernleşmeye paralel olarak geleneksel yöntemlerle hekim yetiştirme usulü de terk edilerek bu konuda modern tıp okulları açılmıştır. Askeri hastane ve tıp okulları sivil hastanelerin ve sivil hekimliğin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Modernleşme döneminde hizmete giren Bahriye Merkez Hastanesi'nin faaliyetlerinin incelenmesi bu süreçlerin ortaya konmasında ve kurumsallaşma sürecinde devletin yaşadığı siyasi çalkantıların sağlık alanına da yaptığı olumsuz etkilerin anlaşılmasında önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bahriye Teşkilatı, Hastane, Sağlık, Bahriye Merkez Hastanesi, Kasımpaşa Deniz Hastanesi.

ABSTRACT

Name and Surname : Serpil HİKMETUMUT
University : Düzce University
Institution : Institution of Social Sciences
Field : History
Branch : Modern History
Degree Awarded : Master Thesis
Page Number : 135
Degree Date : 21.01.2021
Supervisor : Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR

The Central Naval Hospital From The Late Ottoman Era to the Republic of Turkey

The main aim of this thesis study is examining modernization in the healthcare institutions connected with the Bahriye (Naval) Organization based on the example of the Central Naval Hospital, during the modernization process of the Ottoman State. The Central Naval Hospital is important in shedding light on the process from the simple, conventional healthcare facilities opened within the structure of the naval shipyard where emergency surgeries were carried out, that were later developed into more complicated healthcare institutions where modern medicine was implemented. The choice of this topic was because it represented the first example of a naval military hospital; there were no detailed studies conducted previously, and for the purpose of eliminating contradictory information regarding the establishment of the hospital.

As a result of this thesis study, it reveals the military hospital's contributions in the development of healthcare during the Ottoman period and also sheds light on matters concerning the organization of naval hospitals with the establishment of healthcare institutions connected with the Bahriye Organization. Another point addressed concerning the modernization of healthcare was the issue of training military physicians. In parallel with modernization in healthcare institutions, the traditional method of training physicians was abolished and modern medical schools were opened. Military hospitals and medical schools contributed significantly to the progress of civilian hospitals and civilian physicians. Research on the activities of the Central Naval Hospital that began to operate during the modernization era constitutes an important example in revealing these processes and understanding the negative impact in the field of healthcare due to the political turmoil the state experienced during the institutionalization process.

Key Words: *Bahriye Organization, Hospital, Healthcare, Central Naval Hospital, Kasımpaşa Naval Hospital.*

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iiiv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
Osmanlı Modernleşmesinin Sağlık Alanına Yansımaları: Geleneksel Sağlık Kurumlarından Hastanelere Geçiş.....	1
Modern Sağlık Hizmetlerinin Öncü Kurumlarından Askeri Hastanelerin Faaliyetlere Başlaması.....	5
Araştırmanın Kapsamı.....	7
Araştırmanın Kaynakları.....	9
Mevcut Literatür.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ'NİN TEŞEKKÜLÜNÜ HAZIRLAYAN SAĞLIK KURUMLARI

1. Bahriye Teşkilatı'nda Temel Sağlık Hizmetleri.....	122
2. Tersane-i Amire Sağlık Hizmetlerinde Kurumsallaşma: Cerrah Dükkanı Örneği.....	133
3. Askeri Hastanelerin Teşekkülünde Tersane Hastanesi'nin Katkıları.....	155
4. Askeri Deniz Hastanelerinin İlk Örneği Olan Sakızağacı Hastanesi'nin Kuruluşu.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ

1. Osmanlı Döneminde Bahriye Merkez Hastanesi'nin Teşekkülü.....	30
2. Cumhuriyet Döneminde Bahriye Merkez Hastanesi.....	34

3. Bahriye Merkez Hastanesi Hizmet Binasına Yapılan İlaveler ve Hastanenin Geçirdiği Tamiratlar	422
4. Bahriye Merkez Hastanesi'nin Hizmet Masrafları.....	45
5. Bahriye Merkez Hastanesi'nin İhtisaslaşma Süreci: Yeni Birimlerin Açılması ve Hasta Hizmetleriyle İlgili Çalışmalar	4949
a.Osmanlı Dönemindeki İhtisaslaşma Süreci	49
b.Cumhuriyet Dönemindeki İhtisaslaşma Süreci	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ HEKİM VE YARDIMCI PERSONELİNİN YETİŞTİRİLMESİ, GÖREVLENDİRİLMESİ, HAKLARI VE SORUMLULUKLARI

1. Bahriye Teşkilatı ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim Yetiştirme Meselesi	59
2. Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim İstihdamı ve Hekimlerin Özlük İşleri	73
a. Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim Ataması, Rütbe ve Terfi İşlemleri .	73
b. Bahriye Merkez Hastanesi Hekimlerinin Ödül, Cezave Emeklilik İşlemleri	78
3. Kuruluşundan Cumhuriyete Sağlık Personelinin Hastane Modernizasyonuna Katkıları	83
SONUÇ.....	86
KAYNAKLAR	90
EKLER.....	97

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
A.AMD.	Amedi Kalemi Evrakı
A.DVN.	Sadaret Divan Kalemi Evrakı
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Alb.	Albay
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
A.MKT.NZD	Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair Evrakı
Asteğmen	Atğm.
Astsubay	Astsb.
A.Ş.	Anonim Şirketi
Bçvş.	Başçavuş
BEO.	Bab-1 Ali Evrak Odası Tasnifi
bkz.	Bakınız
Bnb.	Binbaşı
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.AS.	Cevdet Askeriye
C.BH.	Cevdet Bahriye
C.SH.	Cevdet Sıhhiye
Çev.	Çeviren
Çvş.	Çavuş
Der.	Derleyen
D.BŞM.d.	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defteri
DH. EUM. MEM.	Dahiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı
DH. EUM. MH.	Dahiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Evrakı
DH. EUM. THR.	Dahiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı
DH. EUM. VRK.	Dahiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı
D.EUM.6. Şb.	Dahiliye Nezaret Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube Evrakı
DH. İD.	Dahiliye Nezaret İdari Evrakı
DH. İ.U.M.	Dahiliye Nezaret İdare-i Umumiye Evrakı
DH.MKT.	Dahiliye Nezaret Mektubi Kalemi Evrakı
DH. SAİD. d.	Dahiliye Nezaret Sicil-i Ahval Komisyonu Defteri
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
Dt.	Dış Hekimi
DTA.	Deniz Tarihi Arşivi

Dz. K.K.	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
Ed.	Editör
H.	Hicri
HAT.	Hatt-ı Hümayun Evrakı
Haz.	Hazırlayan
HH.İ.	Hazine-i Hassa İradeler Evrakı
HR. SFR.3...	Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı
HR. İD.	Hariciye Nezareti İdare Evrakı
HR.TH.	Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı
HR.TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ.BH.	İrade Bahriye
İ.DH.	İrade Dahiliye
İ.DUİT.	İrade Dosya Usulü
İ.HUS.	İrade Hususi
İ.HR.	İrade Hariciye
İ.MLV.	İrade Meclis-i Vala
İ.MMS.	İrade Meclis-i Mahsus
İ.MSM.	İrade Mesail-i Mühimme
İ.TAL.	İrade Taltifat
İA.	İslam Ansiklopedisi
İE.SH.	İbnülemin Sıhhiye Evrakı
Kd.	Kıdemli
Krş.	Karşılaştırınız
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defter
MB.İ.	Mabeyn İrade Evrakı
MF.MKT.	Maarif Vekaleti Mektubi Kalemî Evrakı
MKT.	Mektubi Evrakı
Müht.	Mühimmat
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
Nu.	Numara
Ord.	Ordıyanüs
Opr.	Operatör
Prof.	Profesör
s.	sayfa
S.	Sayı
Sb.	Subay
ss.	Sayfadan sayfaya
[s.y.]	Sayfa yok
ŞD.	Şura-yı Devlet Evrakı
Tbp.	Tabip
Tğm.	Teğmen
Tek.	Teknisyen
TS.MA.e	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
Tuğa.	Tuğamiral
Ütğm.	Üsteğmen
v.b.	ve benzeri

Yard.	Yardımcı
Yb.	Yarbay
Yd.	Yedek
Y.MTV.	Yıldız Perakende Evrakı Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.ASK.	Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.KOM.	Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Evrakı Hususi Maruzat
[y.y.yok]	Yayınevi yok
[yy.y.yok]	Yayın yılı yok
Yzb.	Yüzbaşı
ZB.	Zabtiye Nezareti Evrakı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1	1894 Yılıının Mart-Mayıs Aylarında Bahriye Merkez Hastanesi'nde Tedavi Gören Hastaların Bölümlere Göre Dağılımı	s.52
Tablo 2	1973 Yılında Bahriye Merkez Hastanesi'nde Tedavi Gören Hastaların Bölümlere Göre Dağılımı	s.57
Tablo 3	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Mezunlarından Bahriye Teşkilatı'nda İstihdam Edilen Hekimler	s.69
Tablo 4	Bahriye Merkez Hastanesi Personelinden Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Hekimler	s.71
Tablo 5	Bahriye Hekimlerinin Kadro, Rütbe ve Terfi Koşulları	s.76
Tablo 6	1912 Tarihli Bahriye Salnamesine Göre Bahriye Hekimlerinin Yeni Unvanları	s.77

EKLER LİSTESİ

Ek 1	Cerrah Dükkanı'nın Açılışına Dair Bir Evrak	s.97
Ek 2	Tersane-i Amire Sağlık Personeli Maaş Ödemesine Dair Bir Evrak	s.98
Ek 3	Tersane-i Amire'de İspitalya ve Tabibhane Açılmasına Dair Bir Evrak	s.99
Ek 4	Mektebi-i Bahriye'nin Heybeli Ada'ya Nakline Dair Bir Evrak	s.100
Ek 5	Bahriye Merkez Hastanesi Hekimlerinden Çerçöp Sami'nin Hastane İçin Yazdığı Kaside	s.101
Ek 6	1936-1939 Yılları Arasında Bahriye Merkez Hastanesi'nin Restorasyonu Konusunda Hastane Hekimlerinden Operatör Salah Sun'un Görüşleri	s.102
Ek 7	1871 Tarihli İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi'nin Bahriye'ye Hekim Alımı ve Bahriye Merkez Hastanesi'yle İlgili Maddeleri	s.106
Ek 8	1913 Tarihli Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi'nin Bahriye Teşkilatı'na Hekim Kabulüyle İlgili Maddeleri	s.108
Ek 9	Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi'nin Denizden Çekilmiş Fotoğrafı (1)	s.109
Ek 10	Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi'nin Denizden Çekilmiş Fotoğrafı (2)	s.110
Ek 11	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları	s.110
Ek 12	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları	s.111
Ek 13	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları	s.111
Ek 14	Bahriye Merkez Hastanesi Kimya Laboratuvarı	s.112
Ek 15	Bahriye Merkez Hastanesi Bakteriyoloji Laboratuvarı	s.112
Ek 16	Kasımpaşa Deniz Hastanesi (1827-1973)	s.113
Ek 17	Kuruluşundan Cumhuriyet'e Bahriye Merkez Hastanesi'nde Başhekim ve Yardımcı Hekim Olarak Çalışan Hekimler	s.114
Ek 18	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Cildiye Bölümü (Deri ve Zührevi Hastalıklar) Personeli (1904-1986)	s.117
Ek 19	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Genel Cerrahi Bölümü Personeli (?-1986)	s.117
Ek 20	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Anestezi ve Reanimasyon Kliniği Personeli (1950-1986)	s.119
Ek 21	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Göz Kliniği Personeli (?-1986)	s.120
Ek 22	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Röntgen Servisi Personeli (1936-1973)	s.121
Ek 23	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Onkoloji Servisi Personeli (1973)	s.122
Ek 24	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kulak-Burun Boğaz Polikliniği Personeli (?-1986)	s.122
Ek 25	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Dahiliye Polikliniği Personeli (?-1986)	s.123

Ek 26	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Göğüs Hastalıkları Polikliniği Personeli (1973-1986)	s.124
Ek 27	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Hayati Kimya Laboratuvarı Personeli (?-1973)	s.125
Ek 28	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kadın Doğum Kliniği Personeli (1945-1986)	s.125
Ek 29	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Ortopedi ve Travmatoloji Kliniği Personeli (1964-1986)	s.126
Ek 30	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Üroloji Kliniği Personeli (?-1986)	s.127
Ek 31	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Ruh ve Sinir Hastalıkları Kliniği Personeli (?-1986)	s.128
Ek 32	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Çocuk Hastalıkları Kliniği Personeli (?-1986)	s.129
Ek 33	Kasımpaşa Deniz Hastanesi İntaniye Kliniği Personeli (?-1973)	s.129
Ek 34	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Bakteriyoloji Kliniği Personeli (1973-1986)	s.129
Ek 35	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Kliniği Personeli (?-1986)	s.130
Ek 36	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Beyin Cerrahi Kliniği Personeli (1957-1986)	s.131
Ek 37	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Patoloji Bölümü Personeli (1945-1986)	s.131
Ek 38	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi Çalışanları Personeli (?-1986)	s.132
Ek 39	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Diş Kliniği Personeli (1938-1986)	s.132
Ek 40	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Eczacıları (1935-1986)	s.133
Ek 41	Kasımpaşa Deniz Hastanesi Yardımcı Personeli (1973-1986)	s.134

GİRİŞ

Osmanlı Modernleşmesinin Sağlık Alanına Yansımaları: Geleneksel Sağlık Kurumlarından Hastanelere Geçiş

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmeti veren kuruluşlar “bimarhane, darüşşifa, şifahane, bimaristan, maristan, tımarhane, darüssıhha, darülafiye” gibi adlarla anılmıştır. “Sağlık evi, şifa evi, tedavi evi” gibi anlamlara gelen bu kurumlar birer hastane niteliğindedir. Bu kurumlardan en önemlisi olan ve modern hastanelerin temelini oluşturan darüşşifaların ilk örnekleri Abbasiler döneminde görülmüştür. Büyük Selçuklular döneminde önem kazanan bu kurumlar Anadolu Selçukluları tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir.¹ 1206'da I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kayseri'de inşa ettirdiği tıp medresesi ve kız kardeşi Gevher Nesibe'nin banisi olduğu darüşşifa “Çifte Medrese” adını almıştır. Bu yapıyı dönemin en modern sağlık kuruluşu olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Divriği, Konya, Kastamonu, Akşehir, Aksaray, Tokat, Amasya, Erzurum, Erzincan ve Mardin darüşşifalarında hem sağlık hizmetleri verilmiş hem de usta hekimlerin yanında yeni hekimler yetiştirilmiştir.² 1217'de Sivas'ta açılan tıp medresesi ve hemen bitişiğindeki darüşşifada dönemin en yetenekli hekimlerinin çalıştırılması şart koşulmuştur. Anadolu Selçukluları ve dağılmasıyla beraber kurulan beyliklerden kalma sağlık kurumları böylece Osmanlı Devleti'ne geçmiş, bu sağlık kurumlarının bakım ve onarımları yapılarak vakıflara devredilmiş ve hizmetlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Yeni sağlık kuruluşları, daha önce Bizans'ın elinde olan ve bu sebeple geçmişten miras kalabilecek kurumların bulunmadığı bölgelere inşa edilmiştir.³ 1400 yılında Bursa'da açılan Yıldırım Bayezid Darüşşifası Osmanlı topraklarında açılan ilk darüşşifadır. Bunun dışında, 1400-1621 tarihleri arasında beşi İstanbul'da diğerleri Manisa ve Edirne'de olmak üzere yedi darüşşifa daha inşa edilerek hizmete başlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra şehir halkına hizmet vermek üzere yapılan

¹ Nuran Yıldırım, “Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015, s.138; Nil Sarı ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Işığında 2. Abdülhamit Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 2014, s.4.

² Şerif Kürkçüoğlu, *Osmanlı Askeri Tababetinin Oluşum ve Gelişimi*, [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1969, s. 3.

³ A.g.t., s. 5.

Fatih Külliyesi bünyesinde Fatih Darüşşifası 1470’te açılmıştır.⁴ Edirne’de 1488’de II. Bayezid ve 1539’da Manisa’da Hafsa Sultan darüşşifaları hizmete girmiştir.⁵ İstanbul’da açılan diğer darüşşifalar Haseki Darüşşifası (1550), Süleymaniye Darüşşifası (1556), Toptaşı Bimarhanesi⁶ (1583) ve Sultan Ahmet Darüşşifası (1617)’dir.⁷

Darüşşifaların gelirleri, giderleri, çalışma esasları vakıflar aracılığıyla düzenlenmiş ve yürütülmüştür. Tüm giderleri vakıflar tarafından karşılandığından buralarda hastalara uygulanan tedavi hizmetleri ücretsizdir. Bu hizmetleri karşılamak için darüşşifalarda hekim, cerrah, yardımcı hekim ve cerrahlar, eczacı, eczacı yardımcıları, kehhâl (göz hekimi) gibi sağlık personeli görev yapmıştır.⁸ İlk defa Fatih Darüşşifası’nda olmak üzere, sağlık kurumlarında çalışacak hekimlerin nitelikleri de belirtilmeye başlamış, bunların işlerinde mahir kişilerden olmasına dikkat edilmiştir. Bu sağlık kurumlarında sadece hasta tedavisi yapılmayıp aynı zamanda hekim adaylarının uygulamalı eğitim almasına da olanak sağlanmıştır.⁹ Örneğin Süleymaniye Medresesi’nde hekim adaylarına haftanın dört günü teorik olarak tıp eğitimi verilirken, darüşşifada pratik eğitim yaptırılmıştır.¹⁰ Bu gibi tıp eğitimi veren medreselerden mezun olan cerrah ve hekimler, ister sağlık kurumlarında, isterlerse orduda yahut serbest şekilde kendi muayenehanelerinde çalışabilmişlerdir.¹¹

Maddi durumu iyi olan aileler hasta tedavilerini genellikle evlerinde yaptırmayı tercih etmişler, gerekmedikçe hastalarını darüşşifaya yatırmamışlardır. Bu bağlamda darüşşifalar, daha çok maddi durumu iyi olmayan kişilere ve yolculara hizmet veren kurumlar niteliğindedir. Bu kurumlarda hastalara ayakta tedavinin

⁴ Nuran Yıldırım, “Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1994, s.13.

⁵ Yıldırım, “Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları”, s. 138.

⁶ Bimarhane, akıl hastalarının tedavilerinin yapıldığı sağlık kurumlarıdır. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız Fatih Artvinli, *Delilik Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi 1873-1927*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2017.

⁷ Yıldırım, “Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1994, s. 13.

⁸ Arslan Terzioğlu, *Türk-İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’da Tıbbi Rönesans’ı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul: Cıba-Geigy, 1992, s. 17.

⁹ Yıldırım, “Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları”, s. 138.

¹⁰ Terzioğlu, a.g.e., s. 17.

¹¹ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 7.

yanında gerekirse yataklı tedavi de uygulanıyor, yatarak tedaviye alınan hastalar için hasta odaları bulunuyordu.¹²

Darüşşifalarla bimarhanelerin kurulma ve çalışma amacı halkın geneline sağlık hizmeti vermek olsa da devlet sınırlarının genişliği ve nüfus yoğunluğuna bakıldığında bu kuruluşların sayısı olarak yetersiz kaldığı görülmektedir. Klasik dönem sağlık kuruluşları her şehirde mevcut olmadığından ve olduğu yerlerde de ulaşımın zorluğu sebebiyle bu işlevi tam olarak yerine getirememiş, halkın bu alandaki ihtiyaçlarını karşılayamamışlardır.¹³ Modern hastaneler kuruluncaya kadar sağlık hizmeti veren bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlardan yenik ayrılması, yaşadığı toprak kayıpları ve toplumun her alanında görülmeye başlayan çözümlerden olumsuz etkilenmiştir. Osmanlı'dan miras kalan sağlık kuruluşlarından bir kısmı toprak kayıpları sebebiyle sınırlar dışında kalmış, bir bölümü vakıfların elinden çıkmış, kalanların gelirleri düzenli takip edilememiş bu yüzden zamanla akıl hastalarının tedavilerinin yapıldığı bimarhanelere dönüştürülmüşlerdir.¹⁴

Bu noktada sağlık hizmetlerinde modernleşmeye ve modern hastanelerin kurulmaya başlamasına geçmeden önce *Hekimbaşılık*¹⁵ kurumuna da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Buraya kadar bahsedilen sağlık hizmetlerinin tamamından hekimbaşı sorumluydu.¹⁶ Hekimbaşının birinci vazifesi padişah ve saray halkının sağlık işleriyle ilgilenmektir.¹⁷ Bilinen ilk hekimbaşı II. Bayezid döneminde görevlendirilen Mehmed Muhyiddin İzmidi'dir. Darüşşifa, bimarhane gibi tüm sağlık kurumlarında çalışacak hekim, cerrah, kehhâl ve eczacı tayinlerini hekimbaşı yapardı. Tıbhane-i Amire (1827) açıldığında bu kurumun sorumluluğu da

¹² Yıldırım, "Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları", s. 138.

¹³ İsmail Yaşayanlar, "Osmanlı Devleti'nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017, s. 4.

¹⁴ Yıldırım, "Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları", s. 138.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bkz. Nil Sarı, "Hekimbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s.161-164.

¹⁶ Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele- Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi Yayını, 2010, s.19;

¹⁷ Yaşayanlar, a.g.m., s. 4.

hekimbaşuya verilmiştir.¹⁸ Böylece hekimbaşının yetki ve sorumlulukları daha da genişlemiştir. Ancak ilerleyen süreçte sağlık alanında yapılan reformlara bağlı olarak salgın hastalıklarla ilgili yetkiler Sıhhiye Meclisi'ne, hekimlik için yapılan sınavların ve ilaç üretiminin kontrolü Tıbbiye Meclisi'ne geçince, hekimbaşının yetkileri gittikçe azalmıştır. Zamanla sadece padişahın özel hekimleri haline gelen hekimbaşılık müessesesi Sultan Abdülmecid döneminde 1850'de lağvedilmiştir.¹⁹

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa tıbbında yaşanan gelişmeler sonucu sağlık alanında Türk tıbbı üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Avrupa'da sağlık alanında yazılmış önemli eserlerin Türkçe ve Arapçaya çevrilmeye başlaması bu dönemden itibaren Türk tıbbının batılılaşmaya başladığını göstermektedir.²⁰ 18. yüzyılda III. Selim döneminde orduda yapılan modernleştirme faaliyetleri sağlık alanında da kendini göstermiştir. İlk askeri hastaneler klasik Osmanlı hastaneleri olan darüşşifalarla modern hastaneler arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Kuruluş tarihleri kesin olmamakla birlikte Tophane-i Amire Hastanesi (1766), Levent Çiftliği Hastanesi (1799) ve Toptaşı Hastanesi (1800) ilk askeri hastanelerdir ve "hastane" terimi ilk kez bu kurumların adında kullanılmıştır.²¹ İstanbul'a çalışmak için gelen ve hastalanan bekar erkeklerin, hapisanede hastalanan mahkumların ayakta veya yatarak tedavileri için açılan Edirnekapı Gureba ve Bekar Hastanesi (1837) ise adında hastane ifadesi geçen ilk sivil sağlık kurumudur. Yoksul ve kimsesiz Müslümanların tedavilerinin yapılması için açılan Bezmialem Valide Sultan Gurebayı Müslimin Hastanesi, adında hastane geçen ilk vakıf hastanesi olmuştur. İlk kurum hastaneleri de İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Hasta mahkumların tedavisi için açılmış olan ve 1855-1860 arasında hizmet veren Zaptiye Hastanesi kurum hastanelerinin ilk örneğidir. İlk özel hastane ve klinikler II. Abdülhamid döneminde kurulmaya başlamıştır. Bunların yanında misyonerlerin ve gayrimüslimlerin açtığı hastanelerin sayıları da oldukça çoğalmıştır.²²

¹⁸ Yaşayanlar, a.g.m., s. 4; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.19.

¹⁹ BOA., *Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD.)*, 22/66, Lef 1, 29 Cemaziyülevvel 1266 (16 Nisan 1850); Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.21.

²⁰ Terzioğlu, a.g.e., s.19, 20, 23.

²¹ Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.149.

²² Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.149; Yıldırım, "Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları", s. 120-122; Yaşayanlar, a.g.m., s. 4-5.

Sağlık alanında hayata geçirilen tüm bu kurumlara ve bunların faaliyetlerine bakarak özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra, tıp alanında Batı'dan örnekler alınarak modernleştirme çalışmaları hız kazanmış, kamu sağlığı ve salgın hastalıklarla mücadele ile modern sağlık kurumlarının kurulması ve çağdaş tıp eğitimi alanlarında çalışmalar yapılmıştır.

Modern Sağlık Hizmetlerinin Öncü Kurumlarından Askeri Hastanelerin Faaliyetlere Başlaması

Osmanlı'nın kuruluş döneminde orduda sağlık hizmetlerinin nasıl yürütüldüğü ile ilgili çok net bilgiler mevcut değildir. Orduda sağlık hizmetleri ile ilgili daha tafsilatlı bilgi Çelebi Mehmed dönemi ve sonrasına aittir. Bu dönemden önceki uygulamalar Türk-İslam devletlerinden Osmanlı'ya geçen ve dönemin şartlarına, ihtiyaçlara göre güncellenen sağlık yöntemleridir.²³ Örneğin Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ordusu için oluşturduğu seyyar bir hastane birliği, savaşta orduyu takip ederek yaralıların tedavileri ile ilgilenmiştir. Osmanlı da bu geleneği sürdürerek benzer seyyar hastaneleri savaşlarda kullanmıştır.²⁴ Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla askeri sağlık hizmetleri daha düzenli hale gelmiştir. Ocakta *çorbacı* denilen bölük komutanları sağlık işlerinden de sorumludur.²⁵ Ayrıca Esnafat-ı Askeriye adıyla kurulan bölüklerde görevli askerlerin bir kısmı da cerrahi müdahaleleri yapabilecek şekilde eğitim almışlardır. Yayabaşılar adı verilen, bir hekim, bir cerrah ve pansumancıdan oluşan grup yeniçerilerin sağlık kontrolleriyle ilgilenmiştir.²⁶ Savaş dönemlerinde görevli hekim ve cerrahlar da orduyla birlikte hareket eder, bunlar yaralanan ya da hastalanan askerlerin tedavilerini savaş sahasında ya da kışlalardaki hasta odalarında tedavi ederlerdi. Hasta ve yaralı leventlerin tedavileri ise görevli hekim ve cerrahlar tarafından tersanelerin uygun bir yerinde, kışlalarında ya da çürüğe çıkan kalyonlardan yapılan seyyar hastanelerde

²³ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış", *Osmanlılarda Sağlık*, Ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, C.1, İstanbul: Biofarma İlaç Sanayi Yayını, 2006, s.99.

²⁴ Adnan Ataç, "Osmanlı Devleti'nde Askeri Sağlık Hizmetleri", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Haz. Bilal Ak, Adnan Ataç, Ankara: Sağlık Bakanlığı, 2000, s. 249.

²⁵ Özcan, a.g.m., s. 99.

²⁶ Ataç, a.g.m., s. 250; Murat Babuçoğlu ve diğerleri, *Osmanlı Belgelerinde Askeri Tıp ve Balkan Askeri Hastaneleri*, Ed. Murat Babuçoğlu ve diğerleri, Ankara: GESDAV Yayınları, 2013, s. 17.

yapılırdı.²⁷ II. Bayezid döneminden itibaren bizzat hekimbaşılar da savaşta orduya eşlik etmeye başlamışlardır. 1866 yılına kadar bu uygulama devam etmiş, bu tarihten sonra ordu hekimbaşılığı kurumu yerini “Askeri Sıhhiye Reisliği”ne bırakmıştır.²⁸

Osmanlı ordusunda sağlık hizmetlerinin modernleşmesinde III. Selim dönemi önemli bir dönüm noktasıdır. Askeri hastaneler ilk kez III. Selim döneminde orduda yapılan modernleşme girişimleri sonucu açılmıştır. “Hastane” adı ile açılan bu yapılar Osmanlı’nın klasik sağlık kurumları olan darüşşifalar ile modern hastaneler arasında bir geçiş dönemi olmuştur. Açılan ilk askeri hastane Taksim’deki Tophane-i Amire Hastanesi’dir ve topçu ocağı erlerinin tedavileri için hizmet vermiştir. 1796’da faaliyette olduğu bilinen hastane 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar hizmet vermiştir. Levent Çiftliği Hastanesi, Bostancı Tüfenkçileri Ocağı askerlerinin tedavileri için kurulmuştur. Asakir-i Mansure-i Hassa Hastanesi de bu dönemde faaliyete geçen bir başka sağlık kurumudur. Bu iki hastane de III. Selim’e karşı ayaklanan yeniçeriler tarafından çalışamaz hale getirilmiş olsa da 1834’te II. Mahmud döneminde tekrar faaliyete geçerek hasta askerlerin tedavileri için hizmet vermeye devam etmiştir. Toptaşı Hastanesi, Valide-i Atik Bimarhanesi’nin boşalan binasında hizmet vermeye başlamıştır ve hastane Asakir-i Hassa-i Muhammediye Hastanesi olarak da tanınmıştır.²⁹

II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu’na bağlı askerlerin tedavisi için yeni askeri sağlık kurumları açılmıştır. Bu dönemde açılan hastaneler; Asakir-i Mansure Hastanesi olarak da bilinen Maltepe (1827), Bab-ı Seraskeri, Mühimmat-ı Harbiye (Askeri), Topkapı, Selimiye, Humbarhane-i Mamure, Kuleli Askeri (Selimiye) ve Liman-ı Kebir olarak tanınan Kavak hastaneleridir. Bir diğer deniz hastanesi Kasımpaşa’daki Bahriye Merkez Hastanesi’dir. 93 Harbi sırasında Hasta Mirgun (Emirgan), İplikhane, Beylerbeyi, Şemsipaşa Muhacirin, Serviburnu Askeri hastaneleri açıldı. II. Abdülhamid döneminde de yeniliklerle donatılan Yıldız Askeri Hastanesi

²⁷ Sarı ve diğerleri, a.g.e., s. 24.

²⁸ Ataç, a.g.m., s. 251, 254.

²⁹ Nuran Yıldırım, “Askeri Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993, s. 344-345; Nuran Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar- Hastaneler- Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 305-310; Yıldırım, “Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları”, s.123.

açılmıştır. Dünyada yaralı askerler üzerinde ilk röntgen uygulaması bu hastanede yapılmıştır. Günümüze kadar hizmete devam eden hastanelerden Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi yine dönemin en önemli hastanelerindedir.³⁰

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ardı ardına yaşanan savaşlar sebebiyle birçok geçici hastane de kurulmuştur. Bunlar savaşlar boyunca hizmet vermiş, sonrasında kapatılmıştır. Taşkılla, Kandilli, Klemov, Maçka hastaneleri Balkan Savaşları sırasında, Tuzla Hastanesi Balkan ve I. Dünya savaşlarında hizmet vermiştir. İstihlak-ı Milli Cemiyeti, Moda Askeri, Ağahamamı, Makriköy (Bakırköy) Gaziler Askeri, Çamlıca Askeri Hastanesi ve Sanatoryumu, Davutpaşa, Fenerbahçe, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Pangaltı Askeri hastaneleri I. Dünya Savaşı sürecinde hizmete veren geçici hastanelere örnektir.³¹

Araştırmanın Kapsamı

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bahriye Merkez Hastanesi başlıklı tez çalışmasında konu edinilen Bahriye Merkez Hastanesi'nin araştırmanın öznesi olarak seçilmesi, bu kurumun Osmanlı Bahriye Teşkilatı'nın ilk deniz hastanesi olarak kurulması ve bu özelliğiyle benzer nitelikteki modern hastanelerin açılmasında örnek bir müessese niteliğinde çalışmasıdır. 18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin verildiği geleneksel sağlık kurumlarının Avrupa'da tıp alanında yaşanan gelişmeler karşısında kendini revize edemediği, toplumun ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle bu yüzyılda devletin askeri alanda kendini modernize etme çalışmalarına başlamasıyla, askeri hizmetleri hususunda modern kuruluşların temelleri de atılmış oldu. III. Selim ve II. Mahmud dönemleri ıslahat hareketleri kapsamında sağlık alanında da bazı önemli çalışmalar dikkat çekmektedir. Her iki dönem ıslahat hareketlerinin merkezinde ordu yer aldığı için sağlık alanında yapılan yeniliklerin sonucunda “askeri hastaneler” ortaya çıkmıştır ve modern hastanelerin kurulmasına öncülük etmiştir. Bahriye Merkez Hastanesi de askeri hastanelerin ilk örneklerinden olması sebebiyle bu geçiş

³⁰ Yıldırım, “Askeri Hastaneler”, s. 345-348; Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar-Hastaneler- Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I*, s. 305-310; Sarı ve diğerleri, a.g.e., s.26.

³¹ Yıldırım, “Askeri Hastaneler”, s. 344-349.

sürecinde yaşanan gelişmelerin olumlu-olumsuz tüm yönleriyle daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak nitelikte bir sağlık kurumudur.

III. Selim döneminde başlayan Tersane ve Donanma'yla ilgili reform hareketleri II. Mahmud döneminde de devam etmiştir. Çıkarılan nizamnamelerle yeni düzenlemelere gidilmiş, Deniz Kuvvetleri sağlık hizmetleriyle ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Islahatlarla hedeflenen amaçlara tam olarak ulaşılammışsa da tüm olumsuzluklara rağmen bu gelişmeler askeri deniz hastanelerinin ilk örneği olarak Bahriye Merkez Hastanesi'nin açılışına zemin hazırlamıştır. Bu sebeple araştırmanın tarih aralığı hastanenin temelini oluşturan ve 1774'te açılan Cerrah Dükkanı'ndan başlatılarak, 2016'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı sivil bir hastane haline geldiği dönemi kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Hastanenin Cumhuriyet dönemine ait belgelerinin sınırlı olması, literatürde geçen bazı evraklara ulaşılammaması ve hastane arşivinden faydalanılmaması gibi sıkıntılarla karşılaşmış olması sebebiyle, araştırmada özellikle Osmanlı dönemi ele alınmış, sonraki süreçlerle ilgili bilgiler kısıtlı kalmıştır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde devamlılığın göstergesi olan kurumlardan birisi olan Bahriye Merkez Hastanesi'nin ele alındığı bu tez çalışması şu soruların cevaplarını aramak üzere hazırlanmıştır: *Bahriye Teşkilatı'nda sağlık hizmetleri nasıl gelişti, ilk deniz hastaneleri nasıl açıldı, Bahriye Merkez Hastanesi bir kurum olarak nasıl ve ne zaman ortaya çıktı, hastanenin faaliyetleri tarihsel süreçte nasıl değişti ve gelişti?*

Toplam üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak Bahriye Teşkilatı'nda geleneksel sağlık hizmetleri ele alınmıştır. Çalışmanın devamında Bahriye Merkez Hastanesi'nin kurumsallaşma sürecine katkı sağlayan Tersane-i Amire bünyesinde faaliyet gösteren sağlık kurumları olan "Cerrah Dükkanı, Tersane-i Amire ve Sakızağacı hastaneleri" sırayla dört başlık altında incelenmiştir. Özellikle Tersane-i Amire ve Sakızağacı hastaneleri üzerinde yapılan araştırmalarla Bahriye Merkez Hastanesi'nin teşekkülü konusunda mevcut literatürde bulunan bilgi karışıklıklarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple bu bölümler çalışmanın da odak noktası niteliğindedir.

İkinci bölümde hastanenin “Bahriye Merkez Hastanesi” adıyla faaliyete geçme süreci, küçük bir binada hizmete geçen tesisinin genişletilme ve onarım çalışmaları konusu işlenmiştir. Hastane faaliyetlerini daha iyi anlamaya yönelik olarak sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve ihtisaslaşma çalışmaları ele alınmıştır. Özellikle de literatürde yer alan bilgilerle ilgili arşiv kaynakları karşılaştırılarak hastanenin kuruluş tarihi noktasındaki farklılıklara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hastane faaliyetlerinin devam ettiği süreçlerde döneminin siyasi, sosyal ve teknolojik gelişmelerden etkilendiği görülmüştür. Bu sebeple hastane faaliyetlerinin incelenmesi sağlık alanında yaşanan gelişim, değişim ve karşılaşılan sıkıntılarla da ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde önce askeri hekimlerin yetiştirilmeleri ve Bahriye Teşkilatı’nda istihdamları meseleleri ele alınmıştır. Bölümün devamında askeri hekimlerin Bahriye Merkez Hastanesi’nde görevlendirilmeleri, atamaları, eğitimleri ve özlük işleri hususlarında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde son olarak hastane çalışanlarının hastane modernizasyonuna katkıları konusu da incelenmiştir.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın temelini arşiv malzemeleri oluşturmaktadır. Bu sebeple İstanbul’da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi fonları üzerinde yoğunlaşmıştır. Sadaret, Babıali Evrak Odası, Cevdet, Dahiliye Nezareti, Yıldız Evrakı ve İradeler Tasnifi evrakları en çok faydalanılan fonlardır. Arşiv evraklarından ulaşılan kanunname ve nizamnamelerden önemli bilgiler elde edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv fonları dışında İstanbul’da bulunan Deniz Tarihi Arşivi’ndeki Bahriye Nezareti’ne ait evraklardan çalışmanın kritik bölümleriyle ilgili önemli bilgiler edinilmiştir. Deniz Tarihi Arşivi’nde sağlık hizmetleri yazışmalarına ait müstakil bir fon bulunmadığından diğer fonlardan elde edilebilen bilgiler kullanılmıştır.

Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve Atatürk Kütüphanesi’nde bulunan konuyla ilgili Arap harfleriyle yazılmış Türkçe matbu eserler incelenmiştir. *Tabibhane* ve *İspitalya* projeleri hususunda Bahriye Tarihimizden Filasalar, Sakızağacı Hastanesi bölümünde

Hadikatü'l-Cevami', Bahriye hekimleri hususunda Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye ciltlerinden önemli bilgiler edinilmiştir. Yapılan düzenlemelere yönelik kanunname ve nizannamelere Düstur-ı Askeriye ve Düstur II. Tertib'den ulaşılmıştır. Sınırlı da olsa Salname-i Bahriye, Salname-i Vilayet-i Girid, Ceride-i Bahriye ve Takvim-i Vekayi'den elde edilen değerli bilgiler de kullanılmıştır.

Mevcut Literatür

Çalışmada faydalanılan tetkik eserler ve birinci el kaynaklardaki bilgiler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kaynaklardaki bilgilerle uyuşmayan noktalar tespit edilerek bu hususlar analiz edilmiştir. Bahriye Merkez Hastanesi'yle ilgili çok geniş, ayrıntılı bir çalışma mevcut değildir. Şerif Kürkçüoğlu'nun 1969 yılında yazdığı *Osmanlı Askeri Tababetinin Oluşum ve Gelişimi* adlı doçentlik tez çalışması askeri hekimlik ve Bahriye Merkez Hastanesi'yle ilgili önemli bilgilere ulaşılmaya katkıları sağlamıştır.³² Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından basılan *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, İstanbul Deniz Hastanesi (1827) 160 Yaşında* özel baskısı konuyla ilgili diğer kaynaklara referans gösterilmiştir.³³ Bu yıllıkların devamları ya da başka örnekleri bulunamamıştır. Kemal Özbay'ın üç cilt olarak yayınlanan *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri III. Cilt-I. Kitap: Hastaneler (A-I)* eseri çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu eserde hastaneyle ilgili diğer kaynaklarda mevcut olmayan veriler bulunmaktadır. Özbay'ın *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri* eseri üç ciltten oluşmaktadır. Deniz Kuvvetleri sağlık hizmetleri ve askeri hastaneler alanında ayrıntılı bir eserdir.³⁴ Nuran Yıldırım'ın tıp ve sağlık kurumları tarihi alanındaki çalışmaları

³² Şerif Kürkçüoğlu, *Osmanlı Askeri Tababetinin Oluşum ve Gelişimi*, [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1969.

³³ Dz. K.K. *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset, 1974; *İstanbul Deniz Hastanesi (1827)160 Yaşında*, İstanbul: Duran Ofset, 1987.

³⁴ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri: Osmanlı- Türk Ordularında Sağlık Hizmetleri Teşkilatı ve Personelinin Yetiştirilmesi*, C.2, İstanbul: İstanbul Basımevi, 1976; Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri: Hastaneler (A-I)*, C. 3- I. Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981; Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri- Hastaneler (I-Z)*, C. 3- II. Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981.

Osmanlı dönemi genel sağlık hizmetleri, ilk kez hastane adıyla hizmet veren sağlık kurumlarının açılması ve askeri hastanelerle ilgili çok önemli bilgiler vermektedir.³⁵

İdris Bostan'ın *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ali İhsan Gencer'in *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu, Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları* denizcilik tarihi alanında yapılan en önemli eserlendendir.³⁶ Ali Haydar Alpagut'un *Marmarada Türkler*, Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun *Deniz Tarihimize Ait Makaleler* ve Büyük Erkan-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi tarafından yayınlanan *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1929)* eserlerinde Sakızağacı Hastanesi'nin teşekkülü konusu incelenmiştir.³⁷ Bu çalışmalar aynı zamanda konu hakkında diğer kitaplara referans teşkil etmektedir. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun *İstanbul 1973 İl Yıllığı*'nda yazdığı makale ve *Türk Tıp Tarihi* adlı eserinde hastanenin tarihçesini ele alınmıştır.³⁸

³⁵ Nuran Yıldırım, "Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015; Nuran Yıldırım, "Hastaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1994; Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele- Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi Yayını, 2010; Nuran Yıldırım, "Askeri Hastaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993; Nuran Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar- Hastaneler- Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014; "Bahriye Merkez Hastanesi", Nuran Yıldırım, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993; Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Ed. Coşkun Yılmaz, C. 4, İstanbul: İBB. Kültür AŞ. Yayınları, 2015.

³⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992; İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri", *Osmanlılarda Sağlık*, Ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, C.1, İstanbul : Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2006; Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001; Ali İhsan Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi 2, 1986.

³⁷Ali Haydar Alpagut, *Marmarada Türkler*, İstanbul: Deniz Matbaası,1941; Haluk Y., *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1965; *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1929)*, Büyük Erkan-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi, İstanbul: Deniz Matbaası,1931.

³⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İstanbul Deniz Hastanesi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul 1973 İl Yıllığı*, Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, İstanbul: [y.y. yok], 1973; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İstanbul'da 500 Yılda Devlet Eliyle Açılan Hastanelerin Kronolojik Listesi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul 1973 İl Yıllığı*, Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, İstanbul: [y.y. yok], 1973; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa: Taş Kitapçılık, 1984.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ'NİN TEŞEKKÜLÜNÜ HAZIRLAYAN SAĞLIK KURUMLARI

1. Bahriye Teşkilatı'nda Temel Sağlık Hizmetleri

Kuruluşunda bir kara devleti olan Osmanlı, sınırlarının denizlere doğru genişlemesiyle gerek denizlerin hakimiyeti gerek ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için bu alanda mücadeleye başladı. Karadeniz ve Akdeniz kıyılarından sonra Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne doğru genişleyen devletin ticaret yollarını ve kutsal bölgeleri korumak için güçlü bir donanmaya ihtiyacı vardı.³⁹ Bu güçlü donanmayı inşa etmek için gemi yapım ve onarımlarını yapabilecekleri tersaneler kurmaya başlamışlardı. Bu amaçla ilk kurulan tersaneler Karamürsel, Edincik ve İzmit tersaneleri oldu, Yıldırım Bayezid döneminde Gelibolu'da büyük bir tersane daha açıldı.⁴⁰ Fatih Sultan Mehmed döneminde Haliç Tersanesi olarak kurulan, 1496 yılında Tersane-i Amire olarak adlandırılmaya başlanan bu kurum ise İmparatorluğun merkez tersanesi haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Tersane-i Amire büyük bir onarımdan geçerek genişletilmiştir.⁴¹ Güzelce Kasım Paşa'nın çalışmaları sonucunda etrafına cami, medrese, okul ve hamam gibi sosyal kurumlar eklenmiştir. Güzelce Kasım Paşa'nın başarılı hizmetlerinden dolayı Haliç Tersanesi, "Kasımpaşa Tersanesi" adını almıştır.⁴²

Osmanlı kurduğu tersanelerde ürettiği gemilerle donanma gücünü arttırırken, bir yandan artan gemilerde görev yapacak önemli sayıda personele de ihtiyaç duymuştur. Gerek gemi personelinin, gerek levendlerin ve kürekçilerin seçimine özen gösterilir, bunların uzun yolculuklara dayanaklı, sağlıklı ve güçlü-kuvvetli olmaları istenirdi. Bu sebeple gerek seferler sırasında gerekse diğer zamanlarda

³⁹ İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri", *Osmanlılarda Sağlık*, Ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, C.1, İstanbul: Biofarma İlaç Sanayi Yayını, 2006, s.111.

⁴⁰ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 30.

⁴¹ Osmanlı Devlet kuruluşlarında ilk defa "Amire" deyimini kullanılmaya başlamıştır. Bakınız *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, Ed. İ. Bülent Işın, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, 2004, s.15, 17, 19.

⁴² Işın, a.g.e., s. 20, 21; Ali İhsan Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi 2, 1986, s.54.

cerrah ve hekimler sağlık kontrolleri yapmak, hastaliklari, yaralanmalarini tedavi etmek için tersanelerde ve gemilerde görevlendirilmiştir.⁴³ Cerrahlar gemilerde “gedikli” sınıfında yer almıştır. Subay grubunu oluşturan gedikli sınıfı; birinci, ikinci, üçüncü reisler, çavuşlar, katipler, vekilharç, gemi ağası, odabaşı, serdümenler, vardiyalar, her batarya için top kethüdası, topçu ustaları, kılavuz, imam, yelkenci, ambarcılar, kandilciler, kalafat, dalgıç, burgucu, marangoz ve cerrahtan oluşmaktaydı. Bunlar gemilerin değişmez, daimi personelini oluşturmaktaydı.⁴⁴

17. yüzyılın sonlarına kadar gemilerde, tersanelerde öncelikle cerrahlar görevlendirilmiştir. Çünkü cerrahlar hekimlerden daha alt statüde yer alırlardı. Cerrahlar usta-çırak ilişkisiyle yetişir, icazetname alarak göreve başlarırdı. Hekimler daha üst düzeyde eğitim kurumları olan medrese çıkışlı olurlardı. Bu sebeple cerrahların müdahale edemediği durumlarda hekimlere başvurulurdu. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru gemilerde cerrahlarla beraber hekimlere de görev vermeye başlandı.⁴⁵

Devleti modernleştirme çabaları tüm kurumlarda olduğu gibi sağlık alanında da kendini göstermiş, bu gelişmeler Bahriye’de sağlık hizmetlerini de farklı bir boyuta taşımıştır. Modern sağlık kurumlarının teşkili, sağlık personelinin yetiştirilmesi için eğitim kurumlarının açılması gibi çalışmalar neticesinde, Bahriye Merkez Hastanesi de bu modernleşme çabalarının sonucunda kurulan bir kurum olarak ortaya çıkacaktır.

2. Tersane Sağlık Hizmetlerinde Kurumsallaşma: Cerrah Dükkanı Örneği

Askeri hastaneler kuruluncaya kadar hasta ve yaralı askerler kışlalarda bu işe ayrılan bölümlerde tedavi edilirdi. Osmanlı Bahriyesi’nde de benzer bir durum söz konusuydu. Tersane çalışanları, zindandaki esirler ve askerlerin tedavileri tersanenin uygun bir bölümünde ya da kışlalarda yapılır, bunun için cerrahlar görevlendirilirdi. Bu uygulamaları müstakil askeri hastanelerin ilk örnekleri olarak kabul etmek

⁴³ Bostan, “Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri”, s. 112-113.

⁴⁴ Ali İhsan Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, s. 28.

⁴⁵ Kürkçüoğlu, a.g.t, s.12.

mümkündür.⁴⁶ Kasımpaşa Tersanesi olarak da bildiğimiz Tersane-i Amire, bünyesinde farklı işlevleri olan bölümlerden oluşan bir yapılar kompleksidir. Esirlerin ve mahkumların bulunduğu bölüm “Tersane zindanı, forsa ve sanbola zindanı” olarak adlandırılırdı. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili, korunaklı olarak inşa edilen zindan duvarlarında pencere yoktu. Güneş ışığı çatılardaki pencerelerden zindana girerdi. 16. yüzyılda zindan üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölümde gemi inşasında çalıştırılan sanatkarlar, ikinci bölümde donanmada kürek çekmeye mecbur olanlar ya da başka bir deyişle kürek mahkumları bulunurdu. Üçüncü bölüm ise hastane olarak kullanılmaktaydı.⁴⁷ Yine aynı yüzyılda tersane personeli arasında zindandaki esir ve mahkumların tedavisi için çalışan cerrahlar da bulunmaktaydı.⁴⁸ 1694’de tersanedeki hasta esirlerin tedavileri için cerrah Hasan tayin edilmişti.⁴⁹ 1764’de Tersane-i Amire zindanında esir olan İspanyol Antonoğlu Covani’nin ölümü üzerine, ölüm raporu yazmak için Tersane Emni Hacı Mehmet Vahid ve kethüdası ile Kasımpaşa mahkemesi naibinin bulunduğu bir heyet huzurunda ceset muayene edilmiş ve Covani’nin eceliyle öldüğü tespit edilmişti.⁵⁰ Bu örnekten anlaşıldığı üzere hastalık ve ölüm hallerinde öncelikle cerrahlar, şahitler, idareciler ve yargı organı mensubu kişiler huzurunda ölüm raporu hazırlandığı, hekimlere ancak çok gerekli durumlarda başvurulduğu sonucu çıkarılabilir.⁵¹ Bu bilgilerden yola çıkarak bahsi geçen yüzyılda Tersane’de hastaların düzenli tedavilerinin yapıldığı bir hekimlik kurumunun olmadığı, Tersane’nin uygun bir mahallinde yaralıların ve hastaların tedavilerinin cerrahlar tarafından yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1794’te Tersane-i Amire bünyesinde talimler sırasında yaralanan neferlerin tedavilerinin hızlıca yapılabilmesi için bir *Cerrah Dükkanı* açılmıştır. Tersane’nin

⁴⁶ Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s. 170; Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 232.

⁴⁷ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 11-12.

⁴⁸ Bostan, a.g.e., s. 81, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), *Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.)*, Nu: 2917, 2 Eylül 1622 (25 Şevval 1031), s. 24.

⁴⁹ BOA., *İbnülemin Sıhhiye (İE.SH.)*, 1/80, Lef 1, 30 Nisan 1694 (5 Ramazan 1105).

⁵⁰ BOA., *Cevdet-Bahriye (C.BH.)*, 136/6563, 8 Mayıs 1764 (7 Zilkade 1177).

⁵¹ Özbay’a göre Osmanlı donanmasında sağlık işlerinin yürütülmesi konusunda elde edilen arşiv belgeleri Deniz Kuvvetleri tarihine nazaran yeni sayılabilecek niteliktedir. Bkz. Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri-Osmanlı- Türk Ordularında Sağlık Hizmetleri Teşkilatı ve Personelinin Yetiştirilmesi*, C.2, İstanbul: Yörük Basımevi, 1976, s.310.

uygun bir mahalinde yapılmasına karar verilen bu Cerrah Dükkanı, tek bir odadan oluşan basit bir kargir yapıdır.⁵² Tersane-i Amire’de ki Cerrah Dükkanı’yla ilgili bilgiler bu belgeyle sınırlı kalmıştır. Tersane-i Amire’de bir hastane inşasına kadar işlevine devam edip etmediği kesin olarak bilinmese de bu Cerrah Dükkanı’nı Bahriye Merkez Hastanesi’nin ve benzeri hastanelerin ilk örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

3. Askeri Hastanelerin Teşekkülünde Tersane Hastanesi’nin Katkıları

Sanayi Devrimi ve Aydınlanma ile hem teknoloji, hem felsefe, hem de bilim alanında gelişme göstermiş olan Avrupa karşısında, henüz modernleşme kavramının ehemmiyetinin dahi anlaşılmadığı Osmanlı toplumu, 19. yüzyıldan itibaren artık bir mecburiyet gereği gerisinde kaldığı Avrupa medeniyetinden yararlanarak ıslahat hareketlerine girişmek durumunda kalmıştır. Osmanlı modernleşmesinin temelini oluşturan ıslahat hareketleri, ekseriyetle askeri sahada gerçekleşmiştir. 1768-1774 yıllarında Ruslar karşısında Osmanlı ordusunun aldığı büyük mağlubiyet ve ardından gerçekleşen Çeşme felaketi, Donanma’da büyük bir çöküşe neden olmuştur. Bu olaydan sonra Donanma ve Tersane’yle ilgili birtakım düzenlemelere teşebbüs edilmiş, ancak planlı bir program uygulanamadığından yapılan çalışmalar yetersiz kalmıştır.⁵³

III. Selim’in 1789 yılında tahta geçmesiyle başlayan süreçte devletin tüm kurumlarını kapsayacak büyük bir ıslahat programı hayata geçirilmiştir. “Nizam-ı Cedid” olarak da bilenen bu süreç idari, iktisadi, toplumsal ve askeri alanlarda hazırlanan lahiyaların değerlendirildiği bir dönemdir. Bu lahiyalarda üzerinde önemle durulan konulardan biri de Donanma ve Tersane’nin içinde bulunduğu kötü durum ve bu kurumlar üzerinde yapılabilecek düzenlemeler olmuştur. III. Selim’in kaptan-ı derya olarak görevlendirdiği Küçük Hüseyin Paşa, yabancı teknisyenlerden de yararlanarak Donanma ve Tersane’yi Avrupa’daki örneklerine benzer şekilde

⁵² BOA., *Cevdet Sıhhiye (C.SH.)*, 4/188, Lef 1-2, 4 Haziran 1794 (21 Şevval 1208). Bkz. Ek 1; Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s. 176.

⁵³ Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, s. 30-31.

modernleştirme çalışmalarını başlatmıştır. Çıkarılan nizamnameyle bozulan Tersane işleyişi düzen altına alınmış, rüşvetle gemi kaptanı olma, gemiye ait malzemelerin gayriresmi olarak satışı gibi usulsüzlüklerin önüne geçilmiştir. Ayrıca Bahriye idarecileri, kaptanlar ve diğer çalışanların maaş, çalışma şartları, atama ve emeklilik işlemleriyle ilgili yeni düzenlemeler de getirilmiştir.⁵⁴ Yine bu dönemde 1795’de Hasköy’deki Humbaracı ve Lağımçı Ocakları kışlaları civarında bir Mühendishane açılmıştır. Kara ve deniz kuvvetlerine mühendis ve teknik personel yetiştirmek amacıyla açılan müessese Mühendishane-i Bahri Hümayun’dan⁵⁵ sonra Osmanlı’nın ikinci mühendishanesi olarak hizmete girmiştir. Bu kurum Mühendishane-i Amire, Fünun-i Harbiyye Talimhanesi, Mekteb-i Fünun-i Harbiyye veya Mühendishane-i Sultani gibi isimlerle, ardından da Mühendishane-i Berri-i Hümayun olarak anılmıştır. Mühendishane-i Amire’nin eğitim araç gereçleri yönünden daha iyi şartlara sahip olması gerekçesiyle Hendeshane-i Bahri öğrencileri de haftanın belirli günlerinde eğitimleri için buraya yönlendirilmişlerdir. Böylelikle iki mühendis okulunun faaliyetleri bir süre birlikte devam etmiştir. Ancak 1797’de Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa’nın yaptığı düzenlemeler sonucunda kara ve deniz mühendisleri yetiştiren eğitim kurumları birbirinden ayrılmıştır. Söz konusu okullar da Mühendishane-i Bahri Hümayun ve Mühendishane-i Berri Hümayun adlarıyla kara ve deniz mühendisleri yetiştiren iki farklı kurum haline gelmiştir.⁵⁶ Yine Küçük

⁵⁴ Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruşu (1789-1867)*, s. 32-45.

⁵⁵ Mühendishane-i Bahri Hümayun, 1770 Çeşme Olayı’ndan sonra deniz mühendishanesi açma ihtiyacı görüldüğünden 1776 yılında Hendeshane ya da Hendese Odası adıyla açılmıştır. 1781’de Mühendishane-i Tersane-i Amire adını alan kurumun faaliyetleri 1795’de Mühendishane-i Amire’yle birleştirilmiştir. 1797’de kalyon inşası ve derya fenleri Mühendishane-i Bahri’ye, istihkam ve hendese üzere kale inşası ve kara askerliğiyle ilgili savaş bilimlerinin öğretilmesi Mühendishane-i Berri’ye tahsis edilerek iki mühendishanenin eğitimi ve hoca kadrosu birbirinden ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, “Mühendishane-i Bahri Hümayun”, *DİA.*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 514-516; Mustafa Kaçar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.2. s. 82-100; Kemal Beydilli, *Türk ve Bilim Matbaacılık Tarihinde Mühendishane-Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995, s. 23-95.

⁵⁶ Kaptan Hüseyin Paşa Mühendishane-i Amire’nin açılması konusunda büyük çaba göstermiştir. 1795 senesinde Hasköy’de Humbaracı ve Lağımçı kışlaları civarında yaptırdığı binada kara mühendishanesi niteliğinde eğitime başlamıştır. Ayrıca Mühendishane-i Amire için bir de kanunname hazırlanmıştır. Kanunnameye göre burada öğrencilere lağım kazma, humbara atma ve geometri dersleri verilmesi planlanmıştır. Bu okulda lağımçılardan elli, humbaracı subaylarından otuz olmak üzere seksen öğrenciye hizmet verilecektir. Bir başmuallim, beş kalfa, bir Fransızca muallimi ve bir tercüman bu iş için görevlendirilmiştir. Bu okulun imkanları daha modern olduğundan Hendeshane-i Bahri öğrencilerinin de pazartesi ve perşembe günleri burada eğitim almaları kararlaştırılmıştır. Bkz. Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruşu (1789-1867)*, s. 32-

Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle kalyoncu sınıfının Donanma'ya alımıyla ilgili usüllerde değişiklikler yapılarak bu sınıf disiplin altına alınmaya çalışılmıştır.⁵⁷

III. Selim, Tersane ve Donanma'yı ıslah etme gayretlerini daha da arttırmak maksadıyla, 1804 senesinde çıkarttığı bir kanunnameyle, Donanma'daki reform hareketlerinin yeni esaslara bağlanması için büyük çaba göstermiştir.⁵⁸ Kanunname'de Donanma ve Tersane personelinin sağlık hizmetleri ayrı bir madde olarak ele alınmıştır.⁵⁹ Kanunname'ye göre 1804'e kadar Donanma sefere çıkarken gemilerde 40'ar kuruş maaşla birer hekim ve cerrah görevlendirilmekteydi, ancak bunların tıp ilminde yetersiz kaldıkları anlaşılıyordu. 1804 Kanunnamesi'yle 250'şer kuruş aylıkla her gemi için "Donanma-yı Hümayun Hekimbaşı" ve "Donanma-yı Hümayun Cerrahbaşı" adıyla iki mahir hekim ve cerrah tayini karar altına alınmıştır. Ayrıca, hekimbaşı ve cerrahbaşının hizmetinde, hasta olan subay ve erlerin tedavilerinde görevli mülazım ve talebeler de bulundurulacaktır. Bunların görevlendirilmeleri de maaş ödemeleri de Umur-ı Bahriye Nazırı⁶⁰ sorumluluğunda

45; Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Berri-i Hümayun", *DİA.*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 516-518; Kaçar, a.g.m., s. 100-125.

⁵⁷ Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli tipi savaş gemilerinde görevlendirilen denizciler için kullanılan kalyoncu tabiri XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Kalyoncular daimi ordu mensubu değildi ve ordudaki eyalet askerleri yahut taşra neferleri zümresine dahildi. Fakat 1770'te Ruslar'a karşı Çeşme mağlubiyeti sonrasında kaptan-ı derya olan Gazi Hasan Paşa başta kalyoncular olmak üzere askeri sınıfların ıslahına çalıştı. Kalyoncu sayısının ilk aşamada 5000'den 8000'e, daha sonra 12.000'e yükseltilmesine ve bunlar için büyük bir kışla inşasına karar verildi. Bununla bekar odalarındaki denetimsiz kalyoncuların bir nizam altına alınması amaçlanıyordu. İstanbul'daki modern askeri binaların öncüsü kabul edilen Kalyoncu Kışlası, Gazi Hasan Paşa'nın sahibi olduğu arazi üzerinde biraz da deniz doldurularak inşa edildi (1783). Kışla zaman içinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kışlası, Kasımpaşa Kışlası, Bahriye Kışlası ve İstanbul Kışlası isimleriyle anıldı. Bkz. Ali Fuat Öreñç, *Kalyoncu*, *DİA.*, C. Ek-2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, s.10,12.

⁵⁸ BOA., *MAD.d.*, No: 8886, s.319-320, 22 Şaban 1247; *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, a.g.e., s.158-159; 1804 Kanunnamesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, s.65-89; III. Selim döneminde ilk iş olarak bir bahriye nizamnamesi çıkarıldı. O zamana kadar bazı gemi kaptanları başına buyruk bir şekilde hareket ediyor, çok defa süvariliği rüşvet yoluyla ele geçiriyorlardı. Ayrıca gemi süvarilerinin bir kısmı gemilerin cephanesi dahil bazı aksamını satmaktan da kaçınıyorlardı. Çıkarılan nizamnameyle devlet malının ziyana uğramasının veya talan edilmesinin önüne geçildi. III. Selim bu ilk reform çabalarından sonra 1804'te çıkarttığı kanunnameyle reform faaliyetlerini birtakım yeni esaslara bağlamaya çalıştı. Bu kanunname 1805 ve 1806'da yapılan zeyillerle daha kapsamlı bir hale getirildi. Bkz. İhsan Gencer, "Bahriye", *DİA.*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 507.

⁵⁹ Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 55.

⁶⁰ 1804 Kanunnamesi'yle Tersane Eminliği kaldırılarak yerine Umur-ı Bahriye Nezareti kurulmuştur. Müstakil hale getirilen Tersane Hazinesi'nin sorumluluğu da Umur-ı Bahriye Nazırı'na verilmiştir. Şikk-ı Salis Defterdarlığı'nın da devredilmesiyle Umur-ı Bahriye Nezareti'nin başındaki zat "Şikk-ı Salis Defterdarı ve Umur-ı Bahriye Nazırı" olarak adlandırılmıştır. Umur-ı Bahriye Nazırı, Kaptan Paşa'dan küçük, Tersane Kethüdası'ndan büyük bir memuriyettir. Kanunname'yle Kaptan Paşa ve

olacaktır. Hasta tedavisinde istihdam edilmek üzere görevlendirilenlerin ikametleri için Tersane'nin uygun bir yerinde kendilerine alan tahsis edilecek ve böylece hastalarla gece-gündüz ilgilenilmesi sağlanmış olacaktır.⁶¹ 40'ar kuruş maaşla görevlendirilecek olan yardımcı sağlık personelinin tecrübeli, dil bilen ve İstanbul eczanelerinde hizmet etmiş kişilerden olmaları şartı aranmıştır.⁶² Donanma sefere çıktığı zamanlarda yine Umur-ı Bahriye Nazırı tarafından gemilere asli ve yardımcı sağlık personeli yerleştirilecekti.⁶³

1805 tarihli bir belgeye göre, Tersane Hazinesi'nden baştabip ve başcerrah için 250'şer, yedi talebeye 40'ar kuruştan 280 ve dört hizmetliye 30'ar kuruştan 120 olmak üzere toplam 900 kuruş ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁴ Baştabip ve başcerrahın yanında yedi tane talebenin bulunması, donanma için gerekli hekim ve cerrahların adeta mektep gibi bir ortamda yetiştirildiklerini, uzman hekim ve cerrahlar gözetiminde talim ettiklerini göstermektedir. Bu gelişme, Bahriye'deki tıp eğitimi için iyi bir başlangıç olmuştur.⁶⁵ Nitekim 1806'da Tersane-i Amire'de tıp eğitimi verecek bir tür dispanser veya muayenehane tarzında, adına *Tabibhane* ve *İspitalya* denilen bir kurumun açılacak olması, birer hekimbaşı ve cerrahbaşı tahsis edilerek burada yeni hekim ve cerrahlar yetiştirilmesinin planlanması bunun bir göstergesidir. Tabibhane'de görevlendirilecek hekimbaşı ve cerrahbaşının

Umur-ı Bahriye Nazırı arasında görev paylaşımına da açıklık getirilmiştir. Ancak III. Selim dönemi yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle uzun ömürlü olamamıştır. II. Mahmud döneminde Tersane ve Bahriye Müsteşarlığı teşkil edilmiştir. 1861 yılında Tersane ve Bahriye Müsteşarlığı da kaldırılarak görev ve yetkileri Kapudan Paşa'ya devredilmiştir. 1867 yılında kaldırılan Kapudan Paşalık makamının yerine Bahriye Nezareti teşkil edilmiştir. Ancak 1867 yılında kurulan Bahriye Nezareti, 1804 yılında kurulan Umur-ı Bahriye Nezareti'yle karıştırılabilmektedir. 1804'de kurulan Umur-ı Bahriye Nezareti Tersane Eminliği'nin yerine, 1867 de kurulan Bahriye Nezareti ise Kaptan Paşalık makamının kaldırılmasıyla kurulmuştur. İsmail Hakkı Paşa'da bu dönemin ilk Bahriye Nazırı olmuştur. Bkz. Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, s.66,73,96,121, 316; Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 55-56.

⁶¹ BOA., *C.BH.*, 27/1252, Lef 1, 18 Şubat 1805 (18 Zilkade 1219); Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 55-56; Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, s. 87-88; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 256; Özbay, a.g.e., C. 2, s. 310.

⁶² BOA., *C.BH.*, 27/1252, Lef 3, 9 Şevval 1219 (11 Ocak 1805); Özbay, a.g.e., C. 2, s. 310.

⁶³ BOA., *C.BH.*, 27/1252, Lef 1, 18 Şubat 1805; Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 56; Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, s. 88; Özbay, a.g.e., C. 2, s. 310.

⁶⁴ BOA., *C.BH.*, 153/7283, Lef 1, 20 Ağustos 1805 (24 Cemaziyülevvel 1220). Bkz. Ek 2; Özbay, a.g.e., C. 2, s. 310; Gencer; "Bugün ki Deniz Hastanesi'nin ilk şekli olan hastahane inşaatı kısa sürede tamamlanmış, kadrosu bir ser-cerrah, bir ser-tabip, yedi talebe ve dört hademeden oluşmuştur." şeklinde yorumlamıştır. Bkz. Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 56.

⁶⁵ Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 56; Terzioğlu, "Tersane-i Amire'de hekim ve cerrah yetiştirmek üzere modern bir tıbbiyenin kuruluşu" şeklinde yorumlamıştır. Bkz. Terzioğlu, *Türk Tababetinin Batılılaşması*, s.23.

maiyetinde ikişer donanma askeri ve ehil yardımcılar bulunacak, yeni hekim ve cerrahların eğitimine önem verilecek, donanma sefere çıktığında bu sağlık personeli gemilerde görevlendirilecekti.⁶⁶ Dönemin Umur-ı Bahriye Nazırı Moralı Ali Efendi'nin projesi olarak hayata geçirilmeye çalışan Tabibhane ve İspitalya projesi, Kabakçı İsyanı ve Alemdar Vakası karışıklıklarına kurban gitmiştir.⁶⁷ 1776'da faaliyete başlayan Mühendishane-i Bahri'nin binası da 1822 Kasımpaşa yangınında tamamıyla yanmıştır. Eğitim faaliyetleri bir yıl kadar kesintiye uğrayan Mühendishane-i Bahri, Tersane'nin Parmakkapı'daki bıçkı mağazasına nakledilerek burası mümkün mertebe bir okul haline getirilmeye çalışılmıştır.⁶⁸

III. Selim döneminde Tersane ve Donanma'da yapılan yenilikler, II. Mahmud döneminde yapılacak yeniliklere zemin hazırlamış olsa da bu dönemde II. Mahmud'un mutlak merkezîyetçiliği tesis için çaba sarf ediyor olması, Bahriye ıslahatlarını ikinci planda bırakmıştır.⁶⁹ Buna rağmen Tersane'deki hastaların tedavisi için uygun bir yer tahsis edilmiş ve burada bir hastane nüvesi teşkil edilmiş

⁶⁶ BOA., *C.BH.*, 33/1575, Lef 1, 11 Ocak 1806 (20 Şevval 1220). Bkz. Ek 3; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.256 ; Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri:Hastaneler (A-I)*,C.3-I.Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981, s. 197; Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s.56- 57 ; Ataç, a.g.m., s. 254; Murat Babuçoğlu ve diğerleri, a.g.e., s. 18.

⁶⁷ Saffet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, İstanbul, 1329, s. 30; Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, s. 88; Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, s. 61-62; *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1929)*, Büyük Erkan-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi, İstanbul: Deniz Matbaası,1931, s,6; Eğilmez kitabında "III. Selim döneminde Kasımpaşa'da Tersane civarında açılan tıp okulu 2 kısım şeklinde tıbhane ve hastane olarak düzenlenmişti. Bununla beraber bu kurumun bir tıp eğitim kurumundan ziyade asker hastanesi olarak kurulduğu da ileri sürülmektedir. İkinci iddiaya göre bu kurum deniz hastanesinin ilk şekli idi ve gemilere hekimbaşı ve yardımcı gereksinimi için düşünülmüştü. Tıbhane Tersane kumandanlığına bağlı idi. Bu Tıbhane konusunda mevcut bilgilerimiz bugün için sınırlıdır. Bu tıp kurumu 1806 (bazı kaynaklara göre 1807) yılında bir ayaklanma sonucu kapatılmıştır... Son araştırmalar konuyu açıklığa kavuşturmuş olup yukarıda belirtilen tıbbi kurumun bir eğitim kurumu olarak açıldığını göstermiştir" açıklamasıyla Tıbhane'nin Deniz Hastanesi'nin ilk şekli olduğu şeklindeki iddialarının doğru olmadığını belirtmektedir. Bkz. Ertuğrul Eğilmez, *Türk Tıp ve Eğitim Tarihi*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2011, s.45; Ergin eserinde, Osman Şevki Uludağ'ın bu Tıbhane'nin Tıp Mektebi değil, Deniz Hastanesi'nin ilk şekli olduğu konusunda yazılarına yer vermiştir. Bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2, İstanbul: Eser Matbaası,1977, s. 341,342; Ataç ve Terzioğlu, "Tabibhane adı verilen tıp okulu ve Spitalya adı verilen eğitim hastanesinden oluşan ve Viyana'daki Josephinum örnek alınarak eğitim yapılan Kasımpaşa'daki okul ise Temmuz 1822'de Kasımpaşa yangınına kadar çalışmalarını sürdürmüştür." diyerek Tabiphane ve Spitalya'nın 1822 yılına faaliyetlerine devam ettiği belirtmiştir. Bkz. Terzioğlu, a.g.e., s. 23 ; Ataç, a.g.m., s.254.

⁶⁸ Saffet "...Yine elimizdeki defterlerin birinde (1237 Zilka'desi beşinde) büyük Kasımpaşa yangınında şimdiki (Camialtı) meydanında bir mühendishanenin yanmış olduğunu gördük. Bu da başka. 1219'daki mühendishanenin ne olduğunu yakında göstereceğiz." diyerek burada sadece yanan mühendishaneden bahsetmiştir. Bkz. Saffet, a.g.e., s.30; *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s. 6; Alpagut, a.g.e., s.17,18.

⁶⁹ Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, s. 104.

olmalıdır. Zira 1828 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da Tersane-i Amire'de hasta Bahriye askerleri için kullanılan mahalın küçük olması, havasının ve şartlarının elverişli olmaması sebebiyle, henüz inşaat aşamasında olan Maltepe'deki hastane tamamlanıncaya kadar hastaların Defterdar İskelesi civarında Bican Sultan Sarayı'na taşınmalarına karar verilmiştir. Hatta bu sırada Tersane çevresinde yapılması söz konusu olan ahşap bir binadan bahsedilmekte, ancak buranın havasının rutubetli olması sebebiyle hastalar için uygun olmayacağı, Tersane'ye daha uzak ve havadar bir yerin seçilmesinin daha yerinde olacağı belirtilerek yeni bir yapının inşa edilmesine ihtiyaç olmadığı, bunun yerine hastaların bahsi geçen saraya taşınmalarının daha uygun olacağı vurgulanmıştır.⁷⁰

1828'in Temmuz ayında henüz yeni bir hastane inşa edilmemiş olmasına rağmen, Tersane-i Amire içinde "Asakir-i Bahriye Hastanesi" ifadesinin kullanılmış olması, hasta askerlerin tedavisi için ayrılan mahalın artık bir hastane olarak nitelendirildiğini göstermesi açısından önemlidir.⁷¹ Bu tarihten itibaren hastaneye alınan malzemelerle hekimler, eczacılar, cerrahlar ve yardımcı personele ödenen maaş kayıtlarının bulunuyor olması da hastanenin bir kurum olarak varlığını kanıtlar niteliktedir.⁷²

Tersane-i Amire içinde hizmet veren Asakir-i Bahriye Hastanesi dışında bu tarihten sonra resmi kayıtlarda farklı isimlerle anılan hastaneler de dikkati çekmektedir. Bu durum hastanenin ismine yönelik kafa karışıklığı yaratıyor olsa da aslında bahsi geçen kurumların birer alay hastanesi olması ihtimal dahilindedir. Belgelerde "Tersane-i Amire Hastanesi", "Asakir-i Bahriye Hastanesi" ve "Asakir-i Mansure-i Bahriye Hastanesi" adı ile anılan yapıların tamamı Tersane-i Amire içinde teşkil edilmiş olan Bahriye askerlerinin tedavisi için kullanılan hastaneleri ifade etmektedir.⁷³

⁷⁰ BOA., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.)*, 594/29105, Lef 1, 12 Temmuz 1828 (29 Zilhicce 1243); *HAT.*,570/27927, 2 Temmuz 1829 (29 Zilhicce 1244).

⁷¹ BOA., *Cevdet-Sıhhiye (C.SH.)*, 24/1171, Lef 1,2, 31 Temmuz 1828 (18 Muharrem 1244).

⁷² Aynı belge, aynı lef; BOA., *C.BH.*, Lef 1, 102/4927, 18 Eylül 1828 (8 Rebiyülevvel 1244); *C.BH.*, 55 /2578, Lef 1, 22 Nisan 1829 (17 Şevval 1244); *C.BH.*, 147/ 7050, Lef 1, 26 Temmuz 1829 (24 Muharrem 1245).

⁷³ BOA., *C.BH.*,93/4478, Lef 1, 3 Eylül 1829 (4 Rebiyülevvel 1245); *C.BH.*,1/12, Lef 1, 6 Ekim 1829 (7 Rebiyülahire 1245); *C.BH.*,205/9599, Lef 1, 25 Kasım 1829 (28 Cemaziyülahire 1245); *C.BH.*,117/ 5683, Lef 1, 25 Aralık 1829 (28 Cemaziyülahire 1245); *C.BH.*, 98/4733, Lef 2, 21 Nisan 1831(9

Bu hastanenin Bahriye askerleri ve Tersane çalışanlarının tedavileri için yeterli olmaması sebebiyle yeni askeri hastanelerin açılması çalışmaları başlatılmıştır. Buna rağmen yeni yapılan deniz hastaneleri hizmete girerken, Tersane Hastanesi çalışmalarına devam etmiştir. 1908 yılında koğuş tavanları tamir edilen hastanenin hala hizmette olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Netice olarak Tersane-i Amire Hastanesi'nin Türk deniz hastanelerinin teşekkülünde ilk nüveyi oluşturduğunu ve sonraki hastanelere olumlu ya da eksik yönleriyle sonraki hastanelere örnek teşkil etmiştir.

4. Askeri Deniz Hastanelerinin İlk Örneği Olan Sakızağacı Hastanesi'nin Kuruluşu

Türk Deniz Kuvvetleri'nin ilk deniz hastanesi ve Bahriye Merkez Hastanesi'nin ilk kuruluşu olarak nitelendirilen Sakızağacı Hastanesi'nin teşekkülüyle ilgili muhtelif kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. Hastanenin kuruluşunu I. Abdülhamid (1774-1789) dönemine dayandıran bazı kaynaklara göre, Sakızağacı Hastanesi 1785 yılında donanmaya mensup subay ve erlerin tedavileri için kurulmuştur ve dispanser tarzında basit bir tesisten ibarettir.⁷⁵ Ancak hastanenin kuruluşuna dayanak olarak gösterilen belge 1851 yılına aittir ve Tersane-i Amire'de bulunan Mekteb-i Bahriye binasının hastaneye devredilmesiyle ilgilidir. Bu bilgiye dayanak olarak kullanılan belge bahsedilen tarihten çok sonraya ait olduğu gibi içeriğinde Sakızağacı Hastanesi adı da geçmemektedir.⁷⁶

Zilkade 1246); *C.BH.*,1/29, Lef 1, 22 Eylül 1831 (14 Rebiyülahire 1247); *C.BH.*,267/12334, Lef 1, 18 Ekim 1831 (12 Cemaziyülahire 1247); *C.BH.*, 130/6289, Lef 1, 22 Aralık 1832 (29 Receb 1248); *C.BH.*,206/9646, Lef 1,2, 23 Eylül 1833 (8 Cemaziyülahire 1249); *C.BH.*,3/142, Lef 2, 8 Safer 1250; *C.BH.*,42/1952, Lef 1, 9 Ağustos 1834 (3 Rebiyülahire 1250); *C.BH.*, 47/2210, Lef 1, 10 Ağustos 1834 (4 Rebiyülahire 1250); *C.BH.*,37/1763, Lef 1, 11 Kasım 1834 (9 Recep 1250).

⁷⁴ BOA., *İrade Bahriye (İ.BH.)*, 7/64, Lef 1, 6 Ocak 1908 (2 Zilhicce 1325).

⁷⁵ *Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, Haz. Tali Çalbatır ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; Bedi N. Şehsuvaroğlu, İstanbul Deniz Hastanesi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul 1973 İl Yıllığı*, Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, İstanbul: [y.y. yok], 1973, s. 446 ; Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri , *Türk Tıp Tarihi*, Bursa : Taş Kitapçılık, 1984, s.134 ; Esin Kahya,A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.233 ; Özbay, a.g.e, C.3- I. Kitap, a.g.e., s.196.

⁷⁶ BOA., *C.BH.*, 80/3826, Lef 1, 30 Aralık 1851 (6 Rebiyülevvel 1268). Bkz. Ek 4; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "İstanbul Deniz Hastanesi", s. 446; Bedi Şehsuvaroğlu ve diğerleri, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.233.

Bir başka kaynağa göre hastahane 1795’de Kasımpaşa Sahaf Muslihiddin Camii dolayındaki sırtta, ahşap bir binada hizmete girmiş, 1814’de yanan hastane binalarından Kaptanpaşa Konağı dokuz yıl sonra tekrar yaptırılmıştır.⁷⁷ Haluk Şehsuvaroğlu “*Hafız Hüseyin Efendi İstanbul’un bazı semtleri hakkında verdiği bilgiler sırasında Deniz Hastahanesinin ilk defa inşa olduğu Kasımpaşa’daki Sakızağacı’nın yerini de şöyle tarif etmektedir: Piyale Paşa Camii kurbunda İncirli bahçe pişgahına Sakızağacı denmekle maruf mahal burada bir mezarlık bulunuyordu.*” aktarımıyla bu konuda farklı bir bilgi vermiştir.⁷⁸ Ancak hastanenin yeri ve kuruluş tarihini doğrulayacak nitelikte bir belge tespit edilememiştir.

Sakızağacı Hastanesi’nin bir deniz hastanesi olarak teşkilini II. Mahmud dönemine (1808-1839) dayandıran kaynaklar ise hastanenin kuruluş tarihini 1827 senesi olarak vermektedir.⁷⁹ Kaynaklara göre bulunduğu yerden adını alan bu hastane Sakızağacı Camii sırasında ahşap, küçük bir binada hizmet vermektedir.⁸⁰ Hastane inşaatı için Tersane Hazinesi’nden 184.577 kuruş (eski değer 369 kise-i rumi) ödeme yapılmıştır.⁸¹ Hastane yatakhane 35 zira (takriben 30 metre) uzunlukta 9 zira (7 metre) genişlikte, çamaşırhane ve mutfak kısmı 20x12, hamam kısmı 12x6 zira

⁷⁷ Gül Akdeniz, “Kasımpaşa Deniz Hastanesi”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Ülker Erke’nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye’de Tarihi Sağlık Kurumları*, Haz. Ülker Erke, Ed. Nil Sarı, İstanbul: ISHM; TTTK, 2002, s. 139; Bu bilgileri doğrulayacak herhangi bir belge mevcut olmadığı gibi yazarın atıf yaptığı Özbay’ın 3. cilt 1. kitabında Sakızağacı için verilen tarih 1785 (s.196), aynı cildin 2. kitabında ise 1827’dir (s.205).

⁷⁸ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul’a Dair, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği*, Taha Toros Arşivi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/17312> adresinden 26.03.2020 tarihinde alınmıştır. Sakızağacı Mescidi başlığında, mescidin banisinin Sahaf Muslihiddin olduğu ve aynı adı taşıyan mahallesi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayyansarayi, Ali Satı’ Efendi, *Hadikatü’l-Cevami*, C.2, İstanbul: Matbaa-i Amire, H.1281(1787), s. 12.

⁷⁹ *Deniz Mektepleri Tarihiçesi*, s. 6; Ali Haydar Alpagut, *Marmara’da Türkler*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1941, s. 19; Etem Boransü, “Deniz Hastanesi”, *Türkiye Eski Muharipler Dergisi*, C.18, Sayı 9, Eylül 1965, s. 388; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 22; Ülkü Tulgar, “Türk Deniz Tababetinin Yaşayan En Eski Abidesi İstanbul Deniz Hastanesinin Tarihine Kısa Bir Bakış”, *İstanbul Deniz Hastanesi (1827) 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987*, [s.y.]; Kemal, Özbay, “*Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastahaneleri*“, *Hastaneler (I-Z)*, C.3-II. Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981, s.205 ; Nuran Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993,s.548 ; Gencer, *Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu*, s.123 ; *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, s. 166; Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, , s.176; Nil Sarı ve diğerleri, a.g.e., s. 26; Yıldırım, “İstanbul’da Sağlık Hayatı”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, s.123.

⁸⁰ Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s.176; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 548; Özbay, a.g.e., C. 3-1.Kitap, s. 205; Alpagut, a.g.e., s.19; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 22; Bu eserlerde hastanenin Sakızağacı Camii bitişğinde açıldığını kanıtlayabilecek herhangi bir evrak numarası verilmemiştir.

⁸¹ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 22; Özbay, a.g.e., C. 3-1.Kitap, s. 205; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Bu kaynaklarda verilen bilgileri doğrulayacak bir evrak tespit edilememiştir.

boyutlarında, kısacası oldukça küçük bir yapıdır.⁸² Kürkçüoğlu ve Tulgar'a göre hastanenin kadrosunda bir hekim, bir cerrah, bir göz hekimi (kehhal) ve hekim olmayan bir hastane müdürü bulunuyordu.⁸³

Muhtelif kaynaklarda II. Mahmud'un hastanelerle gemilerin ilaç ve operasyon aletlerinin tam ve yerinde olmasına özen gösterdiği belirtilmekte, ayrıca Sakızağacı Hastanesi'nin ismi de zikredilmektedir.⁸⁴ Bu bilgilerin dayandırıldığı evrakta "Akdeniz'de sefere çıkan Donanma-yı Hümayun levendleri için İspenciyar Civani'den satın alınıp tabip ve cerrah sandıklarına konulan ecza, merhem ve aletlerin ücretleri olan on bir bin beş yüz kuruşun Tersane-i Amire hazinesinden ödenmesinden" söz edilmektedir. Ne var ki 1806 tarihli bu evrakta da Sakızağacı Hastanesi'nin adı geçmemektedir.⁸⁵ Hastane ve gemilerin ilaç, tıbbi alet gibi masraflarının Tersane Hazinesi'nden ödendiğini gösteren başka bir evrakın farklı leflerinde de Tersane-i Amire Hastanesi ve Asakir-i Mansure-i Bahriye Hastanesi adları geçmekte, ecza, merhem ve meşe kömürü masraflarının Tersane Hazinesi'nden ödeneceği belirtilmektedir. Belgelerde bahsedilen hastaneler arasında yine Sakızağacı Hastanesi'nin adı geçmemektedir.⁸⁶ Bu belgeler dikkate alındığında Tersane bünyesinde "Tersane-i Amire Hastanesi", "Asakir-i Bahriye Hastanesi" ve "Asakir-i Mansure-i Bahriye Hastanesi" adıyla anılan yapının Sakızağacı Hastanesi ile karıştırılmış olabileceği yorumu yapılabilir. Bu sebeple de muhtelif kaynaklarda hastane ve kuruluş tarihiyle ilgili farklı bilgilere rastlanabilmekte ve bir bilgi karmaşası ortaya çıkmaktadır.⁸⁷

⁸² *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s. 7; Alpagut, a.g.e.; s. 20; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 22; Özbay, a.g.e., C.3-1.Kitap, s. 205; Bahsi geçen bilgileri doğrulayacak bir belge tespit edilememiştir. C.SH. 4/188 numaralı evrakta açılması planlanan "cerrah dükkanının" boyutları hakkında bilgiler verilmiştir, cerrah dükkanı ile Sakızağacı Hastanesi birbiriyle karıştırılmış olmalıdır

⁸³ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 22; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; "Hastane müdürünün adı Abdülkadir Bey'dir.", *Deniz Tarihi Arşivi (DTA.)*, *Şura-yı Bahri*, 5A/12, 25 Ekim 1845(22 Şevval 1261); "Eşref Bey buraya 300 kuruş maaşla atanmıştır.", *DTA.*, *Mektubi Defteri*, 1A/21, 23 Temmuz 1841 (3 Cemaziyülahire 1257).

⁸⁴ Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri*, a.g.e., s. 123; Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, a.g.e., s. 233; Bedi. N. Şehsuvaroğlu, *İstanbul İl Yıllığı*, s. 446.

⁸⁵ BOA., *C.BH.*, 80/3816, Lef 1-2, 4 Haziran 1806((27 Şevval 1241).

⁸⁶ BOA., *CB.*, 80/3817, Lef 1-2, 15 Ağustos 1831 (6 Rebiyülevvel 1247); Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri*, a.g.e., s. 123.

⁸⁷ Yıldırım, *Takvim-i Vekayi'de geçen Tersane-i Amire Hastanesi, Asakir-i Bahriye Hastanesi ve Asakir-i Mansure-i Bahriye Hastanesi adlarıyla anılan kurumların Tersane-i Amire Hastanesi, Sakızağacı ya da Aynalıkavak'taki hastanenin adı olup olmadığının mevcut bilgilerle*

Sakızağacı Hastanesi adının geçtiği en eski tarihli vesika Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Cevdet Bahriye fonunda yer alan 135/6525 numaralı evrakın ikinci lefidir. Söz konusu evrakın ilk lefi Asakir-i Mansure'de vefat eden askerlerin cenaze masraflarıyla ilgilidir.⁸⁸ 2 Ağustos 1835 tarihli ikinci lefte Sakızağacı Hastanesi'nde vefat eden 25 zabıt ve askerinin isim ve ölüm tarihleri verilmektedir.⁸⁹ Belgenin devamında Aralık 1835'te Piyade Altıncı Alayı'nın idaresinde olan dört taburdan Recep ayının başından sonuna kadar Sakızağacı Hastanesi'nde vefat eden 20, Asakir-i Bahriye Birinci Taburu idaresindeki dört taburdan 29, beşinci lefte 11, altıncı lefte 38, yedinci lefte 10, sekizinci lefte 7, dokuzuncu lefte yine ölen 7 askerinin isim listeleri ve ölüm tarihleri verilmiştir.⁹⁰ Hastanenin kuruluşuyla ilgili mevcut literatürde daha önce bahsi geçen yıllara ait herhangi bir belge tespit edilememiş olup, Bahriye Birinci Alayı'nın ve Piyade Altıncı Alayı'nın idaresindeki taburlarda görev yapan askerlerden hastalanıp tedavileri için yatırılan ve bu esnada ölenlerin vefat işlemlerinin yapıldığı Sakızağacı Hastanesi'nin 1835 senesinde aktif olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

Sakızağacı Hastanesi isminin belgelerde ilk kez geçtiği 1835 yılı ve sonrasında Bahriye'ye ait farklı evrakta ya da leflerinde Asakir-i Manzume-i Bahriye, Asakir-i Muntazama-i Bahriye, Tersane-i Amire, Asakir-i Mansure-i Bahriye ve Sakızağacı hastaneleri adları geçmektedir. Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde Tersane-i Amire Hastanesi merkez olmak üzere Tersane kışlalarında ve uygun mahallerinde hastane niteliğinde sağlık kurumlarının mevcut olabileceği, Sakızağacı Hastanesi'nin de Bahriye askerlerinin tedavisi için hizmet veren asıl hastanenin bir şubesi niteliğinde çalıştığını söylemek mümkündür. Zira 1836 senesine ait bir evrakta geçen "Sakızağacı ve Kışla Hastaneleri" tabiri, hem

cevaplandırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bkz. Yıldırım, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 548; Krş. "Mevadd-ı Askeriye", *Takvim-i Vekayi*, 3, 20 Kasım 1831 (14 C 1247); 13, 25 Mart 1852 (22 Şevval 1247); 85, 2 Temmuz 1834 (25 Safer 1250). *Takvim-i Vekayi*'de adı geçen Asakir-i Mansure Hastanesi Maltepe'deki hastanenin adıdır. Tersane Hastanesi 1852, Asakir-i Mansure-i Bahriye Hastanesi adı gazetenin 1834 yılına ait sayısında geçmektedir. Sonraki yıllarda yazdığı başka bir yazısında ise Sakızağacı Bahriye Hastanesi'nin Tersane-i Amire ve Bahriye Hastanesi adlarıyla tanındığını söylemiştir. Bkz. Yıldırım, *"İstanbul'un Sağlık Tarihi"*, s.176.

⁸⁸ BOA., C.BH., 135/6525, Lef 1, 3 Safer 1250 (11 Haziran 1834).

⁸⁹ Aynı Belge, 2. Lef, 7 Ekim 1835 (14 Cemazüelahir 1251).

⁹⁰ Aynı Belge, 3-9 Lef, 15 Haziran 1836 (8 Rebiyülevvel 1252).

Sakızağacı'nın hem de diğer isimlerle anılan kışla hastanelerinin birer şube niteliğinde olduğunu göstermektedir.⁹¹

1836 senesinde tamirattan geçen Sakızağacı Hastanesi'nin yine benzer şekilde hasta ve yaralı Bahriye askerlerinin tedavisi ve istirahati için kullanılmaya devam edildiği görülmektedir.⁹² Hastanede tedavi gören askerlere verilen ekmeğe, et gibi mutfak masrafları, hastalar için kullanılan ilaç ve benzeri sağlık malzemeleri harcamaları, hastanede çalışan doktor, memur gibi personelin maaşları ve hastalar için yapılan muhtelif masraflar Tersane Hazinesi'nden karşılanmıştır.⁹³ Yine aynı yıl hastanenin bazı bölümleri için tamirata ihtiyaç duyulmuştur.⁹⁴

1836-1837 yıllarında aktif olarak çalıştığı görülen Sakızağacı Hastanesi adına sonraki yıllara ait belgelerde daha az rastlanmaktadır.⁹⁵ 1839 yılında Akdeniz'e sefere çıkan Donanma gemilerinde görev yaparken hastalanan askerlerden bir bölümü Sakızağacı'na yerleştirilmiş, bunların büyük kısmı iyileşerek sıhhatlerine kavuşmuş, bir kısmı da hayatını kaybetmiştir.⁹⁶ 1841 yılında hastane kadrosunda bir cerraha ihtiyaç duyulmuş ve Eşref Efendi bu göreve tayin edilmiştir.⁹⁷ 1843 senesinde Tersane-i Amire'nin Divanhane civarında bulunan Bahriye kışlasıyla Sakızağacı Hastanesi'nin bazı bölümlerinin tamiri için yaptırılan keşif neticesinde hastanenin tamirata için gerekli bedel 33.496 kuruş olarak belirlenmiştir.⁹⁸ Açılışından itibaren hastanenin muhtelif dönemlerde tamirattan geçirilerek aktif

⁹¹ BOA., *C.BH.*,62/2935, Lef 2, 3 Aralık 1836 (23 Şaban 1252).

⁹² BOA., *C.BH.*, 59/2785, Lef 1-2, 22 Ekim 1836 (11 Recep 1252); *C.SH.*, 26/1254, Lef 1- 2, 5 Kasım 1836 (25 Receb 1252); *C.AS.*,363/15069, Lef 3, 15 Ocak 1837 (7 Şevval 1252); *C.SH.*, 9 /418, Lef 2, 15Muharrem 1253 (21 Nisan 1837); *C.BH.*, 120/5823, Lef 1, 9 Mayıs 1837 (3 Safer 1253); *C.SH.*, 12/564, Lef 1-3, 6-7 Rebülevvel 1253; *Başmuhasebe Kalemi (D.BŞM.d.)*, 10442, 29 Haziran 1837 (25 Rebiyülevvel 1253); *D.BŞM.d.*, 10453, 29 Eylül 1837 (28 Cemaziyülahire, 1253).

⁹³ BOA., *C.BH.*,8/368, Lef 1, 14 Şubat 1837 (8 Zilkade 1252); *C.SH.*,15/701, Lef 2, 28 Mart 1837 (26 Zilhicce 1252); *C.BH.*,29/1395, Lef 1, 26 Şubat 1837 (20 Zilkade 1252); *C.BH.*,119/5778, Lef 1, 18 Nisan 1837 (12 Muharrem 1253); *C.BH.*,102/4902, Lef 1-6, 27 Nisan 1837 (21 Muharrem 1253); *C.SH.*,1/17, Lef 1, 26 Mayıs 1837 (20 Safer 1253); *C.SH.*,8/374, Lef 1, 21 Haziran 1837 (17 Rebiyülevvel 1253).

⁹⁴ BOA., *C.BH.*, 4/161, Lef 2, 31 Mart 1837 (23 Zilhicce 1252).

⁹⁵ 1838 yılında hastane için yapılan muhtelif harcamaların ve 1841'de hastanede çalışan hekim ve eczacı maaşlarının yer aldığı bölümler Maliye'ye ait bazı defterlerde kayıt altına alınmıştır. BOA., *MAD.d.*, No: 10127, 21 Ocak 1838 (24 Şevval 1253) s.25; *MAD.d.*, No:11747, 27 Şevval 1260 (9 Kasım 1844), s.7-14.

⁹⁶ BOA., *HAT.*,1621/72, Lef 2, 9 Ağustos 1839 (28 Cemaziyülevvel 1255).

⁹⁷ DTA., *Mektubi Bölümü*, 1A/21, 23 Haziran 1841 (3 Cemaziyülevvel 1257); Kürkçüoğlu a.g.t., s. 48.

⁹⁸ BOA., *İrade-Dahiliye Evrakı (İ.DH.)*,78/3886, Lef 1, 5 Ağustos 1843 (9 Recep 1259).

olarak kullanılması amaçlandığı halde istenilen verim alınmamış ve hastane yavaş yavaş atıl hale gelmeye başlamıştır.

1847’de Sakızağacı Hastanesi yerine Tersane-i Amire civarında daha uygun bir yerde kargir yeni bir hastane binası yapılması söz konusu olmuştur. Bunun gerekçesi olarak Sakızağacı Hastanesi’nin Tersane’ye uzaklığı sebebiyle buradan yeterince yararlanılamaması gösterilmiştir. Ayrıca hastane binasının ahşap ve basık olması rutubete ve kötü kokuya neden olduğundan, hastalara uygulanan tedavi faydalı olamamaktadır. Oysa kargir binalarda rutubet ve kötü koku daha az olacağından hastaların daha iyi şartlarda tedavi edilebilmeleri mümkündür. Ancak Tersane Hazinesi yapılması planlanan yeni hastane binasının masraflarını karşılayabilecek durumda değildir. Bu sebeple konu Meclis-i Vala’nın onayına sunulmuştur.⁹⁹ Mecliste yapılan görüşmelerde yeni hastane binasının maliyetinin ne kadar olacağını tespit edilmesi istenmiş, binanın inşa edileceği arsa için ise Tersane-i Amire arazisinden bir bölüm uygun görülmüştür.¹⁰⁰ Mimar İsmet tarafından arsanın keşfi sırasında hastanenin krokisi çizilmiş ve yapım masrafı 11.000 kese olarak belirlenmiştir.¹⁰¹ Ancak hastane için belirlenen masraf başka binalar da yapılması planlandığından fazla bulunmuştur. Masrafın azaltılarak hastanenin kısım kısım yapılması konusunda irade çıkmıştır.¹⁰² Aynı yılın Haziran ayında Kaptan Paşa tarafından hastanenin daha az masrafla inşa edilebileceğine yönelik bir öneri getirilmiştir.¹⁰³ Hastane için Bahriye Mektebi yakınlarında boş, atıl halde bulunan bir arsa belirlenmiş, 9.000 keseyle inşaatın yapılabileceği tespit edilmiştir.¹⁰⁴ Bu defa da hastane için belirlenen mevkiinin bayır olması ve lodosa açık olması sebebiyle havasının hastalar için uygun olmayacağı gerekçeleriyle, inşaattan yeniden vazgeçilmiştir.¹⁰⁵

Sakızağacı Hastanesi için bina arayışları devam ederken aynı dönemde Bahriye Mektebi’nin de taşınması gündeme gelmiştir. Sakızağacı Hastanesi için yeni

⁹⁹ BOA., *İrade Meclis-i Vala Evrakı (İ.MLV.)*, 119/2940, Lef 1, 23 Aralık 1847 (15 Muharrem 1264); Aynı belge, Lef 2, 1 Ocak 1848 (27 Muharrem 1264).

¹⁰⁰ Aynı belge, Lef 3, 10 Ocak 1848 (3 Safer 1264).

¹⁰¹ Aynı belge, Lef 4, 22 Şubat 1848 (17 Rebiyülevvel 1264).

¹⁰² Aynı belge, 119/2940, Lef 5, 16 Nisan 1848 (12 Cemaziyülevvel 1264).

¹⁰³ BOA., *İ.DH.*, 175/9421, Lef 1-2, 14 Haziran 1848 (2 Recep 1264)

¹⁰⁴ BOA., *İ.DH.*, 177/9557, Lef 1-2, 31 Ağustos 1848 (1 Şevval 1264).

¹⁰⁵ BOA., *İ.DH.*, 181/9985, Lef 3, 20 Ekim 1848 (22 Zilkade 1264)

bir bina yapılması çok maliyetli bulunduğundan Bahriye Mektebi'nden boşalan binanın bazı bölümlerinin tamir edilerek hastanenin buraya taşınması, Bahriye Mektebi'nin de Heybeli Ada'da bulunan eski Harbiye Mektebi binasının tamiri yapılarak oraya taşınması uygun bulunmuştur. Bir önceki bölümünde de bahsi geçtiği üzere 1822 Kasımpaşa yangınında binası tamamıyla yanan Mühendishane-i Bahri, Parmakapı'daki bıçkı mağazasına taşınmasının ardından tekrar faaliyete geçmiştir. Ancak taşındığı bina yeterli niteliklere sahip olmadığından istenilen verim alınamamıştır. Okulda görevli hocalar maaş alamadıkları için görevlerini bırakmışlar ve zamanla öğrenci sayısında da azalma yaşanmıştır. II. Mahmud zamanında Hüsrev Paşa'nın ikinci kaptan-ı deryalığı döneminde mektebin yıllık giderleri için 27 bin kûsur kuruş daha fazla ödenek ayrılarak düzen sağlanmaya çalışılmış olsa da, alınan tedbirlerin ne kadar başarılı olduğu bilinmemektedir. Tüm olumsuzluklara rağmen Bahriye Mektebi'nin bu binada 1838 tarihine kadar hizmette kaldığı düşünülmektedir.¹⁰⁶ II. Mahmud, Tersane-i Amire bünyesinde yaptırılan ikinci havuzun¹⁰⁷ inşası sebebiyle Divanhane'ye yaptığı ziyareti sırasında mektebin bulunduğu binanın olumsuz durumunu görmüş ve yeni bir bina yapılması için emir vermiştir. Bunun için Kasımpaşa'da Tersane yakınlarında Cezayirli Gazi Hasan Paşa Konağı uygun görülerek satın alınmıştır. Satın alınan binanın tamiri için önce yaklaşık 1835 kese (1 kese-i rumi 500 kuruş=917.500 kuruş) masraf çıkarılmış olsa da kaptan-ı derya vekili Ahmet Fevzi Paşa 1200 keseyle (600.000 kuruş) inşaatı tamamlattır. Yapılan masrafın 1000 kesesi (500.000 kuruş) darphaneden 200 kesesi (100.000 kuruş) Bahriye Hazinesi'nden ödenmiştir. Bu tamiratın ardından 1838 yılında Bahriye Mektebi, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Konağı'na taşınarak hizmete başlamıştır. Bahriye Mektebi Nazırı Mustafa Paşa'nın düzenlediği layihaya göre okulun öğrenci kapasitesi 400 öğrenciye hizmet verecek şekilde hesap edilmiştir. Ancak bina bu sayıda öğrencinin istihdamına uygun niteliklerde olmadığından ve mektebin bu binadaki faaliyetlerinden istenilen verim alınamadığından Heybeli Ada'ya nakledilmesi söz konusu olur. Mektebin taşınması

¹⁰⁶ Alpagut, a.g.e., s. 17-18; *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s. 6.

¹⁰⁷ Tersane-i Amire'de kalyonların kolayca tamir edilmesine ve bakımına imkan sağlayan Büyük Havuz, III. Selim devrinde 1797-1800'de tamamlandı. Zaman içinde geçirdiği tamirler dışında 1874-1876 yılları arasında kara yönünde genişletildi. İkinci havuz II. Mahmud döneminde 1821-1825'te, üçüncü havuz Abdülmecid-Abdülaziz devrinde 1857-1870'te tamamlandı. Bkz. İdris Bostan, *Tersane-i Amire, DİA.*, C.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 515.

için önce Heybeli Ada'daki Bahriye kışlasının tamiratına başlanmıştır.¹⁰⁸ 1851 senesinin sonlarına doğru Heybeli Ada'da Bahriye Mektebi için hazırlanan eski mektep binasının da olduğu bir grup yapının tamirat işlemleri bitirilmiş ve akabinde mektep taşınmıştır.¹⁰⁹ Cami bitişiğinde derslane olarak kullanılan köşkün büyük salon kapısında yazılı olan “Rütbetü’l-ilmî a’le’r-rütep Abdülmecid bin Mahmud Han, 1266” ibaresi Bahriye Mektebi’nin Heybeli Ada’daki yeni binasında eğitim faaliyetlerine başladığını göstermektedir.¹¹⁰

Mektebin Tersane-i Amire’deki binasından taşınmasının ardından Sakızağacı’ndaki eski bina boşaltılarak hastane buraya nakledilmiştir. Sakızağacı’ndan boşalan binanın yerine ise Bahriye Mektebi’nden mezun öğrencilerin devam edebilecekleri bir idadi mektebi yapılması planlanmıştır.¹¹¹ Bu doğrultuda nakil işlemleri başlatılmış, bu süreç devam ederken mesleğinde ehil bir doktor olan Tebaviç adında bir hekim binbaşı rütbesiyle Sakızağacı Hastanesi’ne tayin olmuştur.¹¹² Ancak bu arada Sakızağacı Hastanesi’nin taşınmasıyla boş kalacak yere idadi yapılması fikrinden de vazgeçilmiştir.¹¹³ Binanın tamamen boş kalıp harap hale gelmemesi için Asakir-i Bahriye-i Şahane Tüfek Birlikleri’nden bir miktarı burada görevlendirilmiştir. Fakat bu tedbirlere rağmen gereken onarım işleri yapılamadığından bakımsız kalan bina giderek harap hale gelmiştir. Kullanılmayacak derecede kötü duruma gelen binanın büsbütün yıkılmadan değerlendirilmesi için satışı gündeme gelmiştir. Önce binadan çıkarılacak kereste, kiremit ve çivi gibi malzemelerin Tersane-i Amire’nin bazı ufak tefek tamiratında kullanılabileceği düşünülse de bunların Tersane’ye taşınması için nakliye ücreti

¹⁰⁸ Alpagut, a.g.e., s. 19,21; *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s. 7,8; Boransü, a.g.m., s. 388; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.548-549; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi Yıllığı 1973-1974*, a.g.m.,[s.y.]; Tulgar, , a.g.m., [s.y.]; Özbay, a.g.e., C.3-1. Kitap, s. 198 ; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s.134; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 24 ;Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, a.g.e., s. 233.

¹⁰⁹ BOA., *C.BH.*,80/ 3826, Lef 1, 30 Aralık 1851 (6 Rebiyülevvel 1268); *Amedi Kalemî Evrakı (A.AMD.)*, 35/17, Lef 1, 14 Ocak 1852 21(Rebiyülevvel)1268.

¹¹⁰Alpagut, a.g.e., s. 21; *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s.8.

¹¹¹ BOA., *İ.DH.*, 181/9985, Lef 1-3, *İ.MLV.*,137/3768, Lef 2, 26 Şubat 1849 (3 Rebiülahire 1265).

¹¹² BOA., *İ.DH.*, 186/10372, Lef 1, 7 Ocak 1849 (12 Safer 1265).

¹¹³ BOA., *İ.DH.*,232/13962; Lef 1-2, 20 Nisan 1851 (18 Cemaziyülahire 1267).

gerekeceğinden bu fikirden vazgeçilerek, bina enkazının açık arttırmayla satılmasına karar verilmiştir.¹¹⁴

Sonuç olarak Sakızağacı Hastanesi, Bahriye askerlerine hizmet vermek üzere Tersane-i Amire bünyesinde kurulmuş ancak bahsi geçen nedenlerden dolayı istenilen verim alınamadığından kapatılmıştır. Bulunduğu semitten adını alan hastane taşındıktan sonra Sakızağacı Hastanesi olarak anılmamıştır. Ancak Bahriye Merkez Hastanesi, bu hastanenin söz konusu mektep binasına taşınmasıyla hizmete başladığından birçok kaynakta söz konusu hastanenin ilk kuruluşu olarak kabul görmüştür.

¹¹⁴ BAO, *İ.DH.*,288/18109, Lef 1-2, 29 Ocak 1854 (29 Rebiyülahire 1270) ; *Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (MB.İ.)*, 12/37, Lef 11, 5 Şubat 1854 (7 Cemaziyülahire 1270).

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE BAHİRİYE MERKEZ HASTANESİ

1. Osmanlı Döneminde Bahriye Merkez Hastanesi'nin Teşekkülü

Sakızağacı Hastanesi'nden yeterince yararlanılamaması sebebiyle bu hastanenin Tepebaşı'nda bulunan Bahriye Mektebi binasına nakledilmesiyle Kasımpaşa Bahriye Hastanesi ve Asakir-i Bahriye Hastanesi adıyla hizmete girmiştir. Ancak Sakızağacı Hastanesi'nin kuruluş tarihiyle muhtelif kaynaklarda farklı tarihlerin zikrediliyor olması benzer bir karışıklığın Bahriye Merkez Hastanesi'nin kuruluş tarihiyle de yaşanmasına sebep olmuştur.

Bahriye Merkez Hastanesi'nin ilk teşekkülünü Sakızağacı Hastanesi olarak kabul eden muhtelif kaynaklara göre hastanenin kuruluş tarihi 1827'dir.¹¹⁵ Hastanenin temelini yine Sakızağacı Hastanesi'ne dayandırdığı halde kuruluş tarihini 1838 tarihine dayandıran başka kaynaklar da mevcuttur.¹¹⁶ Mevcut literatür Bahriye Merkez Hastanesi'nin kuruluş tarihi konusunda ihtilafa düşmüş olsa da, söz konusu hastanenin ilk kurumunun Sakızağacı olduğu ve bu yapının taşınmasıyla Kasımpaşa'daki Bahriye Merkez Hastanesi'nin kurulduğu noktasında hemfikirlerdir.

Bahriye Mektebi'nin Heybeli Ada'daki binaya ve Sakızağacı Hastanesi'nin Bahriye Mektebi'nden boşalan binaya nakli konusunda muhtelif kaynaklarda birbirine yakın ancak farklı tarihler mevcuttur. Özellikle burada çalışmanın konusu gereği üzerinde durulan nokta Sakızağacı Hastanesi'nin taşınma işlemlerinden sonra Bahriye Merkez Hastanesi'nin yeni binasında hizmete girdiği tarih meselesidir. Literatürde mektep binasının 1850 yılında nakliyle boşalan binada aynı yıl Bahriye

¹¹⁵ Sarı, Yıldırım, Alpagut, Boransü ve Tulgar hastane için Kasımpaşa Tersane-i Amire Hastanesi, Asakir-i Bahriye Hastanesi, Bahriye Merkez Hastanesi adlarını kullanmıştır. Bkz. Nil Sarı ve diğerleri, a.g.e., s.26; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.548; Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, s.123; *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s. 8 ; Alpagut, a.g.e., s. 19 ; Boransü, a.g.m., s. 388 ; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi Yıllığı 1973-1974*, [s.y.]; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 176.

¹¹⁶ Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; Şehsuvaroğlu, *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, s. 65; Şehsuvaroğlu, *İstanbul'da 500 Yılda Devlet Eliyle Açılan Hastanelerin Kronolojik Listesi, İstanbul 1973 İl Yıllığı*, s.429; Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, a.g.e., s. 233.

Merkez Hastanesi'nin de hizmete başladığı¹¹⁷ ya da binanın iki yıl boş kaldıktan sonra 1852-1853 yıllarında hizmete girdiği yolunda farklı tarihler mevcuttur.¹¹⁸ 1852 yılına ait bir belgede Küçük Taksim'den Sakızağacı'ndaki eski hastaneye verilen suyun yerine hastanenin taşınması sebebiyle Salih Ağa Çeşmesi'nden yeni hastaneye su verilmesi ve bunun için yapılacak alt yapı ve yol masrafları için çeşmenin dahil olduğu vakfa Tersane'den ödeme yapıldığı görülmektedir.¹¹⁹ Hastanenin su ihtiyacının karşılanmadan hizmete girmesinin zor ve sağlıklı olmayacağı gerekçelerinden yola çıkarak, Bahriye Merkez Hastanesi'nin Hasan Paşa Konağı'nda 1852 senesinde hizmet vermeye başlama olasılığı daha yüksek görülmektedir. Bu tarihe kadar tamir ve alt yapı çalışmalarıyla binanın hastane olarak hizmet verebilecek hale getirilmeye çalışıldığı yorumu yapılabilir.

Hastanenin Bahriye Merkez Hastanesi ismini alması meselesi de üzerinde durulması gereken önemli hususlardan birisidir. Sakızağacı Hastanesi'nin taşınmasıyla Hasan Paşa Konağı'nda "Bahriye Hastanesi" ya da "Asakir-i Bahriye Hastanesi" adıyla hizmete giren hastaneye "Bahriye Merkez Hastanesi" adının ilk olarak ne zaman ve nasıl verildiği konusu literatürde açıklık kazanmamıştır. İlk kez 1864 senesinde hastane eczacısı Binbaşı Mustafa Bey'in oğlu Ali Neşet'in doğumuyla ilgili bir belgede Bahriye Merkez Hastanesi adı geçmektedir.¹²⁰ Bu tarihten sonra muhtelif tarihlerde ve az sayıda belgede "Bahriye Merkez Hastanesi" adının kullanılmaya devam edildiği ve 1890'lı yıllardan sonra ise daha sık zikredildiği görülmektedir.¹²¹ Bahriye Teşkilatı'na bağlı olarak İstanbul dışında faaliyet gösteren başka hastaneler de mevcut olduğundan kurum daha çok Bahriye Merkez Hastanesi olarak tanınmıştır.¹²² 1891 yılına ait bir belgede ise hastanenin adı

¹¹⁷ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Boransü, a.g.m., s. 388; Akdeniz, a.g.m., s. 139.

¹¹⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 446; Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 22,24; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134 ; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Esin Kahya, Ayşegül D. Erdemir, a.g.e., s. 233; Özbay, a.g.e., C.3- 2. Kitap, s.206.

¹¹⁹ BOA., *İMLV.*, 255/9495, Lef 1-2, 13 Aralık 1852 (1 Rebiyülevvel 1269).

¹²⁰ BOA., *Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d.)*, 139/269, 5 Haziran 1864 (12 Zilhicce 1280).

¹²¹ BOA., *DH. SAİD.d.*, 43/267, 22 Nisan 1868 (29 Zilhicce 1284); *DH. SAİD.d.*, 87/457, 22 Mart 1871 (29 Zilhicce 1287); *DH. SAİD.d.*, 65/57, 27 Şubat 1873 (29 Zilhicce 1289) ; *DH. SAİD.d.*, 139/265, 27 Şubat 1873 (29 Zilhicce 1289) ; *DH. SAİD.d.*, 68/107, 24 Aralık 1878 (29 Zilhicce 1295).

¹²² Osmanlı tersaneleri bünyesinde faaliyet gösteren hastaneler: Alaiye, Basra, Birecik, Budin, Cidde, Çanakkale, Edincik, Edremit, Ereğli, Fatsa, Gelibolu, Gemlik, Girit, Gölcük, İzmit, İznik, Kazdağı, Kameron, Kemer, Limni, Midilli, Rodos, Ruscuk, Sakız, Sinop, Suda, Süveyş, Taşoz, Tulci, Vidin tersane hastaneleri. Bkz. Kürkçüoğlu, a.g.t., s.33, 34.

“Kasımpaşa Bahriye Hastanesi” olarak geçmektedir. Ancak bu belge örneği bahsi geçen ismin kullanıldığı nadir örneklerden biri olarak değerlendirilmelidir.¹²³ Sonuç olarak 1852 senesinden itibaren “Kasımpaşa Deniz Hastanesi” adını alıncaya kadar hastane Bahriye, Kasımpaşa Bahriye, Asakir-i Bahriye, Merkez Bahriye Hastanesi gibi isimlerle tanınmıştır.

Avrupalı kaynaklara göre 1850-1892 yılları arasında 600 yatak kapasitesi ile ülkenin en modern hastanesi konumundadır.¹²⁴ 1892’de *Ceride-i Bahriye*’de yayımlanan bir yazıda hastane binasından övgüyle bahsedilmektedir. Yazıya göre binanın içi ve dışı boyanmış, tamirattan geçirilmiş, kurallara uygun şekilde temizliği de yapılmıştır. Hasta ve doktorların kullandıkları giysiler ve binanın döşemesinde kullanılan koltuk, halı ve benzeri her türlü eşyalar yine temiz ve kullanışlıdır. Binanın arka tarafındaki bahçenin bir köşesinde bulunan tek katlı baraka ikiye ayrılıp koğuş olarak düzenlenmiş, eşyalar için depo haline getirilmiştir.¹²⁵ Stern, 1903 yılında yayınladığı kitabında Bahriye Merkez Hastanesi’ni 25 hasta koğuşlu ve toplam 500 yatak kapasiteli örnek bir kurum olarak tanımlamaktadır. Ayrıca İshak Paşa’nın başhekimliğinde beş hekim ve yüz hasta bakıcının çalıştığını, hastanede ölüm oranının ise sadece %2 gibi düşük bir oranda olduğunu da eklemiştir.¹²⁶

II. Abdülhamid saltanatının sonlarında 1908 yılında kuleli binanın Hasköy tarafına, 1910 senesinde kuleli binanın Kasımpaşa tarafına yeni binalar eklenerek cerrahi servisler buraya taşınmıştır. Bu eklemelerden sonra kuleli binaya 1. pavyon, Kasımpaşa tarafındaki binaya 2. pavyon, Hasköy tarafındaki binaya da 3. pavyon denilmiştir.¹²⁷ 1. pavyon kalorifer dairesi hariç iki, 2. pavyon dört, 3. pavyon üç katlıdır. Hastaneye sonradan üç katlı dördüncü bir pavyon daha eklenmiştir.¹²⁸ Ayrıca muhtelif kaynaklarda günümüzde biyokimya, bakteriyoloji ve genel

¹²³ BOA., *Maarif Vekaleti Mektubi Kalemi Evrakı (MF.MKT.)*, 13/33, 5 Ağustos 1891 (7 Şaban 1290).

¹²⁴ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Lorenz Rigler, *Die Türkei Und Deren Bewohner*, C.2, Wien: Carl Gerold, 1852, s. 382.

¹²⁵ *Ceride-i Bahriye*, No: 81, 9 Zilhicce 1309 (5 Temmuz 1892), s. 65, 66.

¹²⁶ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Bernard Stern *Medizin, Aberglaube Und Geschlechtsleben in Der Türkei*, Bd. 1, Berlin: 1903, s. 102-103.

¹²⁷ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 446; Özbay, a.g.e., C.3-1. Kitap, s. 203; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549; Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s. 139.

¹²⁸ Özbay, a.g.e., C.3- 1. Kitap, s. 218; Akdeniz, a.g.m., s. 139.

cerrahinin bulunduğu yerde hastanenin ilk yıllarında Bahriye sıhhiye deposu olarak kullanılan bir binadan daha bahsedilmektedir.¹²⁹ Bahsi geçen binaların yerinde bakteriyoloji laboratuvarı olduğunu söyleyen çalışmalar da mevcuttur.¹³⁰ Hastaneye sonradan eklenen bu 4. pavyon, kaynaklarda sıhhiye deposu olarak geçen bina olabilir.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın (1914-1918) Bahriye Merkez Hastanesi arsasını genişletme girişimleri sonucunda üç bina satın alınarak yerlerine etüv, kalorifer daireleri, depo ve bakteriyoloji laboratuvarı yapılmıştır.¹³¹ 1911 yılına ait bir belgede Bahriye Merkez Hastanesi eczane, cerrahane, kimyahane ve bakteriyolojihanesi için ecza malzemeleri, tıp, röntgen ve cerrahi aletler satın alınmasıyla ilgilidir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere bu tarihte kimyahane ve bakteriyoloji laboratuvarı hizmet vermektedir. Avrupa'daki fabrikalar arasında yapılan incelemeler ve fiyat araştırmaları neticesinde İsviçre'deki Serer fabrikasından 15.630 frank karşılığında kalorifer tesisatı alınmıştır. Ayrıca röntgen dairesi tesisatının Viyana'daki Raynker fabrikasına 8150 mark ihalesi de kabul edilmiştir.¹³² Bu durum, aynı tarihlerde röntgen dairesinin de yapımına başlandığını göstermektedir. 1912 yılında yeni kurulan kimyahane ve bakteriyoloji laboratuvarının aydınlatılması için gerekli elektrik tesisatı malzemeleri kısa süre içinde elektrik dağıtımına başlayacak olan Dersaadet Elektrik Şirketi'nden satın alındığı görülmektedir.¹³³ Aynı yıl hastaneye bir de büyük bir kütüphane eklenmiştir. Ayrıca dış pavyon çevresi demir parmaklıklarla çevrilerek koruma altına alınmış, bodrum katına yeni iki kapı açılmıştır. Hastane müdürü Kalyon Tabibi Hasköylü Viktor Bohor yönetiminde hastaneye Birinci Dünya Savaşı yıllarında yeni bir muayenehane eklenmiştir.¹³⁴

¹²⁹ Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234

¹³⁰ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

¹³¹ Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s. 139; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 200.

¹³² BOA., *BEO.*,3981/298532, Lef 3-4, 25 Aralık 1911 (4 Muharrem 1330).

¹³³ BOA., *BEO.*, 4031/302285, Lef 1, 23 Nisan 1912; *BEO.*, 4035/302593, Lef 1-2, 4 Mayıs 1912 (17 Cemaziyülahire 1330).

¹³⁴ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 201,204.

Tüm bu modernleştirme çalışmalarına rağmen döneminin en iyi durumda olan hastanelerinde biri olan Bahriye Merkez Hastanesi eleştirilerden de payını almıştır. Çerçöp Sami Bey adıyla tanınan hekim, yazdığı kasidesinde hastanenin uzaktan görünen manzarasını bol bol överken, içinin temizliğini ve yapılan tedavilerin yetersizliğini sert bir dille eleştirmiştir. Bahsi geçen kasidede başhekim ve yardımcısı görevini layıkıyla yapmamakla, hastabakıcılar disiplinsiz hareket etmekle itham edilmişlerdir. İlgisiz bırakılan hatta ölüme terk edilen hastaların olduğu iddia edilmektedir.¹³⁵ Çerçöp Sami¹³⁶ adıyla bilinen ve hastanede hekimlik de yapan şairin kaleminden çıkan kasidede her ne kadar Bahriye Merkez Hastanesi ile ilgili olumsuz eleştirilerde bulunulmuş olsa da, söz konusu hastane dönemin en modern askeri hastanelerinden biri olarak tanınmaktadır.

2. Cumhuriyet Döneminde Bahriye Merkez Hastanesi

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda deniz hatta kara askerlerinin tedavileri için hizmet veren hastane Cumhuriyet döneminde Sıhhiye Dairesi Genel Kuruluşu'na bağlanmıştır. 1929 yılında Tersane ve Donanma'nın Gölcük'e taşınması üzerine hastanenin de Gölcük'e nakledilmesi gündeme gelmiştir. Hastane bu süreçte Başhekim Celal Oğuz ve yardımcısı Doktor Naci İlkin, operatörler Münir Ahmet Sarpyener ve Selahaddin Rıfat Sun ile sınırlı bir kadroyla hizmete devam etmiştir.¹³⁷ 1931 yılında hastanenin Kasımpaşa'daki hizmetlerine son verilerek Gölcük'teki Nurettin Paşa köşküne nakli gerçekleştirilmiştir. Nureddin Paşa köşkünde 33 yatakla hastalara hizmet verebilecek kapasitede küçük bir hastaneye dönüştürülmüştür.¹³⁸ Kasımpaşa'daki hastane taşınırken röntgen, ameliyathane, bakteriyoloji laboratuvarı,

¹³⁵ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 201-202. Kasidenin tam metni için bkz. Ek 5.

¹³⁶ Kaymakam Kabataşlı Sami bin Mustafa Bey, Çerçöp Sami lakabıyla tanınan meşhur şair ve ediplerendir. Gemilerde ve Bahriye Merkez Hastanesi'nde de kaymakam rütbesi ile ikinci tabip olarak görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktif olarak görevdedir. Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 207,223; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

¹³⁷ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206.

¹³⁸ Hastane Kürkçüoğlu'na göre 35, Özbay'a göre 200 yataklı olarak planmış ancak 25-30 yatak kapasitesinde açılabilmiştir. Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 24; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206; Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Boransü, a.g.m., s. 389; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549 ; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s. 139.

hasta eşyaları, karyola, yatak, depo malzemeleri, tesisat boruları hatta çeşme muslukları dahi sökülerek taşınmış, ancak bu malzemelerin birçoğu hastanenin yeni binası küçük olmasından ötürü kullanılmadığından Gölcük'te bir çiftlikteki ahşap binada tasnifleri dahi yapılmadan gelişigüzel depolanmak zorunda kalmıştır.¹³⁹

Hastanenin Gölcük'e taşınmasıyla boş kalan Kasımpaşa'daki binanın Haydarpaşa Asker Hastanesi'ne devredilerek, Gölcük Deniz Hastanesi'nin bir şubesi şeklinde çalışması gündeme gelmekle birlikte bu fikir kabul görmemiştir.¹⁴⁰ Hastanenin kuleli bina olarak bilinen ana binası Deniz Yeni Erat Talim Taburu acemi erlerine kışla ve yatakhane olarak tahsis edilmiş, Hasköy cihetine bakan 3. pavyon Deniz Telsiz Okulu haline getirilmiş, Kasımpaşa cihetine bakan 2. pavyon denilen cerrahi bölüm uzun süre boş kalmış, ancak sonradan ihtiyaca binaen burada 1933 senesinde bir "deniz reviri" oluşturulmuştur.¹⁴¹ Hastane'nin Gölcük'teki eşyaları bu revire taşınarak¹⁴² Doktor Agah Bey'in idaresinde deniz hastalarına hizmet etmiş ancak binanın kalan kısımları kullanılmayarak harap olmuştur.¹⁴³

1934 yılında Gölcük Deniz Hastanesi, deniz fabrikaları emrine verilerek revir haline getirilmiştir. Hastane ise Deniz Müsteşarlığı'na bağlanarak deniz askerlerinin tedavileri için İstanbul'daki eski binasına taşınarak 2 numaralı pavyonda İstanbul Deniz Hastanesi adıyla tekrar hizmete başlamıştır. 1926 yılından beri Deniz Telsiz Okulu olarak kullanılan 3 numaralı pavyon ise 1936 tarihine kadar burada kalmış ve bu tarihte boşaltılarak tekrar hastaneye devredilmiştir. Cildiye, intaniye (enfeksiyon hastalıkları), üroloji ve asabiye (psikiyatri) klinikleri ve sıhhi kurul bu binaya yerleştirilmiştir. Ancak bu binada çıkan yangın sebebiyle hastanenin çatısı tamamen zarar görmüş ve altı ay kadar süren bakım onarım çalışmaları sebebiyle hizmetlerde aksaklıklar yaşanmıştır. Merkez binanın ise tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmesi teklifi kabul edilmediğinden restorasyonuna karar verilmiştir. Dönemin Deniz Sıhhat Şube Müdürü Tabip Albay Mazhar Şefik Tan, kuleli binanın yıktırılıp yerine yeni bir

¹³⁹ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

¹⁴⁰ *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206.

¹⁴¹ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134-135; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549 ; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177.

¹⁴² Tulgar, a.g.m., [s.y.].

¹⁴³ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206.

bina yapılması için büyük çaba göstermiş, bu iş için 270.000 lira ödenek bulmayı başarmış, ancak tekrardan yeni bina yapılmasındansa binanın restore edilmesi uygun görülmüştür.¹⁴⁴ Onarım işi 500 bin liraya müteahhide verilirken binanın tarihi özelliğine zarar gelmesini önlemek ve denetlemek için İnşaat Kontrol Heyeti oluşturulmuştur. 1937 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 1939'da tamamlanmış¹⁴⁵ ve hastanenin yatak kapasitesi 300'den 500'e çıkarılmıştır.¹⁴⁶ Ayrıca zemin katta bulunan mutfak en üst kata çıkarılarak yemek kokusunun hastaneye yayılması engellenmiştir. Katlar arasında asansörle bağlantı sağlanarak, hastalara ısıtıcı masalarla servis yapılması sağlanmış, görevli kadronun yemek yediği salonlar da düzenlenmiştir.¹⁴⁷ Hastanenin iç düzeni konusunda başhekim Emin Kip başkanlığında göz hekimi Remzi ve operatör Salah Sun beylerden oluşan küçük bir komisyon görevlendirilmiş ancak komisyon üyeleri arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle operatör Salah Bey ayrılarak yerine Refik Kuntol Bey görevlendirilmiştir.¹⁴⁸

Hastane komisyonundaki görevinden ayrılan operatör Salah Sun 1936-1939 yılları arasında hastane binasının restorasyon ve tamir süreciyle ilgili görüşlerini bildirirken bazı ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Sun 1934-1936 yıllarında kısıtlı bir şekilde de olsa faaliyette kalan kuleli binanın harab durumda olduğunu söylemektedir. Hastanenin restorasyon planı, gerekli ödeğin temininde büyük katkıları dokunan mühendis mebus Midhat Bey tarafından yapılmıştır. Sun'a göre binanın aslına uygun restore edilme çabasıyla hazırlanan bu plan sonucunda ortaya çıkan hastane binası, zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek durumda değildir. Planda hasta kabul ve etüv daireleri, hamam, berber, karantina odası, hasta elbiselerinin konulacağı depo gibi önemli bazı bölümler eksik bırakılmıştır. Restorasyon sonrası hasta koğuşu olarak kullanılan odalar havadar ve yeterince aydınlık değildir. İhtiyaç duyulan sayıdan fazla yapılan ameliyat salonları sonradan

¹⁴⁴ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

¹⁴⁵ Harap olan binanın iç kısımları tamamen yıkılarak sadece dış duvarları muhafaza edilir; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

¹⁴⁶ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Boransü, a.g.m., s. 389; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 206,211; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s. 139; Kürkçüoğlu, a.g.t., s.24.

¹⁴⁷ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.217.

¹⁴⁸ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.213.

farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Binada kullanım dışı atıl halde bir çok bölüm vardır. Binanın iç donanımı için yapılan masraflarlarda da aşırıya kaçılmıştır ve gereksiz birçok eşya ve malzeme alımı yapılmıştır. Sun, ayrıca ayrıldığı hastane komisyonunu da işinin ehli olmamakla ve görevlerini yerine getirmemekle itham etmektedir.¹⁴⁹ Yaşanan bu süreçle ilgili eleştiriler operatör Salah Sun'un kişisel görüşleridir ve komisyon üyeleriyle yaşadığı problemler sebebiyle de görev değişikliğine gidilmiştir.

1942'de merkez binayla 3. pavyonu birbirine bağlayan geçit ve koridor, kulak-burun-boğaz servisine ait basit operasyonların yapıldığı bölüm, koridorun arkasındaki bahçe duvarıyla binalar arasında kalan hastaneye ait küçük bir cami restore çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Cami depo olarak kullanılarak harap duruma gelmiştir ve buradaki inşaat dört sene sürmüştür.¹⁵⁰ 1943 yılında asabiye ve sinir hastalıkları ve patoloji bölümlerinin yer aldığı 4. pavyon hizmete girmiştir. Bu görünümüyle hastane Deniz Kuvvetleri yanında Kara ve Hava Kuvvetleri askerlerinin de tedavilerinin yapıldığı örnek bir müessese olarak kendini göstermiştir.¹⁵¹

Milli Savunma Bakanlığı Dairesi 3. Şube'nin yıllık sağlık istatistik ve raporlarına eklediği tüm asker hastanelerinin durumunu belirten, hastanelerin ihtiyaçların planlanması için hazırlanan genelge üzerine 1948 yılında gönderilen rapor, Deniz Hastanesi'nin bu tarihte durumunu gösteren önemli bir belgedir. Buna göre;

“1- Deniz Hastanesi (456 sayılı Memleketiçi Hastanesi).

2- Hazır kadrosuna göre yatak sayısı 500'dür. 50 yataklık nekahathanesi vardır. Halen açılmış hasta yatağı 500'dür. Bugün için en çok açılacak yatak adedi karyola mevcuduna göre 550'dir. Ayrıca 50 yatak ve karyola Gölcük Hastanesi'ne verilmiştir.

¹⁴⁹ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.207-213. Tam metin için bkz. Ek 6.

¹⁵⁰ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.220.

¹⁵¹ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Boransü, a.g.m., s. 389; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 135; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 217; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549 ; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s. 139

3- Sefer kadrosu için resmi bir tebligat yoktur. 750 yatak açılabilir. Halen 550 yataklık malzeme mevcut olduğundan ikmali gerekir.

4- Deniz Hastanesi İstanbul ili Beyoğlu ilçesi Kasımpaşa bucağında Haliç'e nazır bir tepe üzerinde inşa edilmiştir.

5- Bir kilometre uzağında Deniz Yeni Erat Talim Alay Kumandanlığı Kışlası ve 700 metre kadar bir mesafede de İstanbul Deniz Kumandanlığı mevcuttur.

6- Hastane şehir içinde bulunduğundan şehir yolları ile irtibatlıdır. Çok mühim olan motorlu vasıtaların girip çıkamadığı çok dik yokuşlu yolu vardır. 200 metre kadar olan bu yolun ıslahı gereklidir.

7- Hastanenin resmi motorlu ve motorsuz vasıtası yoktur. Etibba ve müstahdemnin şehir nakil vasıtalarından istifade eder.

8- Bir adet Studebaker marka yük kamyonu var ise de bir binek otosu ile sıhhiye otosuna ihtiyaç vardır.

9- Kamyon köhne ve kullanılmaz durumdadır.

10- İçme ve temizlik suları şehir şebekesine dahil Terkos suyudur.

11- Her gün yaz ve kış saat 18.00 den 6.30'a kadar bütün sular şehirde kesilir, gayri muayyen gün ve saatlerde sık sık kesildiğinden çok müşkülât çekilmektedir.

12- Fidanlık yoktur. Hastane bahçesinde 170 adet çam ve yine 7 adet çam yeni fidan, 8 adet ıhlamur, 70 kadar akasya, 3 manolya, bir adet sakız ağacı, 12 adet at kestanesi, 4 adet ardıç selvi ve 3 adet kavak ağacı vardır.

13- Hastane, müştemilatı ile 13.000 metrekare bir yer işgal etmektedir.

14- Hastane hududu duvarlarla çevrilidir. Duvarların tamiri ve zindan arkası tarafından bir kapı açılması gerekir.

15- Halen tapusu yoktur. (Beyoğlu Kadastro Müdürlüğü ile temasa geçilmiş, henüz tapusu bulunmadığı, tapuya bağlanmak için de alakalı bulunan Defterdarlık ve Milli Emlak Müdürlüğü ile muhaberede bulunduğu bildirilmiştir. Tapu Maliye Hazinesi adına Deniz Hastanesi olarak kullanılmakta olduğu kaydıyla çıkartılacağı bildirilmiştir.)

16- Hastane 4 pavyon olarak yapılmıştır. Her pavyon kargirdir. Damlar Marsilya kiremidi ile örtülüdür. Cerrahi pavyonun, ameliyathanenin tadili ile binanın acele tamirine ihtiyaç vardır.

17- Birinci pavyon iki katlı (kalorifer dairesi hariç), ikinci pavyon dört katlı, üç ve dördüncü pavyonlar üçer katlıdır.

18- Üçüncü pavyon hariç diğer pavyonlarda Terkos suyundan faydalanmak şartıyla yangın valfları vardır. Ayrıca su tankerleri de mevcuttur. (Terkos suyunun kesildiği dikkate alınmalıdır.)

19- Isıtma: 1-2-3. pavyonlarda kalorifer, 4. pavyonda soba iledir. Ortalama 20-22 derece ılık elde edilmektedir.

20- Kaloriferde yakacak kok kömürüdür. Ameliyathaneye istim veren kazanlar maden kömürü ile işler.

21- Hastane binası devlet malıdır. Krokiler ilişiktir. Bu krokiler makyaslı olarak gönderilmiştir.

22- Hastanenin eski alaturka hamamı gayri faal bir durumdadır. Kubbelerin çimento ile sıvanması, musluk takılması, külhanın sıvanması ile faaliyete geçebilir. İkmali çok mühim ve lüzumludur.

23- İkinci pavyon altında dokuz adet duş mahalli olup soyunacak yerleri yoktur. Burada 1 adet etüv vardır. İhtiyacı karşılamamaktadır.

24- Çamaşırhanede çamaşırlar iki adet çamaşır makinesi ile yıkanmaktadır. Ayrıca iki çamaşır sıkma makinesi ile bir adet etüv mevcuttur. Klorlama ve beyazlatma vasıtaları yoktur. Günde ortalama olarak 500 kadar hasta çamaşır takımı yıkanabilmektedir.

25- Yazın çamaşırlar hastane bahçesinde, kışın kurutma odası denilen mahalde kurur. Yapılan bu iş ihtiyaca hiçbir zaman kafi gelmemektedir.

26- Hastane mutfağı ve bulaşıkhanesi yeni yapılan pavyonun üst katında, yemek pişirmek için istim kazanı ile havagazı ocağı, ayrıca ızgaralar için istim mangal kömürü ocağı vardır. İstim kazanları tamire muhtaçtır. Havagazı ocaklarından gazın gelmemesi yüzünden istenilen bir şekilde istifade edilememektedir. Yalnız et için soğuk hava dolabı vardır. Bir küçük bulaşık makinesi mevcut ise de ihtiyacı karşılamamaktadır. Mühim bir kısım bulaşıklar el ile yıkanır.

27- Erat koğuşu diye bir yer yoktur. Kadro erleri 3. pavyonda bodrum katında, tahta ranzalar üstünde yatmaktadır ve ihtiyaca da kâfi gelmektedir.

28- Garaj ve tavla yoktur.

29- Hastanenin aydınlatılması elektrikle temin edilir. Elektrik şehir cereyanından alınır. Elektrik arızalarında gazla yanan gemici fenerleri kullanılır.

30- Abdesthaneler alaturka olup bina içindedir. İlişik krokiden anlaşılacağı üzere bazı banyo odalarında alafranga hela vardır. Buralarda kanalizasyon tertibatı mevcuttur. Yollar sık sık tıkanmaktadır.

31- Eczaneye şimdiye kadar seferi ilaç ve malzeme verilmemiştir. Eczanenin dolap ve vitrinleri ancak senelik ilaç ve malzemeyi alabilecek durumdadır. Seferi ilaç ve malzeme için eczahane halen yer olmadığı gibi verilecek ilaç ve malzemeyi koyacak dolap ve tertibat yoktur.

32- Hastanede dolap ve raflar ihtiyacı karşılamaz. Kayıtlar muntazam surette yapılmaktadır. 1943 yılından evvelki evrak Deniz Evrak Evine gönderilmiştir.

33- Hayati kimya laboratuvarının ihtiyacı, 1 adet el ispektroskopu, Bakteriyoloji laboratuvarının ihtiyacı 1 adet 5000 devirli elektrikli santrifüj, 1 adet PH tayini için Galorimetri, 1 adet 10luk sedimentasyon sporu pipetleri ile Patoloji laboratuvarı ihtiyacı 1 adet orta masası, üzeri fayans döşeli, alt katı dolaplı, üzeri demir ve kristalden yapılmış raflarla mücehhez 1,4x2,5 m. boyunda 1 adet salsiv İsviçre fabrikalarının BST tipinde bakteriyolojik etüv 110-220 volt 100 ila 120 derece arasında kabili ayar, iç kutur 36,5 cm. derinlik 26 cm.

34- Otopsi salonu mevcuttur. Kadavralar için soğuk hava deposuna ihtiyaç vardır.

35- Gasilhane vardır. Taş masaya ihtiyaç vardır.

36- Kiler yoktur. 3. pavyon bodrum katında bulunan bir mahal kiler olarak kullanılmaktadır. Hasta teçhizat ve lokanta yedek eşyalarını saklayacak bir depo yoktur. 2. pavyonun birinci katındaki

koridor kontrplakla bölünerek depo şeklinde kullanılmaktadır. Hastane bahçesine kiler ve depo yapılması zaruridir. Ofis tesisatı da yoktur.

37- İmar için düşünülen hususlar:

a- 4. Pavyon kalorifer tesisatının yapılması (Keşifleri yapılmıştır.) Halen Milli Savunma Bakanlığı İnşaat Dairesi Başkanlığı'ndadır.

b- Alaturka hamamın tamiri.

c- 1. pavyonun altındaki su deposunda su basacak motor ve tulumbalar ki faydasız olduğundan ihtiyaca yeterli su basacak şekilde tesisat yapılması.

d- Cerrahi pavyonun tamiri. Bu binada önümüzdeki kış aylarında ameliyat yapılamayacak bir durum hadis olması ihtimal dâhilindedir. Ameliyathane ve koğuşların cam ve çerçevelerinden yağmur ve kar girmektedir.

e- Hastane bahçesinde erzak, levazım, teçhizat deposu, garaj ve er koğuşu inşası.

f- 2. pavyon ile 3. pavyon arasında bulunan metruk ve bir cephesi yıkık caminin (eski depo) kaldırılması.

g- Hariciye ameliyathanesinde sterilizasyon tesisatı 35 seneliktir. Hemen hemen hurda denecek bir haldedir. Yeniden tesisi.”

Özbay, “kışla kumandanının verdiği bilgiye göre bu raporların yer aldığı dosyalar bakanlık arşivlerinde lüzumsuz evrak sayılarak imha edilmiştir.” açıklamasını yapmıştır.¹⁵² Bu sebeple elimizde bu bilgileri içeren bir belge mevcut değildir. Ancak bu raporun etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Türk Ordusu'na yapılan Amerikan askeri yardımları kapsamında Deniz Kuvvetleri Sıhhiye Birimi hastaneyi modern cihaz ve malzemelerle donatmıştır.¹⁵³

1950 yılında hastanenin Hasköy tarafındaki oldukça dik olan yokuşu üzerinde yapılan çalışmalarla yol hafif meyilli hale getirilerek hasta giriş çıkışlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir.¹⁵⁴ Hastanenin kömürle çalışan ısıtma sistemi denizden döşenen borularla getirilen akaryakıtla çalışabilecek şekilde düzenlenerek bu konuda yaşanan sıkıntılar da giderilmiştir. Hastanenin iç kısmında elektrik, zil tesisatı yenilenerek, yedek su deposu yapılmıştır. Ecza deposu ve Hasanpaşa Çeşmesi arsası üzerinde yeni bir poliklinik yapmak için plan ve projeler hazırlanmıştır.¹⁵⁵ 1962 yılında başlayan yeni bir poliklinik ve hemşire lojmanının

¹⁵² Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.220.

¹⁵³ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.221; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 177.

¹⁵⁴ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.222; Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 24.

¹⁵⁵ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.223, 224.

yapımı 1964 yılında tamamlanarak hizmete sokulmuştur.¹⁵⁶ 1965 yılında Hariciye, Nöroşirurji, Bakteriyoloji, Kimya, Patoloji ve Morg birimlerinin olduğu bina, 1972’de Kadın-Doğum, Çocuk hastalıkları ve Dahiliye şubeleri için yapılan binalarla hastane genişletilmiş, Deniz Kuvvetleri’nin yanında Kara, Hava Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı’na hizmet verecek şekilde donatılmıştır.¹⁵⁷ Hastane binasının son yapılanması 2003 yılında ameliyathane ve röntgen birimlerinin yıkılıp yenilenmesiyle olmuştur.¹⁵⁸

Hastane 15 Aralık 2003 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Hizmetleri Komutanlığı’na bağlanmış, 01 Ağustos 2005 tarihinde ismi Kasımpaşa Asker Hastanesi olarak değiştirilmiştir. 04 Eylül 2005 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinden Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Hizmetleri Komutanlığı’nın teşkilat ve kuruluş yapısına girmiş, 08 Eylül 2008 tarihinde İstanbul Sağlık Hizmetleri Bölge Komutanlığı’na bağlanmıştır. 25.7.2016 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir. Kasımpaşa Asker Hastanesi Sağlık Bakanlığı’na devredildikten sonra Sağlık Bakanlığı İstanbul Beyoğlu Bölgesi Kamu Hastaneleri Birliği Sağlık Bilimleri Üniversitesi Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Binası adıyla sağlık hizmeti vermeye devam etmektedir. Okmeydanı Eğitim Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Binası, her branşta 7 gün 24 saat daimi nöbet esasına göre çalışmaktadır.¹⁵⁹ Hastanesi binasının güneyinde Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, doğusunda Kasımpaşa Orduevi bulunmaktadır. Günümüzde 600 yataklı modern bir hastane görünümündedir. Bina günümüzde orijinal mimarisini kısmen kaybetmiş olsa da saat kuleli merkez bina ve Haliç manzaralı konumuyla dikkat çeken bir yapıya sahiptir.¹⁶⁰ Hastane eklenen yeni birimleriyle ve sürekli devam eden revize çalışmalarıyla modern bir sağlık kuruluşu

¹⁵⁶ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 135; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549; Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s. 177; Akdeniz, a.g.m., s.141.

¹⁵⁷ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 135; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s. 549; Yıldırım, *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, s. 177.

¹⁵⁸ Beyza Şener, “Kasımpaşa Deniz Hastanesi”, *Dirim*, Nu: 302, İlkbahar 2014, s. 44.

¹⁵⁹ <https://archive.vn/20170429094826/http://www.okmeydani.gov.tr/Haberler3> adresinden 20.12.2020 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁰ Şener, a.g.m., s.45.

olarak daha kaliteli hizmet verecek şekilde kendini yenileyerek günümüze kadar çalışmaya devam etmiştir.

3. Bahriye Merkez Hastanesi Hizmet Binasına Yapılan İlaveler ve Hastanenin Geçirdiği Tamiratlar

Bahriye Merkez Hastanesi Hasan Paşa Konağı'nın şimdiki 1 numaralı pavyon olarak adlandırılan kuleli kısmında hizmete başlamış, muhtelif tarihlerde yapılan ek binalarla hastane alanının genişletilmesi ve bakım-onarım çalışmalarıyla hastanenin mevcut şartları iyileştirilerek daha kaliteli hizmet vermesine çalışılmıştır.

Hastanenin hizmete başladığı dönemlerde çıkan Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarında yaralı Fransız hastalara tahsis edildiği ve bu yaralıların tedavisi için Fransız hükümeti tarafından gönderilen o dönemin en modern tıp cihazları ve ilaçların hastaneye hediye edildiği muhtelif literatürde belirtilmiş olsa da bunları tasdik edecek bir belge elimizde mevcut değildir.¹⁶¹ Hastane, Kırım Savaşı sırasında Fransız askerlerinin tedavisi için kullanılırken, bu süreçte Fransız hekimliğinden de istifade edilmiş ve Fransa'da uygulanan bazı tüzük ve yönetmelikler Türkçeye çevrilerek yürürlüğe konmuştur. Savaş nihayetinde Fransızlar, aldıkları hizmetlere karşılık hastaneye birçok tıbbi alet ve malzemeler bırakılmışlardır.¹⁶²

Hastanenin sonraki yıllarda çeşitli dönemlerde tamirattan geçtiği görülmektedir. 1856 senesinde ecza ve çeşitli malzemelerin konulması için hastaneye bir adet ambar eklenmiş, bu iş için yapılan masraf açılacak bacayla beraber 11.500

¹⁶¹ Esin Kahya,A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.233; Boransü, a.g.m., s. 389; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.];Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 446; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 198; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549 ; Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 24; Kırım Savaşı'nda Fransız yaralı askerlere tahsis edilen hastanenin Sakızağacı Hastanesi olduğunu yazan kaynaklar da mevcuttur. Bkz. *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, s.8; Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.176; Özbay, a.g.e., C.3- II. Kitap, s.206.

¹⁶² Bu konuyla ilgili Özbay, 4 Temmuz 1962 tarihli, Kürkçüoğlu ise 5 Temmuz 1962 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ni kaynak olarak göstermiştir. Hastaneyle ilgili makale 5 Temmuz tarihlidir. Özbay burada gazetenin tarihi yanlış vermiştir. Bkz. Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.223; Kürkçüoğlu, a.g.mt., [s.y.]; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Deniz Hastanesi", *Cumhuriyet Gazetesi*, Nu:13619, 5 Temmuz 1962, s.2; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549; Boransü, a.g.m., s. 389.

kuruş tutmuştur.¹⁶³ Aynı yıl Maliye Nezareti, hastanenin ecza mutfağının bazı bölümlerinin tamiri için 11.000 kuruş ödeme yapmıştır.¹⁶⁴ 1857'de hastanenin iç ve dış kısım badanaları, odaların ve yatak kerevetlerinin¹⁶⁵ tamiri ve kerevet boyalarının yenilenmesiyle hamamın camekanına eklenmesi planlanan baca için toplam masraf 44 bin kuruş olarak belirlenmiş, gereken ödeme Tersane-i Amire müsteşarınca yapılmıştır.¹⁶⁶ 1858 yılında hastanenin tamirata ihtiyaç duyulan bazı bölümleri için yapılan harcama 13.500 kuruştur.¹⁶⁷ 1861 yılında Ebniye Meclisi tarafından yapılan inceleme sonucunda hastanenin tekrar tamir edilmesine karar verilmiş, bu işin 59.000 kuruşa İstirati ve Kozma kalfalara yaptırılması ancak gerekli malzemelerin Tersane-i Amire'den verilerek masrafın düşürülmesi planlanmıştır.¹⁶⁸

1866 yılında hastane çevresinde bulunan ve hastane binasının hava almasına mani olan bazı binaların sebep olduğu olumsuz durumun düzeltilmesi için hastanenin bitişiğinde eski kaptanlardan birine ait olan hane satın alınarak hastaneye ilave edilmiştir. Bu satın alma işleri için Tersane-i Amire adına Maliye Hazinesi'nden Evkaf Nezareti'ne peşin olarak 50.000 kuruş ödeme yapılmıştır.¹⁶⁹

1872 senesinde Bahriye Nezareti hastanenin tamirata için gerekli olan 97.882 kuruşun Maliye Nezareti tarafından ödenmesi istenmiştir. Ancak Maliye Nezareti bu ödemenin Bahriye Nezareti'ne ayrılan bütçeden yapılabileceğini belirterek talebi geri çevirmiştir.¹⁷⁰ 1883 senesinde hastane müdürü ve başhekiminin başvuruları üzerine hastane müştemilatındaki kurşun boruların kullanılmayacak hale geldiği tespit edilmiştir. Tersane-i Amire baş mutemetliği tarafından inceleme sonucunda boruların tamiri ve yenilenmesi talebi uygun görülerek, malzeme ve işçi ücretleri 8.160 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ancak belirlenen miktarın aşılması hatta mümkünse daha

¹⁶³ BOA., *İ.DH.*,359/23744, Lef 1, 4 Kasım 1856 (6 Rebiyülevvel 1273).

¹⁶⁴ BOA., *İ.MLV.*, 351/15284, Lef 1,2,5, 18 Mart 1856 (11 Recep 1272).

¹⁶⁵ Üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara bitişik, ayakları olan, tahtadan sedir (TDK.)

¹⁶⁶ BOA., *İ.DH.*, 353/23306, Lef 1, 4 Eylül 1857 (4 Muharrem 1273).

¹⁶⁷ BOA., *İ.DH.*,412/27313, 15 Eylül 1858 (6 Safer 1275).

¹⁶⁸ BOA., *İ.DH.*, 477/32076, Lef 1-2, 10 Eylül 1861 (5 Rebiyülevvel 1278); *A.MKT.MHM.*, 236,28, Lef 1, 24 Eylül 1861 (13 Rebiyülevvel 1278); *Babıali Evrak Odası Sadâret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD.)*,371,12, Lef 1,10 Ekim 1861 (5 Rebiyühire 1278).

¹⁶⁹ BOA., *İ.DH.*, 548/38152, Lef 1-5, 7 Ocak 1866 (8 Zilhicce 1282) ; *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakları (A.MKT. MHM.)*,352/31, Lef 1, 24 Nisan 1866 (12 Zilkade 1282); *A.MKT. MHM.*,355/45, Lef 1, 9 Mayıs 1866 (23 Zilhicce 1282); Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s. 176.

¹⁷⁰ BOA., *İ.DH.*,650/45187, Lef 1-2, 14 Mayıs 1872 (6 Rebiyülevvel 1289).

ucuza mal edilmesi konusunda özenli ve dikkatli davranılması da istenmiştir.¹⁷¹ 1877'de hastane bahçesindeki gasilhane küçük olduğundan daha büyük bir gasilhane yapılması planlanmıştır.¹⁷² 1885 senesinde yine hastane müdüriyetinin başvurusu üzerine hastahane koşullarının çürüten ahşap zeminleriyle kiler, gasilhane, hamam ve diğer bazı birimlerin tamir ettirilmesi için malzeme ve işçi ücreti olarak 25.548 kuruş ödeme yapılmıştır.¹⁷³ 1886'da kuleli ana binanın saati de tamir görmüştür.¹⁷⁴ 1888'de hastahane müdüriyeti tarafından binaların etrafında bulunan saçak oluklarının kötü durumda olduğu ve bunlardan akan suların binanın içine girerek zarar vermeye başladığı tespit edilerek, ileride oluşabilecek zararın ve daha fazla masrafın önlenmesi amacıyla 16.875 kuruş ödenek ayrılmasına karar verilmiştir.¹⁷⁵ 1891 yılında hastanenin iç ve dış kısmında bazı mahallerin tamirati 23.457 kuruşla yapılmıştır.¹⁷⁶ 1893 yılında binanın dört yanında tehlike arz eden yerlerin tamiri 39.167 kuruşa yaptırılmıştır.¹⁷⁷ Yine aynı yıl Almanya'dan satın alınarak Darülaceze yakınlarında kurulan seyyar hastaneye, Bahriye Merkez Hastanesi ve İkinci Fırka-yı Hümayun'dan hasta sevki söz konusu olmuş, nakil işlemlerinin yapılabilmesi için Şişli-Darülaceze arasındaki oldukça kötü durumda olan ve takriben üç kilometrelik yolun 53 bin kûsur kuruşla tamiratına karar verilmiştir.¹⁷⁸ Bu belgeye dayanarak hastanenin bu dönemde hasta kapasitesini karşılayamadığı ve sıkıntının giderilmesi için seyyar hastanelere başvurulduğu söylenebilir.

1895 yılında hastane hamamı 14.365 kuruş masrafla tamirden geçmiştir.¹⁷⁹ 1896'da hastanenin eski ve yeni binalarındaki baraka koşulları ve binaların yağmur yağdığı anda akıntı yapan yerleri 13.774 kuruşla tamir ettirilmiştir.¹⁸⁰ 1901 yılında hastane koşulları için tekrar bakım ve onarıma ihtiyaç duyulmuş, koşullar ve

¹⁷¹ BOA., *İ.DH.*, 876, 69904, Lef 1-2, 3 Şubat 1298 (7 Rebiyülahire 1300).

¹⁷² DTA., *Islahat Komisyonu*, 2/14a, 13 Mart 1877 (27 Safer 1293).

¹⁷³ BOA., *İ.DH.*, 950, 75154, Lef 1-2, 14 Mayıs 1885 (29 Recep 1302).

¹⁷⁴ DTA., *Şura-yı Bahri*, 275/90a, 18 Ağustos 1886 (18 Zilkade 1303).

¹⁷⁵ BOA., *İ.DH.*, 1076, 84443, Lef 1, 15 Mart 1888 (2 Recep 1305).

¹⁷⁶ BOA., *İ.DH.*, 1244 /97441, Lef 1-2, 7 Eylül 1891 (2 Safer 1309).

¹⁷⁷ BOA., *İ.BH.*, 1/23, Lef 1-2, 17 Temmuz 1893 (2 Muharrem 1311).

¹⁷⁸ BOA., *İ.DH.*, 1309/37, Lef 3-4, 8 Aralık 1893 (29 Cemaziyülevvel 1311); *İrade Hususi (İ.HUS.)*, Lef 1, 20 Kasım 1893 (11 Cemaziyülahire 1311).

¹⁷⁹ BOA., *İ.BH.*, 2/1, Lef 1-2, 8 Temmuz 1895 (15 Muharrem 1313); *BabıaliEvrak Odası Evrakı (BEO.)*, 651/48811, Lef 1, 8 Temmuz 1895 (15 Muharrem 1313).

¹⁸⁰ BOA., *İ.BH.*, 2/24, Lef 1-2, 14 Haziran 1896 (3 Muharrem 1314); *BEO.*, 797/59731, Lef 1, 14 Haziran 1896 (3 Muharrem 1314).

subaylara ayrılan köşkler 1360 kuruşla tamirattan geçmiştir.¹⁸¹ Yine aynı yıl Sıhhiye Müfettişi Bonkowski Paşa'nın yaptığı teftiş sonucu verdiği raporda, hastanenin temizliğine dikkat edildiği, yapılan tedavi hizmetlerinde başarılı bulunduğu görülmektedir. Ancak tüm bu olumlu durumların yanında bazı eksiklikler de mevcuttur. Hastanenin barakası kötü durumdadır ve abdesthanelere sifon eklenmesi gerekmektedir. Hastane bahçesinin bir köşesine kurdurulmuş karantina koğuşlarının, hastane avlusunun ve eczane zeminleri istenilenin aksine malta taşı yerine sert taşlarla dönenmiştir. Raporda belirtilen uygunsuzlukların giderilmesi için 53.875 kuruş masraf hesaplanmıştır.¹⁸²

1906 yılında 11.146 kuruş harcanarak baraka, terzi, karakol, filikacı ve sıbyan koğuşlarıyla çamaşırhane, asker hamamı, eczane ve limonluk (sera) tamirattan geçirilmiştir.¹⁸³ 1908 yılında hastane koğuş tavanlarına 5321 kuruşla bakım yapılmıştır.¹⁸⁴ Humma, tifo, kızıl, çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıklara yakalanan hasta askerler için hastane dışında inşa edilmiş olan karantina barakalarının koğuşları hasta yatırılamayacak derecede tamire ihtiyaç duyduğundan 11.675 kuruş masrafla tamirata yaptırılmıştır.¹⁸⁵ Aynı yıl hastaların süt ve yoğurt ihtiyaçlarının karşılanması için mevcut ahırlardaki hayvanlar satılarak buralar müstemilat haline getirilmiştir.

4. Bahriye Merkez Hastanesi'nin Hizmet Masrafları

Bahriye Merkez Hastanesi hizmetlerinin eksiksiz ve mümkün olan en iyi şekilde verebilmesi için ihtiyaçları Bahriye Nezareti'nce karşılanmıştır. Bu masrafların büyük kısmı bina bakım ve onarımı için yapılmıştır. Bahriye Nezareti'nin bütçesinin yetersiz kaldığı durumlarda Maliye Nezareti'nden ek ödenek alınmıştır. Hastane hizmetlerinin sağlıklı şekilde devamı için başka masraf kalemleri

¹⁸¹ BOA., *İ.BH.*, 4/27, Lef 2, 8 Ağustos 1901 (22 Rebiyülahire 1319); *BEO.*, 1722, 129101, Lef 1, 19 Eylül 1901 (5 Cemaziyülahire 1319).

¹⁸² BOA., *İ.BH.*, 5/3, Lef 3, 27 Kasım 1901 (15 Şaban 1319).

¹⁸³ BOA., *İ.BH.*, 7/6, Lef 2-3, 8 Temmuz 1906 (16 Cemaziyülevvel 1324.); *BEO.*, 2870/215244, Lef 1, 11 Temmuz 1906 (19 Cemaziyülevvel 1324).

¹⁸⁴ BOA., *İ.BH.*, 7/64, Lef 1-2, 6 Ocak 1908 (2 Zilhicce 1325).

¹⁸⁵ BOA., *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)*, 14,3, Lef 1, 23 Ocak 1908 (19 Zilhicce 1325); *İ.BH.*, 8/6, Lef 1-2, 7 Safer 1326 (11 Mart 1908); *BEO.*, 3269/245166, Lef 1, 13 Mart 1908 (9 Safer 1326).

de olmuştur. Çalışanların maaşlarının ödenmesi, çeşitli birimler için alınan her türlü demirbaş, ecza ya da sarf malzemesi ile hastalar için yapılan diğer masraflar bunlardan bazılarıdır. Bahriye Nezareti kurulmadan önce Bahriye Merkez Hastanesi'nin temelini teşkil eden Tersane-i Amire ve Sakızağacı Hastaneleri'nin personel maaşları, ecza malzemeleri, cenaze masrafları, kömür, mum, sabun, personel ve hasta kıyafetleri ile mutfak masrafları Tersane-i Amire Hazinesi tarafından ödenmiştir.¹⁸⁶

Bahriye Merkez Hastanesi'nin kurulmasından sonra bina ve iç aksama yapılan eklemeler ve düzenlemeler de önemli harcama kalemleri olmuştur. Bu amaçla 1877'de savaşta ele geçirilen iki geminin satışa çıkarılan eşyalarından elde edilen gelirin bir kısmının hastane hazinesine aktarıldığı görülmektedir.¹⁸⁷ 1900 yılında psikolojik rahatsızlığı olan ve yaralı askerlerin tedavilerinde kullanılmak üzere elektrik bataryaları satın alınmıştır.¹⁸⁸ Hastalar için gerekli giysilerin hazineye yük olmadan sponsorluk yoluyla temin edildiği örnekler de mevcuttur. Gündoğdu Mağazası sahibi mağazanın kapısına Osmanlı Arması takması karşılığında yıllık belirli sayıda giyecek malzemesini hediye olarak vermektedir.¹⁸⁹ 1910'da hastanede

¹⁸⁶ BOA., *C.BH.*, 108/ 5230, Lef 1, 23 Ağustos 1814 (7 Ramazan 1229);102/4927, Lef 1-2, 18 Ekim 1828 (8 Rebiyülahire 1244); 55 /2578, Lef 1, 22 Nisan 1829 (17 Şevval 1244); 147/ 7050, Lef 1, 26 Temmuz 1829 (24 Muharrem 1245); 93/4478, Lef 1,3 Eylül 1829 (4 Rebiyülevvel 1245); 1/12, Lef 1, 6 Ekim 1829 (7 Rebiyülahire 1245); 205/9599, Lef 1, 25 Kasım 1829 (28 Cemaziyülevvel 1245); 117/ 5683, Lef 1, 25 Aralık 1829 (28 Cemaziyülahire 1245); 98/4733, Lef 2, 21 Mayıs 1831 (9 Zilhicce 1246); 80/3817, Lef 1, 14 Eylül 1831 (6 Rebiyülahire 1247); 1/29, Lef 1, 22 Eylül 1831 (14 Rebiyülahire 1247); 267/12334, Lef 1, 18 Ekim 1831 (12 Cemaziyülevvel 1247); 206/9646, Lef 2, 23 Eylül 1833 (8 Cemaziyülevvel 1249); 47/2210, Lef 1, 10 Ağustos 1834 (4 Rebiyülahire 1250); 106/5137, Lef 2,5 Mayıs 1835(7 Muharrem 1251); 161/ 7593, Lef 2, 2 Ağustos 1835(7 Rebiyülahire 1252); 59/2785, Lef 1-2, 22 Ekim 1836 (11 Recep 1252); 42/1952, Lef 2, 9 Ağustos 1834 (3 Rebiyülahire 1250); 100/4810, Lef 2, 5 Mayıs 1835 (7 Muharrem 1251); 165/7795, Lef 1,24 Mayıs 1836 (7 Safer 1252); 119/5778, Lef 1, 18 Nisan 1837 (12 Muharrem 1253); 102/4902, Lef 4, 15 Mayıs 1857 (9 Safer 1253); 37/1763, Lef 1, 11 Kasım 1834 (9 Recep 1250); *C.SH.*, 24/1171, Lef 2, 7 Ağustos 1828 (25 Muharrem 1244); 8/374, Lef 1, 21 Haziran 1837 (17 Rebiyülevvel 1253); 8/368, Lef 2, 14 Şubat 1837 (8 Zilkade 1252);15/701, Lef 2, 2 Mayıs 1837 (26 Muharrem 1252); 1/17, Lef 1, 26 Mayıs 1837 (20 Safer 1253); *C.BH.*, 29/1395, Lef 2, 8 Şubat 1837 (2 Zilkade 1252); *C.BH.*, 135/6525, Lef 1-9, 23 Haziran 1836 (8 Rebiyülevvel 1252); 105/5100, Lef 1, 19 Şubat 1836 (2 Zilkade 1251); 71/3342, Lef 1, 14 Mart 1836 (26 Zilkade 125 1) ; 160/7589, Lef 2, 31 Ağustos 1835 (7 Cemaziyülevvel 1251); *C.AS.*,363/15069, Lef 2, 3 Kasım 1836 (23 Recep 1252); *C.SH.*, 9 /418, Lef 2, 21 Nisan 1837 (15 Muharrem 1253); *C.BH.*,80/3817, a.g.lef; 130/6289, Lef 1, 22 Aralık 1832 (29 Receb 1248).

¹⁸⁷ BOA., *Irade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)*, 57/2608, Lef 1, 2 Haziran 1877 (20 Cemaziyülahire 1294).

¹⁸⁸ BOA., *Sadaret Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)*, 408/70 Lef 1, 26 Temmuz 1900 (28 Rebiyülevvel 1318).

¹⁸⁹ DTA., *Şura-yı Bahri*, 584/47a, 23 Mart 1900 (21 Zilkade 1317)

vefat edenlerin tabutlarını örtmek için kullanılan Kabe puşideleri eskidiğinden iki parça Kabe-i Muazzama örtüsü, 1911 yılında Avrupa'nın büyük fabrikalarından verilen fiyat teklifleri incelenerek ecza malzemeleri, cerrahi malzemeler, kimya ve bakteriyoloji laboratuvarı için gerekli aletler ile röntgen cihazları satın alınmıştır.¹⁹⁰ 1912 yılında camlı dolaplar ve raflar alınarak hastane bünyesinde büyük bir kitaplık kurulmuştur.

1917'de Çarkçı Mektebi personeli ve öğrencilerinin tedavisi için Heybeli Ada'da açılan hastanenin eşya ve tıbbi malzeme ihtiyacı Bahriye Merkez Hastanesi tarafından gönderilmiştir.¹⁹¹ Bu durum Bahriye Hastanesi'nin donanım bakımından diğer hastanelere kıyasla daha iyi şartlara sahip olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde de gerek hastane iç ve dış donanımı gerekse tedavi masraflarıyla ilgili harcamalara örnekler mevcuttur. 1937-1939 yıllarında hastanenin geçirdiği tamirat sonrasında tahta sandalyeler, yer döşemesi için halılar, ameliyathane için reflektör satın alınmıştır. Hastane başhekimisi Albay Mazhar Bey tarafından reflektör alımı için Selahaddin Bey Paris'e gönderilmiş, reflektör dışında Kircher ekstansiyon cihazları da satın alınmıştır. Başhekim Albay Necati Bicioğlu döneminde 10.000 liradan fazla ödenekle kütüphaneye yeni yabancı tıp kitapları, karantina deposu için de dolaplar ve elbise askıları alınmıştır.¹⁹² Hastanenin ihtiyaçlarını karşılama konusunda hastane yönetiminin tutumu bazen eleştirilere de neden olmuştur. Hastane yönetimi, Avrupa'dan sipariş edilen ecza ve tıp malzemelerinin alımında aracı olan kişiye hediye vermek amacıyla altın yaldızlı tabak takımı satın almış, ancak tabaklar gümrüğe takıldığı için aracıya gönderilememiştir. Bu yemek takımları İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz donanması hekimlerinin hastaneyi ziyaretlerinde düzenlenen yemekte kullanılmıştır. Hastane hekimlerinden Çerçöp Sami, satın alınan yemek takıyla ilgili kaleme aldığı şiirinde hastane yönetimini israfa kaçmakla ve lüks davranmakla suçlar:

¹⁹⁰ BOA., *BEO.*, 3744/280769, Lef 1-3, 11 Nisan 1910 (30 Rebiyülevvel 1328); 3981/298532, Lef 1-4, 10 Temmuz 1911 (13 Recep 1329).

¹⁹¹ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.205.

¹⁹² A.g.e., s. 213,214,224.

Tanin i Evani

Siz ey toprak olan Bahriyyeli şâbb ı tüvânalar
Siz ey bitâb ı matem valdeler, gamdide bağbanlar
Bakin bizde nelerle müştakil Lokman ı yektalar (Deryalar)
Kaçırtmaktadır ecza diye gümrükten eşyalar
Tabaklar, kaseler, peymaneler, billuri minalar.
Terahhum onların benliklerinde hiss i mübhendir
Demezler bu ölenler biz gibi Ebna i âdemdir
Cihan yansa yine pâşâları mesrur hurremdir
Tabaklar, kaseler...
Bakımsızlık, ilaçsızlıkla evladın inilderken
Adem ezhar ı sevdana olurken bir hazin mesken
Gör ey biçare millet, açta çeşman ı basiret sen
Gelir edviyye i miriyye unvanıyla Berlin'den
Tabaklar, kaseler...
Dimek lafz ı hakikat, şöyle bir şeymiş hitabette
Vatan hâlâ neden böyle edaniyi sahabette
Keramet ummağa benzer bu hâlet bir cenabette
Meğer dârû imiş biz bilmedik fenn i tababette
Tabaklar, kaseler...
Gönül doktorluğu isterdi ulviyyetperest olsun
Rahik i şefkatiyle hastagâni şâd ı mest olsun
Serinde böyle tıp erbabının bir bir şikest olsun
Tabaklar, kaseler, peymaneler, billuri minalar.

Çerçöp Sami şiirinde sadece hastane yönetimini değil, hekimleri de hedef almıştır. Hekimler hastalarla yeterince ilgilenmemek ve gerekli özeni göstermemekle suçlanırken hastane yönetimi de usülsüz davranmak, gereksiz harcama yapmakla itham edilmiştir. Albay Mazhar Bey döneminde Refik ve Abdullah Arif beylerden oluşan satın alma komisyonu insiyatifinde bulunan ihtiyaç akçesiyle (yedek para) hastane için gerekli olan malzemeler satın alınmış, bu satın alma işlemi Maliye memuru tarafından da onaylanmıştır. Ancak mefruşat malzemesi alımıyla ilgili usülsüzlük yapıldığı iddiasıyla komisyon üyeleri tutuklanmış ve mahkemeye sevk edilmiştir. Mahkeme sürecinde Refik Bey hastalığı sebebiyle hastanede kontrol altında tutulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda hekimler suçsuz bulunarak serbest bırakılmışlardır.¹⁹³ Sonuç olarak hastanenin hizmet verdiği dönemlerde

¹⁹³ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 223.

yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen donanımsal açıdan iyi durumda olması takdir gördüğü gibi bazen bu durum eleştirilere de neden olmuştur.

5. Bahriye Merkez Hastanesi'nin İhtisaslaşma Süreci: Yeni Birimlerin Açılması ve Hasta Hizmetleriyle İlgili Çalışmalar

a) Osmanlı Dönemindeki İhtisaslaşma Süreci

Bahriye Merkez Hastanesi'nin teşekkülünde katkısı olan Cerrah Dükkanı, Tersane ve Sakızağacı hastaneleri sınırlı sayıda sağlık personelinin görev yaptığı basit sağlık kurumları görünümünde iken, Bahriye Merkez Hastanesi kuruluşundan itibaren farklı ihtisas alanlarında hizmet veren daha teşkilatlı bir sağlık kuruluşu niteliğinde hizmete başlamıştır. Hastane, Kırım Savaşı esnasında Fransız askerlerinin hizmetindeyken, Fransız hekimlerinin gerçekleştirdiği tedavi yöntemlerine ve modern tıp uygulamalarına tanıklık etmiş, o tarihlerden itibaren yenilikçi ruhunu ve özellikle temizlik hususundaki öncülüğünü kaybetmemiştir.¹⁹⁴ Ancak başarılı hizmetleriyle adından söz ettiren hastanede çeşitli sebeplerle tedavilerinden sonuç alamayıp “tebdil-i mekan” ile memleketlerine gönderilen, ailelerine teslim edilen hastalar da mevcuttur.¹⁹⁵ Bu durum hastanede uygulanan tekniklerin, tedavi yöntemlerinin ve imkânların bazı eksiklikleri olduğunu gösterebilir. Genellikle yer değiştirme, savaş sendromu sebebiyle psikojik rahatsızlıklar yaşayan askerler için başvurulmuş bir uygulamadır. Dolayısıyla bu eksikliğin özellikle emraz-ı asabiye yani psikiyatri kliniğinde görüldüğü söylenebilir. Tüm eksiklerine rağmen hastane Kırım Savaşı'nda olduğu gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da yararlı hizmetler vermeye devam etmiştir.¹⁹⁶

Hastanede 1882 yılından itibaren ihtisaslaşma başlamış, bu bağlamda “göz cerrahi” ile “deri ve frengi hastalıkları” genel hastalıklar (emraz-ı mütenevvia) kategorisinden çıkartılarak ayrı bir ihtisas alanı olarak hizmete girmiştir.¹⁹⁷ İhtisaslaşma çalışmaları bu iki alandan sonra diğer bölümlerde de görülmeye başlamıştır. Bakteriyoloji laboratuvarının kurulmasında Avrupa'da bu alanda yapılan

¹⁹⁴ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, “Deniz Hastanesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, Nu:13619, 5 Temmuz 1962, s.2.

¹⁹⁵ BOA., A.AMD., 12/73, Lef 1, 15 Kasım 1849 (29 Zilhicce 1265); *İ.DH.*, 190/10707, Lef 1-2, 24 Mart 1849(29 Rebiyülevvel 1265); *ZB.*, 314/47, Lef 1, 1 Şubat 1909 (20 Kanunusani 1324).

¹⁹⁶ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.198.

¹⁹⁷ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.199; Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549.

çalışmalar örnek alınmıştır. Süleyman Nuri Bey, Robert Koch'un çalışmalarını yakından takip etmek üzere Berlin'e gönderilmiştir. Burada edinilen tecrübelerle Haydarpaşa ve Selanik hastaneleri örneklerinden yararlanarak kurulan laboratuvar, dönemin en modern kurumlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde bu laboratuvarın açıldığı binanın yerinde biyokimya, bakteriyoloji ve genel cerrahi bölümleri yeni binasında hizmet vermektedir.¹⁹⁸

Bacağı kesilmek zorunda kalınan Mehmet Şakir adındaki askere takma bacak takma operasyonu hastanenin başarılı cerrahi çalışmalarına bir örnektir.¹⁹⁹ Thoracentese²⁰⁰ operasyonu ilk defa Hariciye bölümünde görevli hekim Viktor-Yanko-Mavriko tarafından başarıyla uygulanmıştır.²⁰¹ Hastane hekimlerinden Menahem Hodara²⁰² kendi adıyla anılan "Hodara hastalığı"nın ilk kez tanımlayarak uluslararası tıp literatürüne sokmayı başarmıştır. Ünlü dermatoloji uzmanı Unna, Hodara'yı "*Alman ve Fransız tıp literatürünü yayınlarıyla zenginleştiren kişi*" olarak tanımlamıştır.²⁰³

Dünyada yaşanan tüm kolera pandemilerinden etkilenen Osmanlı Devleti, II. Mahmud döneminde bu hastalıkla mücadele amacıyla kurulan Karantina Teşkilatı (1838) kapsamında açılacak olan dezenfeksiyon merkezleri için (tahaffuzhaneler), ilk defa 1891 senesinde Geneste & Herscher Fabrikası'ndan iki adet etüv²⁰⁴ makinesi

¹⁹⁸ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 200.

¹⁹⁹BOA., *Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)*, 81/147, Lef 1, 31 Ağustos 1893 (18 Safer 1311).

²⁰⁰ Thoracentese; göğüs duvarından özel iğneyle plevra boşluğuna girerek sıvı çekme operasyonudur.

²⁰¹ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.199.

²⁰² Doktor Menahem Hodara (1869-1926) araştırma ve yayınları ile tıp tarihinde derin izler bırakan Osmanlı dermatoloğudur. Özellikle histopatoloji alanındaki çalışmaları ile uluslararası üne kavuşmuş olan hekim Alman, İngiliz, Fransız tıp dergilerinde adından söz ettirmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olarak yüzbaşı unvanıyla ile Bahriye Merkez Hastanesi'ne deri ve zührevi hastalıklar tabip muavini olarak atanmıştır. Avrupa'dan dönüşünde hastanedeki görevine geri dönmüştür. İstanbullu kadınlar arasında sık görülen bir trichorrexia nodosa türünü ilk defa tanımlayan Hodara olmuştur. 1919 yılında Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye Cemiyeti'ni kurmuştur. Vefatının ardından günlük gazete ve tıp dergilerinde hayatı ve dermatolojiye katkılarına geniş yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnci Hot, "Dr. Menahem Hodara'nın (1869-1926) Vefatının Ardından", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Ed. Gülten Dinç, İstanbul: No-bel Matbaacılık, 2015, s. 92,93,95.

²⁰³ *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

²⁰⁴ Mikroorganizmaların sebep olduğu salgın ve bulaşıcı hastalıklar, hava, su, yiyecekler, giysiler ve ev eşyaları vasıtasıyla yayılıp genişlediğinden bu ortamları dezenfekte etmek üzere çeşitli yöntemler ve araçlar geliştirilir. İçme suları için filtreler, giysiler ve ısıya dayanıklı eşyalar için ise etüv makineleri, diğer eşyaların dezenfeksiyonu için ise pülverizatörler tasarlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, "Tersane-i Amire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etüv Üretimi ve Kullanımı", *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar- Hastaneler- Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I*, s. 437-446.

satın alınmıştır. İlerleyen süreçte daha fazla sayıda satın alınan etüvler tahaffuzhaneler, tebhirhaneler (dezenfeksiyon evleri) ve hastanelere yerleştirilmiştir. Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın destekleriyle Bahriye Merkez Hastanesi operatörlerinden hekim Ancelo Bohor ve Çarkçı Solkolağası Mehmed Ali, Geneste & Herscher etüvlerini model alarak basınçlı su buharıyla çalışan ilk yerli etüv makinelerini 1892 yılında üretmişlerdir. Bu etüv makineleri Hicaz hastanelerinde, nizamiye kışlalarında, Mekteb-i Tıbbiye, Gureba-yı Müslimin ve Hamidiye Etfal Hastaneleri'nde başarıyla kullanılmıştır.²⁰⁵ Daha önce de bahsi geçtiği üzere Bahriye Merkez Hastanesi'nin çamaşırhane ve bakteriyoloji laboratuvarı gibi birimlerinde de farklı tipte etüv makineleri kullanılıyordu. Aynı yıl hastane İran'da çıkan kolera salgını sırasında yardım için harekete geçmiş, ancak İran'a gönderilen hekim Miralay Mehmet Hüseyin Bey oraya ulaşmadan Erzurum'da vefat etmiştir.²⁰⁶ Hastane kolera dışında tifo, kızıl humma, çiçek, besere-i habise²⁰⁷, kuşpalazı, frengi gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklarla, kırık-çıkık gibi ortopedik rahatsızlıkların²⁰⁸ tedavilerin uygulandığı önemli bir sağlık kuruluşu olarak hizmet vermiştir.²⁰⁹

Hastanenin hizmetleriyle ilgili kaynak eserlerde bazı sayısal veriler de mevcuttur. Ancak bu veriler bir devamlık arz etmediği için öncesi ve sonrasıyla karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Tablo-1'de 1894 senesi Mart'tan Mayıs'a kadar hastanenin çeşitli birimlerinde tedavi gören hasta sayıları verilmiştir. Buna göre Bahriye Merkez Hastanesi'nde tedavi gören hastaların sayısı 3540 idi. Bu hastalardan sadece 23'ü hayatını kaybetmiştir. Bu durumda hastanede yapılan tedavilerin başarı oranının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

²⁰⁵ Nuran Yıldırım, Tersane-i Amire Fabrikaları'nda Tebhir Makinesi/Etüv Üretimi ve Kullanımı, *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyumu*, Der. Süleyman Faruk Göncüoğlu, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 422,423,426; Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 200; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549.

²⁰⁶ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 200.

²⁰⁷ Koyun, keçi hayvanlardan insanlara bulaşan ve yüzde kırmızı sivilceler şeklinde beliren bulaşıcı hastalık.

²⁰⁸ BOA., *Yıldız Perakende Komisyonlar Evrakı (Y.PRK.KOM.)*, 13/85, Lef1, 23 Ekim 1904(13 Şevval 1322).

²⁰⁹ BOA., *ŞD.*, 14,3, Lef 1, 23 Ocak 1908 (19 Zilhicce 1325); *İ.BH.*,8/6, Lef 1, 17 Muharrem 1326 (20 Şubat 1908); Deniz Müzesi Arşivi, *Şura-yı Bahri*, 282/260A, 20 Ekim 1887 (2 Safer 1305); *Dahiliye Nezareti Emniyet- Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi Belgeleri (DH.EUM.THR.)*, 34/46, Lef 1, 26 Mayıs 1910 (11 Mayıs 1326); *BEO*, 677/50760, Lef 1, 4 Eylül 1895(14 Rebiyülevvel 1313).

	Nekahat	Tebdil-i hava	Ma 'lul	Vefat	Toplam
Emraz-ı cihaz-ı teneffüs	286	46	47	10	389
Emraz-ı cihaz-ı deverani	4	1	4	1	10
Emraz-ı cümle-i asabiye	16	1	11	2	30
İhtilat-ı mugaddiye ve ihtilat-ı a'sab-ı mihrak-ı ev'iyeye	0	1	1	0	2
Emraz-ı cihaz-ı hazmiye	255	2	3	1	261
Emraz-ı umumiye-i müntine	148	9	8	4	169
Emraz-ı zühreviye	30	0	1	0	31
Emraz-ı dem	1	3	0	0	4
Emraz-ı rü'yed ve su-i tagaddi neticesi emraz	102	5	15	1	123
Emraz-ı cihaz-ı beviye	0	0	0	1	1
Emraz-ı cerrahiye	140	4	14	3	166
Emraz-ı cildiye	51	0	3	0	54
Emraz-ı aynıye	47	0	1	0	48
Emraz-ı üzniye	21	1	0	0	22
Zeyl	419	67	14	0	460
Cem'an yekun	1525	100	122	23	1770
Toplam					3540

Tablo 1. 1894 Yılı'nın Mart-Mayıs Aylarında Bahriye Merkez Hastanesi'nde Tedavi Gören Hastaların Bölümlere Göre Dağılımı²¹⁰

1908'de Hasköy tarafındaki 3 numaralı pavyonda fizik tedavi, bulaşıcı hastalıklar (intaniye), çocuk hastalıkları ve asabiye servisleri; 1910'da hizmete giren Kasımpaşa tarafındaki 2 numaralı pavyonda (cerrahi pavyon) röntgen, kulak-burun-boğaz, ortopedi servisleri ve ameliyathaneler hizmete girmiştir.²¹¹ Yapılan ek binalarla hastane alanı genişletilmiş, yeni birimler eklenerek talepler karşılanmaya çalışılmıştır.

1913'de çıkarılan “Kışla ve Mevaki'-i Bahriye'de *Hıdemat-ı Sıhhiye Nizamnamesi*” ile Bahriye askerlerinden hastalananların tedavileriyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Nizamnameye göre hastalanan Bahriye askerleri öncelikle kışlalarda tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bunların tedavileri kışla revirlerinde sıhhiye subayları ve sağlık personeli tarafından yapılmış ve durumu ağır olmayan hastaların tedavisine revirlerde devam edilmiştir. Ancak muayene sonucunda tedavisi uzun

²¹⁰ *Ceride-i Bahriye*, No: 145, 18 Aralık 1894 (20 Cumadelahire 1312), s. 163.

²¹¹ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.233,234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılığ*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, Türk Tıp Tarihi, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yılığ*, a.g.m., s. 447.

sürecek olanlar ve özel bakım gerekenler hastaneye sevk edilmişlerdir. Özellikle akciğer veremi ve bulaşıcı hastalık şüphesi olanların tedavileri kışlalarda yapılmamıştır. Hastaların durumlarının daha iyi takip edilebilmesi için hekimler tarafından tutulan ve *sağlık cüzdanı* adı verilen deftere muayene sonuçları ve hekim görüşleri yazılmıştır. Merkez Hastanesi'ne sevk edilen hastaların durumları ve orada hastayla ilgili yapılan işlemler de bu deftere kaydedilmiştir.²¹²

Nizamnameye göre hastaneye hasta kabulü şu şekilde gerçekleşiyordu:

Madde 7- Merkez Hastanesi'ne hastaların gönderilmesi:

1- Hastalar genellikle öğleden sonra bir çavuş veya onbaşı vasıta ile gerektiğinde tezkere ile sıhhiye erleri eşliğinde hastaneye gönderilir.

2- Ağır hasta olanlar ve durumu tehlikeli yaralılar ve ani olarak hastalananlar, yukarıdaki muayene formalitesine bakılmaksızın ivedilikle hastaneye gönderilir.

3- Hastalar, hastanede düzenlenen ve doldurulan hasta tezkereleri ve lüzumlu bilgilerin yazılabilmesi için cüzdanına ekli sağlık fişleriyle birlikte gönderilir. Müstesna hallerde ve acil durumlarda hastanın cüzdanıyla tezkeresinin birlikte gönderilmesi imkanı olmadığı takdirde en çok yirmi dört saat içinde hazırlanarak gönderilir.

4- Hasta tezkereleriyle sağlık cüzdanlarına hastanın sağlık durumu hakkındaki müşahedelerini yazmak birinci ve ikinci hekimlerin görevidir.

5- Kışladan hastaneye gönderilen hastalar yalnız üzerlerindeki elbiselerle bulaşıcı hastalıklı ise bütün eşyasıyla sevk edilir.

Madde 8- Merkez hastanelerinde tedavide bulunan hastalar hakkında yapılacak teftişler:

1- Birinci hekim, hastanede bulunan hasta erlerin sağlıklarıyla yakından ilgilenir ve bilgi alır.

²¹² Kışla ve Mevâki'-i Bahriye'de Hıdemat-ı Sıhhiye Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. BOA., *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)*, 172/6, Lef 1-6, 1 Kasım 1913 (1 Zilhicce 1331); Özbay, a.g.e., C.2, s. 317-325.

2- Mürettebattan hastalıkları yüzünden “ihraç” veya yedek sınıfa ayrılanları kışla hasta defterine işler.²¹³

Birinci Dünya Savaşı’nda özellikle Çanakkale ve diğer cephelerden gelen hastaların tedavilerinin yapıldığı hastane, bu dönemde salgın hastalıklarla mücadele kapsamında aşı ve serum temininde önemli çalışmalar yapmıştır.²¹⁴ Hastane personeli ve hastaların temizliğine önem verilen bu kurumun müstakil bir de hamamı mevcuttur. Bu hamamı hastane haricinde kullanan subaylar olmuş, hastaların hamamdan gerektiği gibi faydalanmalarına engel olan bu duruma daha sonra idare tarafından müdahale edilmiştir.²¹⁵

Hastane bahriye askerlerine hizmet vermek amacıyla açılmasına rağmen, sağlık kurumlarının yetersizliği sebebiyle polis memurları, itfaiye çalışanları, bürokratlar ve başka kurumlarda çalışan memurlara da tedavi uygulamıştır.²¹⁶ İşgal döneminde İstanbul’da İngilizler tarafından tutuklanan sivillerden yaralı ve hasta olanlar, muayeneleri için Bahriye Merkez Hastanesi’ne gönderilmiştir.²¹⁷ Hastane Bahriye askerleri dışında asker ve sivillere hizmet vermek durumda kaldığından bazı dönemlerde yatak bulma konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Örneğin El-Mahruse vapurundan dört hasta asker, yer olmadığı gerekçesiyle hastane başhekim yardımcısı Kaymakam Nuri, Hekim Ziya Nuri ve Kolağası Rasih Efendi refakatinde Hamidiye Etfal Hastanesi’ne nakledilmiştir.²¹⁸ Hastane yoğunluğunu azaltmak amacıyla,

²¹³ Aynı belge, Lef 3-4; Özbay, a.g.e., C.2, s. 321-322.

²¹⁴ Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

²¹⁵ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 204.

²¹⁶ BOA., aynı belge, aynı lef; *Zaptiye Evrakı (Z.B.)*, 314/12, Lef 1, 11 Kasım 1908 (29 Teşrinievvel 1324); *ZB.*,303/100, Lef 1, 16 Nisan 1902 (3 Nisan 1318); *ZB.*, 345/75, Lef 1,4 Haziran 1906 (22 Mayıs 1322); *ZB.*, 601/72, Lef 1,2 Ocak 1909 (20 Kanunievvel 1324); *DH.EUM.THR*, 9/35, Lef 1, 26 Ekim 1909 (11 Şevval 1327); *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî Evrakı (DH. EUM. VRK.)*, 8/17, Lef 1,23 Ekim 1911 (29 Rebiyülahire 1329); *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)*, 1296/77, Lef1, 9 Mayıs 1917(17 Recep 1335); *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemî Evrakı (DH. EUM. MH)*,224/7, Lef 1-14, 4 Aralık 1921 (3 Rebiyülahire 1340); *DH. EUM. MH*, 232/65, Lef 1-2, 27 Eylül 1922(16 Safer 1341); *DH. EUM. MH*, 232/ 85, Lef 1-2, 8 Ekim 1922 (16 Safer 1341).

²¹⁷ BOA., *Dahiliye İdare-i Umumiye Belgeleri (DH. İ.U.M.)*, Lef 1-12, 1921/167, 17 Ağustos 1922 (3 Zilhicce 1340).

²¹⁸ BOA., *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.)*, 221/30, Lef 1, 15 Eylül 1904 (5 Recep 1322).

buraya yakın bölgelerde görev yapmayan polis ve jandarma birliklerinin başvuruları kabul edilmemiştir.²¹⁹

Hastane tarafından verilen sağlık hizmetleri karşılığında gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse Milli Mücadele dönemlerinde askerlerden tedavi ücreti alınmamıştır. Ancak Cumhuriyet’le birlikte bu durum İdare Nizamnamesi gereği asteğmen-yüzbaşı sınıfına kadar yalnız iâşe (yeme, içme ve barındırma giderleri) bedeli, subaylardan da ilaç ve tedavi ücreti alınmaya başlamıştır.²²⁰ Fakat askerler dışında hastaneden sağlık hizmeti alan polis, itfaiye mensupları, her dereceden memur ve diğer görevlilerden hizmet bedeli bizzat ya da ilgili kurumlar aracılığıyla alınmış, bunlar hastane hizmetlerinde kullanılmıştır.²²¹

b) Cumhuriyet Dönemindeki İhtisaslaşma Süreci

Hastanenin Cumhuriyet dönemine ait kayıtları oldukça yetersiz olduğundan, elde olan verilerle değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple kronolojik düzene dikkat ediliyor olsa da süreçleri birbiri ardına takip etmek mümkün olmamıştır.

Hastanenin 1931 yılında Gölcük’e nakledilmesiyle, yapılan çalışmalar sekteye uğramış ancak üç yıl kadar sonra İstanbul’daki asıl binasına taşındığında hizmetlerine kaldığı yerden devam etmiş ve yatarak tedavi olan hasta kapasitesi 500’e çıkarılmıştır. Hastanenin İstanbul’a tekrar taşınmasının ardından uzun süre hizmete başlayamayan göz servisi, hastane hekimlerinin bu konudaki girişimleriyle modern cihazlarla donatılmış ve yeniden hizmete başlamıştır. Bu aşamadan sonra göz servisi çevredeki hastanelerin kurul muayenesi gerektiren durumları buraya sevk

²¹⁹ BOA., *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (D.EUM.6. Şb.)*, Lef 1-2, 14/31, 14 Nisan 1917 (21 Cemaziyülahire 1335)

²²⁰ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 204,206.

²²¹ BOA.,*Dahiliye Nezareti İdare (DH.İD.)*,472/12, Lef 1-3, 5 Nisan 1913(27 Recep 133); *DH.EUM.MH.*, 99/64, Lef 1, 11 Mart 1915 (24 Recep 1333); *DH.EUM.MH.*, 109/14, Lef 1-2, 13 Eylül 1915 (4 Zilkade 1333); *Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı (DH.EUM.MEM.)*, 89/42, Lef 1-4, 4 Temmuz 1917 (14 Ramazan 1335); *DH.EUM.MH.*,227/73, Lef 1-4, 21 Mart 1922 (22 Recep 1340); *DH.EUM.MH.*, 229/21, Lef 1, 4 Mayıs 1922 (7 Ramazan 1340); *DH.EUM.MH.*, 232/36, Lef 1-4, 10 Eylül 1922 (18 Muharrem 1341); *DH.EUM.MH.*, 232/51, Lef 1-2, 15 Eylül 1922 (27 Muharrem 1341).

etmesine sebep olacak kadar modern ve gelişmiş bir ünite olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Trakya'daki kara ordusu birliklerinin ve özellikle subayların tedavisinde Bahriye Merkez Hastanesi hekimleri, tıp fakültesi ve şehir hastaneleri profesörleri ve uzmanların oluşturduğu kadro birlikte başarılı çalışmalar yapmışlardır.²²² 1943'de akıl ve sinir hastalıkları klinikleri ve patoloji bölümleri, 1965'de hariciye, nöroşirurji, bakteriyoloji, biyokimya, morg birimi, 1971'de kadın-doğum, çocuk ve dahiliye klinikleri yeni binalarında hizmete girmiştir.²²³

1954-55 yıllarında 1 numaralı merkez pavyonda açılan fizikoterapi servisi 1959 yılında geliştirilerek ülkenin en ileri rehabilitasyon merkez haline getirilmiştir.²²⁴ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ana binaya kapılı bir köprüyle bağlanan blokta narkoz, sterilizasyon, reaminasyon gibi bölümleri içeren bir servis hayata geçirilmiştir.²²⁵

Türkiye'de ilk defa Miln metoduyla prostatektomi²²⁶ ameliyatı hastane doktorlarından Atıf Taykurt tarafından uygulanmıştır.²²⁷ Başhekim Necati Bicioğlu ve sonrasında İhsan Gürbüz'ün katkılarıyla sekel²²⁸ bırakan hastalıklar -özellikle tüberküloz hastalarına- klinik, acil müdahaleler için ilk yardım merkezi ve psikolojik rahatsızlıkları olan hastaların tedavisi amacıyla "occupation therapy (meşguliyet tedavisi)" olarak adlandırılan laboratuvar açılmış, akliye ve asabiye klinikleri modern bir nöropsikiyatri kliniğine dönüştürülmüş, intaniye kliniğine hücreler ve tecrit odaları eklenmiş, kulak-burun-boğaz bölümünde odyometri muayenelerine başlanmış, doğum, bebek ve kuvöz birimleriyle jinekoloji kliniği modernleştirilmiştir.²²⁹ Kasımpaşa Hastanesi, modern tıp teknikleri ilklerinin uygulamaya geçirilmesi ve hasta hizmetlerine verilen önem sonucunda tercih edilen bir sağlık kuruluşu olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

²²² Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 216.

²²³ Esin Kahya ,A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Tulgar, a.g.m., [s.y.]; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134; *İstanbul 1973 İl Yıllığı*, a.g.m., s. 447; Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549.

²²⁴ Esin Kahya, A. Demirhan Erdemir, a.g.e., s.234; Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, s. 134.

²²⁵ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 221.

²²⁶ Prostat bezinin tamamının çıkartıldığı bir işlemdir ve yapılan ameliyata "radikal prostatektomi" adı verilir.

²²⁷ Özbay, a.g.e., s. 221.

²²⁸ Sekel hastalıklar, bir hastalıktan sonra yerleşip kalan işlev veya doku bozukluğu bırakan hastalıklardır.

²²⁹ Kürkcüoğlu, a.g.t., s. 24.

Hastanenin 1973 yılı faaliyet raporu incelendiğinde sene içinde polikliniğe gelen hasta sayısı 78.483, ayaktan Sıhhi Kurula gelenler 61.773, yatarak tedavi olanlar 7311, röntgen ve laboratuvar işlemleri yapılanlar 144.844, diş tedavisi görenler 16.663 olmak üzere toplam 309.074 kişidir. Yıl içinde emekliler dahil muayene ve tedavi görenlerden 164.919'u Deniz Kuvvetleri, 105.283'ü Kara Kuvvetleri, 29.520'si Hava Kuvvetleri, 9.353'si Jandarma Genel Komutanlığı mensuplarından oluşmaktadır. Bu polikliniklerden subaylar, astsubaylar ve aileleriyle Deniz Kuvvetleri'ne mensup erler, öğrenciler, emekliler, işçiler ve sivil memurlar faydalanmıştır.²³⁰

	Deniz Kuvvetleri	Kara Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri	Jandarma G.K.	Toplam
Cildiye	7.152	6.036	997	357	14.542
Genel cerrahi	8.451	5.830	2.534	173	16.988
Göz servisi	7.295	6.398	1.249	267	15.209
Röntgen	25	20	8		53
Dahiliye	12.809	14.724	2.103	638	30.274
Kadın-doğum	969	536	1.035		2.810
Ortopedi	5.505	4.265	1.386	159	11.315
Üroloji	4.715	4.150	574	182	9.621
K.B.B	7.914	4.214	801	209	13.138
Fizik tedavi	3.535	3.784	2.206	1.677	11.212
İntaniye	1.108	192	75	47	1.422
Çocuk servisi	2.897	2.542	1.002	505	6.946
Bölüm toplamı	62.375	52.691	13.970	4214	133.530
Hasta toplamı					266.780

Tablo 2. 1973 Yılında Bahriye Merkez Hastanesi'nde Tedavi Gören Hastaların Bölümlere Göre Dağılımı²³¹

İstanbul Deniz Hastanesi'nin 1986 yılına ait bir yıllık faaliyet raporuna göre polikliniklere müracaat eden kişi sayısı 166.325 kişidir. Bunlardan 78.791'i ayakta, 8554'ü yatarak tedavi görmüştür. Yatarak tedavi gören hastalardan 2143'ü ameliyat edilmiştir. Sıhhi Kurul işlemi gören 78.980 kişiden 349'u subay sınıfındandır. Aynı yıl hastaneye başvuranlardan 100.120 kişiye radyolojik, 49.120 kişiye tıbbi tahlil, 685 kişiye de psikolojik tetkik yapılmıştır. Hastanede muayene edilen ve tedavi

²³⁰ Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, [s.y.].

²³¹ Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, [s.y.].

gören hastaların %59,2'si Deniz Kuvvetleri, %25,4'ü Kara Kuvvetleri, %11'i Hava Komutanlığı ve %4,4'ü Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı birliklerdendir.²³²

Yakın dönemde de hastanenin yararlı hizmetleri görülmüştür. 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde Gölcük'e ilk ulaşan ekiplerden birisi de hastanenin sağlık personelidir. Feribotlarla İstanbul'a taşınan yaklaşık 250 yaralının tedavisi hastanede yapılmıştır. Yine 12 Kasım Düzce depreminde de Acil Yardım İstasyonuyla bölgeye ilk ulaşan destek ekiplerinden biri yine Kasımpaşa Deniz Hastanesi personeli olmuştur.²³³

Günümüze kadar farklı adlarla çalışmalarına kesintisiz devam ettiren hastane 2018 yılından itibaren Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Binası adıyla kadrosunda 1 anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanı, 1 beyin ve sinir cerrahisi, 1 çocuk sağlığı ve hastalıkları, 1 dermatoloji, 3 enfeksiyon hastalıkları, 1 fiziksel tıp ve rehabilitasyon, 1 gastroenteroloji, 2 genel cerrahi, 1 göğüs hastalıkları, 2 göz hastalıkları, 4 iç hastalıkları, 2 kadın hastalıkları ve doğum, 1 kardiyoloji, 3 kulak burun boğaz, 3 nöroloji, 1 ortopedi ve travmatoloji, 1 plastik rekonstrüktif ve estetik cerrahi, 2 üroloji uzmanıyla İstanbul Bahriye Yokuşu adresinde hizmetlerine devam etmektedir.²³⁴

²³² *İstanbul Deniz Hastanesi (1827) 160 Yaşında*, [s.y.].

²³³ Şener, a.g.m., s. 44-45.

²³⁴ <https://www.dokortakvimi.com/klinikler/kasimpasa-askeri-deniz-hastanesi> adresinden 30.03.2020 tarihinde alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAHRİYE MERKEZ HASTANESİ HEKİM VE YARDIMCI PERSONELİNİN YETİŞTİRİLMESİ, GÖREVLENDİRİLMESİ, HAKLARI VE SORUMLULUKLARI

1. Bahriye Teşkilatı ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim Yetiştirme Meselesi

Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin en iyi şekilde yürütülmesi için sağlık kurumlarının işleyişi kadar buralarda çalışacak hekimlerin yetiştirilmesi meselesine de önem verilmiştir. Klasik dönemde teorik ve pratik eğitimden geçen hekimler sivil ya da asker hekim olarak görevlendirilmiştir. Osmanlı modernleşme döneminde sağlık alanında yeni tesislerin ortaya çıkmasıyla modern tıp tekniklerini uygulayabilecek hekimlere duyulan ihtiyaç da artmıştır. Bunun sonucunda geleneksel hekim yetiştirme yöntemleri yerini modern tıp tekniklerinin öğretildiği tıp okullarına bırakmıştır.

Tıbhane-i Amire açılıncaya kadar askeri hekim yetiştiren bir okul mevcut olmadığından gerekli hekim ve cerrahlar anlaşma suretiyle orduda göreve alınmışlardır. Hekimbaşı'na bağlı sertabip (başhekim) ve sercerrah (başcerrah) idaresinde çeşitli kademelerde görevlendirilen hekim ve cerrahlar mevcuttur. Kara ordusunda olduğu gibi Bahriye'de de erken dönemlerden itibaren ihtiyaç doğrultusunda sivil hekim ve cerrahlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.²³⁵

Askeri hekim ve cerrah yetiştirmek amacıyla 1805 yılında Rum öğrenciler için Kuruçeşme'de, Türk öğrenciler için ise Tersane-i Amire'de açılan tıp okulları ve eğitim hastaneleri faaliyetlerine başlamış, ancak yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle uzun süre hizmetlerine devam edemeyerek kapanmışlardır.²³⁶ 1827 yılında II. Mahmud döneminde Hekimbaşı Mustafa Behçet'in büyük katkılarıyla ordunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak için "Tıbhane-i Amire" adında bir tıp okulu açılmıştır. Modern tıp bilimlerinin okutulduğu Tıbhane-i Amire'nin asıl kuruluş amacı Yeniçeri Ocağı'nın tasfiyesiyle kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye

²³⁵ Kürkçüoğlu, a.g.t., s.7,9,12

²³⁶ Ataç, a.g.m., s. 254.

Ordusu için gerekli hekim ve cerrahları yetiştirmektir. Açılışından beş ay sonra Tıbhane-i Amire bünyesinde ordudaki cerrah ihtiyacını acilen karşılamak amacıyla Cerrahhane-i Mamure adıyla cerrah mektebi hizmete girmiştir. 1831 yılında Cerrahhane-i Mamure yer darlığı ve fazla sayıda cerraha ihtiyaç duyulduğu için daha geniş bir yere, Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. Bunun sonucunda cerrahlık ve hekimlik eğitimi birbirinden ayrılmıştır.²³⁷ 1836 yılında bu iki okul saray içindeki Otlukçu Kışlası'nda tekrar birleştirilerek Mekteb-i Tıbbiye adını almıştır.²³⁸ 1839 yılında Galatasaray Lisesi'nin olduğu yerdeki Enderun Ağaları Mektebi binasına taşınan okul "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" adını alarak modern bir tıp kurumu haline gelmiştir.²³⁹ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin yetiştirdiği hekim ve cerrahlar ordunun ihtiyacını karşılamada yetersiz kalınca, 1867 yılında sivil hekim ve cerrah yetiştiren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane açılmıştır. Bu iki tıp okulu 1909'da Haydarpaşa'da "Darülfünun-ı Osmanî Tıp Fakültesi" adı altında birleştirilmiştir. Bu tarihten 1980 yılında Gülhane Askerî Tıp Fakültesi açılıncaya kadar farklı illerde açılan tıp okullarında askerî hekim ve cerrahlar yetiştirilmeye devam edilmiştir.²⁴⁰ Tersane-i Amire bünyesinde açılan Tabibhane'yle Bahriye'nin ihtiyacı olan hekim ve cerrahların ayrı bir kurumda yetiştirilmesi amaçlanmış olsa da bu teşebbüs başarısız olunca Bahriye'nin sağlık personeli ihtiyacı da bahsi geçen kurumlarda yetişen kara hekim ve cerrahlarından temin edilmiş, özel bir tıp okulu açılması mümkün olmamıştır.

Kara ordusunda ve Bahriye'de görev yapacak hekim, cerrah ve eczacıların hastanelerde çalışma şartları, çalışacakları kadrolar, verilecek unvanlar ve benzeri durumlar çıkarılan nizamnamelerle düzenlenmiştir. 1870'de çıkarılan *İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi*'yle yapılan düzenlemelere göre; Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan hekimler başhekim, hekim ve hekim muavini olarak, eczacılar ise baş eczacı, eczacı ve eczacı muavini olarak hastanelerde görev alabilecektir. Yine ordunun hekim ve eczacı ihtiyacını Mekteb-i Tıbbiye'den karşılama noktasında yetersiz kalındığında hariçten hekim ve eczacı alınabilecektir. Gayrimüslim hekim ve eczacıların kabulünde tıp fakültesi diploması şartı

²³⁷ Eğilmez, a.g.e., s. 48,49,53.

²³⁸ Ergin, a.g.e., s. 343.

²³⁹ Terzioğlu, a.g.e., s. 23.

²⁴⁰ Ataç, a.g.m., s. 256.

konulmuştur. Nizamnamede yüz ve daha fazla yataklı hastaneler büyük, yüzden az yataklı hastaneler küçük hastane olarak tasnif edilerek, buralara atanacak hekimlerin ve eczacıların sayıları ve atama rütbeleri tespit edilmiştir.²⁴¹ Nizamnamede ayrıca “Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye Meclisi” teşkil olunacağı belirtilmiştir. Bu meclisin başkan ve üyeleri *etibba-yı askeriyye müfettişlerinden* ve *sınıf-ı evvel eczacı müfettişlerinden* atanacaktır. Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye Meclisi, Darü’ş-Şura-yı Askeri dairelerinden biri olacak ve Bab-ı Seraskeri’de toplanacaktır. Bu meclis, 1871 yılında Darü’ş-Şura-yı Askeri Sıhhiye Dairesi adı altında çalışmalarına başlamıştır.²⁴²

1871 tarihli *İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi*’yle Bahriye’de sağlık hizmetleri konusunda daha ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmiştir. Nizamnamenin birinci bölümü Bahriye Sıhhiye Meclisi’nin teşkili, sıhhiye memurlarının görevlendirilmeleri, görevde yükselme ve ödüllendirilmeleriyle ilgili hükümleri içermektedir. Ayrıca Bahriye Merkez Hastanesi’yle de ilgili önemli maddeler yer almıştır. Nizamnameye göre; Bahriye Sıhhiye Meclisi’ne Bahriye Teşkilatı başhekimini başkanlık edecektir ve mirliya statüsünde olacaktır. Bahriye Merkez Hastanesi başhekimini ve başhekim yardımcısı, iki müfettiş hekim ve bir müfettiş eczacı mecliste görevli diğer üyelerdir. Bahriye Merkez Hastanesi’nin daimi kadrosunda beş hekimle biri başeczacı olmak üzere on iki eczacı bulunacaktır. Ayrıca Bahriye Merkez Hastanesi başeczacısı ve mahiyetinde çalışacak eczacılar sadece bu hastanede yatan hastalar için değil Donanma ve Tersane-i Amire bünyesindeki tüm hastanelerdeki hastalar için ilaç hazırlamakla görevlendirilmiştir.²⁴³

Hastane başhekimini hastanenin sağlık hizmetlerinden birinci derecede sorumlu tutulmuştur. Gerekliğinde aynı sorumluluğun ikinci hekim tarafından da yerine getirilebilecektir. Hastalara dağıtılacak yiyecek, giyecek ve diğer eşyaların teminiyle

²⁴¹ Bakınız: Düstur-ı Askeriye, “*İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi*”, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Yayınları, Safer 1287 (1870), ss.134-143

²⁴² Cevat Aksu, *Dar-ı Şura-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2004, s.82-83.

²⁴³ *İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi* için bkz. DTA., *Meclis-i Bahriye Defteri*, 74/2,3,5,15,1871 (H.1288).

dağıtımı, ayrıca hastane binasının iç ve dış temizliğiyle bakımı hususlarında hastane müdürü görevlendirilmiştir. Hastane personelinin organizasyonundan da hastane başhekim ve müdürü birlikte sorumlu tutulmuştur. Olağanüstü bir memuriyet ihtiyacı hasıl olduğunda hastanede yüzbaşı rütbesiyle istihdam olan hekimlerden en kıdemlisi üç aylık süreyle ve geçici olarak görevlendirilebilecektir.²⁴⁴

Nizamnamede yer alan önemli bir husus Bahriye Merkez Hastanesi'nde istihdam edilecek hekim ve eczacılara ayrılan kadro sayısına açıklık getirilmesidir. 1852 yılına ait bir evrakta hastanede görevlendirilecek hekim ve eczacı sayısı konusunda ilgili makamların görüşüne başvurulduğu görülmektedir. Söz konusu bu evraktan Akdeniz'den dönen Donanma'da ve Bahriye Hastanesi'nde toplam 72 hekim, cerrah ve eczanın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Görevlendirilen hekim, cerrah ve eczacı sayısının fazla olduğu gerekçesiyle konuyla ilgili Bahriye başhekiminin görüşünü bildirmesi istenmiştir. Başhekim toplamda 17 hekim, 27 cerrah ve 17 eczacı istihdamının yeterli olacağı şeklinde görüş bildirmiş, fakat daha sonra bu sayı da fazla bulunmuştur.²⁴⁵ Nizamnamenin üçüncü maddesiyle hastane daimi kadrosunda 5 hekim ve 1'i baş eczacı olmak üzere 12 eczacı görevlendirilmesi kabul edilerek bu konudaki belirsizlik ortadan kaldırılmıştır.

Nizamnamenin ikinci bölümünde Bahriye'ye Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den ve ayrıca sivil hekimlerden hekim kabulü ve bunun için gerekli olan şartlarla ilgili hükümler yer almaktadır. Buna göre; Bahriye'de hizmet edecek hekimlerin yetiştirilmesi için rüştiye mezunlarından belirli sayıda öğrenci Mekteb-i Tıbbiye'ye kabul edilerek yetiştirilecek ve masrafları da Bahriye Nezareti tarafından karşılanacaktır. Yetiştirilen hekim ve eczacılar ihtiyacı karşılamada sayı olarak yetersiz kalırsa Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye mezunlarından yani sivil hekimlerden alım yapılacaktır.²⁴⁶

Bahriye hekim ve eczacılarının kara ordusuna geçişleri kısıtlanmıştır. Gerekli durumlarda geçiş talepleri Nezaret ve Bahriye Sıhhiye Meclisi'nin onayına bırakılmıştır. Makam-ı Seraskeri ve Bahriye Teşkilatı arasında yapılacak mutabakatla

²⁴⁴ İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 12-14.

²⁴⁵ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 51.

²⁴⁶ İdare-i Tıbbiye Bahriye Nizamnamesi, s.17, 18.

kara hekimliğinden deniz hekimliğine geçişler mümkün olacaktır. Binbaşı rütbesi ve daha alt rütbelerde çalışan kara hekimlerinden deniz hekimliğine geçmek isteyenlerin kazandıkları tüm haklar korunmak suretiyle Bahriye’de de geçerli sayılacaktır. Böylece deniz hekimliğine geçişlerin kolaylaştırıldığı hatta teşvik edildiği söylenebilir. İhtiyaç duyulduğunda ecnebi tıp mekteplerinden mezun olan yetenekli hekimler, Bahriye Sıhhiye Meclisi’nin yapacağı sınavlar neticesinde başarılı olmaları halinde Bahriye’ye kabul edilebileceklerdir. Yapılacak sınavların usulü nizamnamenin yirmi dördüncü maddesiyle belirlenmiştir. Bahriye’ye dışarıdan alınacak hekimler sınava tabi tutularak başarılı oldukları takdirde belirli sürelerle ve kontrat karşılığı hizmete alınacaklar, hizmetlerinden memnun kalınan hekimlerin kontrat süresi uzatılabilecektir. Bu hekimler üç sınıfa ayrılacak, maaşları buldukları sınıflara göre belirlenecektir. Yedi sene başarılı hizmette bulunan hekimler boş bulunan kadrolara alınabilecek, ancak asker olarak kabul edilmeyeceklerdir.²⁴⁷

1913 *Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi*’nde de Bahriye hekimi olma şartları konusunda önceki nizamnamelerin ilave olarak düzenlemelere devam edilmiştir. Nizamnamenin konuyla ilgili maddeleri gereği yapılan düzenlemeler şunlardır:

Bahriye Nezareti’nin talebi doğrultusunda Mekteb-i Tıbbiye’den mezun olup, Gülhane Tatbikat ve Seririyat Mektebi’nde stajlarını tamamlayan askeri hekimlerden şartları uygun olanlar arasından kurayla seçilenler Bahriye hekimi olarak atanmışlardır. Bu hekimlerin mesleki kabiliyetleri, hal ve hareketleriyle ilgili tutulan raporlar Harbiye Nezareti tarafından Bahriye Nezareti’ne gönderilmiştir. Ayrıca Bahriye’ye atanacak hekimlerin üsteğmen rütbesi ve altındaki rütbelere olması şartı da aranmıştır. Askeri hekimlerin dışında ihtiyaç gereği Bahriye’de Tıp Fakülteleri’nden mezun sivil hekimler de görevlendirilmişlerdir. Bahriye’ye kabul edilecek sivil hekimlerin belirli nitelikleri taşıması şartı vardır ve imtihanla seçilmişlerdir. Bahriye’de görev almak isteyen sivil hekimler için belirlenmiş şartlar şunlardır:

“- Osmanlı vatandaşı olmak,

²⁴⁷ İdare-i Tıbbiye Bahriye Nizamnamesi, s.18,19; Kürkçüoğlu, a.g.t., s.18. Nizamnamenin ilgili maddeleri için bkz. Ek 7.

- 28 yaşını geçmemiş olmak,
- Fakülte, sıhhiye hastaneleri veya herhangi bir hastanede en az bir sene çalışmış olmak,
- Çalıştığı hastane başhekiminden çalışmaları ve davranışlarıyla ilgili bu işe uygun olduğunu gösteren rapor (şahadetname-izin belgesi) almak,
- Sıhhiye Dairesi'nin Tıbbı Muayene Şubesi'nde yapılan muayene sonucunda sağlıklı ve bedenen Bahriye'de çalışabilecek şartlara uygun bulunmak.”²⁴⁸

Yukarıda belirtilen şartlara uygun hekim adayları Bahriye Merkez Hastanesi'nde oluşturulan bir komisyon huzurunda tıp bilgilerini ölçme ve yabancı dil (Fransızca, Almanca ya da İngilizce) yeterliliklerini belirleme amacıyla sınava alınarak, başarı sıralamalarına göre ihtiyaç duyulan sayıda hekimin Bahriye'ye kabulü yapılmıştır. Bahriye'ye kabul edilen sivil hekimler bir sene müddetle Bahriye Merkez Hastanesi'nde zorunlu olarak çalışmakla yükümlüdürler. Bu maddelerden anlaşılmaktadır ki Bahriye'de görevlendirilecek hekim adaylarının mesleki bilgi, tutum ve davranış, bedenen sağlık durumları, yabancı dil bilgileri gibi konularda azami seçicilik gösterilmiş ve staj dönemlerinde eğitim süreçleri devam ettirilerek en iyi şekilde yetiştirmeleri hedeflenmiştir. ²⁴⁹

1913 *Efrad-ı Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi* (Deniz Sıhhiye Erleri Tüzüğü) Bahriye'de görevlendirilecek yardımcı sağlık personeliyle ilgili düzenlemeleri yapmak üzere hazırlanmıştır. Sıhhiye erleri; onbaşı, çavuş, başçavuş ve gedikliler şeklinde derecelere ayrılmıştır. Bahriye Nezareti Sıhhiye Dairesi hem sıhhiye erlerinin gözetim ve denetiminden sorumludur, hem de terhis edileceklerin yerine yeni geleceklerin sayılarını belirleyerek Tersane Kumandanlığı'na bildirir. Bu erler askerlik süreleri boyunca sadece sağlık hizmetlerini yürütmekle yükümlüdürler ve başka hiçbir işte görevlendirilmezler. Sıhhiye erleri kışlalarda altı aylık bir eğitimden geçerek sıhhiyeye geçmek isteyenlerden ya da bu görev için uygun görülen adaylar içerisinde seçilirler. Adaylar Bahriye Merkez Hastanesi'nde başhekimin gözetiminde sınava tabi tutulur, başarılı olan adaylar onbaşı rütbesiyle sıhhiyeye

²⁴⁸ 1332 (1913) Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi tam metni için bakınız: *Düstur*, Tertib II, Cilt 6, Dersaadet Matbaası 1334, s. 151-155. Nizamnamenin ilgili maddeleri için bkz. Ek 8.

²⁴⁹ Kürkcüoğlu, a.g.t., s. 19; *Düstur*, Tertib II, Cilt 6, s. 152.

kabul edilir ve hekimlerin yanında istihdam edilebilirler. Sıhhiye erlerinin istihdam sahaları Merkez Hastanesi, Donanma, kışlalar, deniz üsleri, sıhhiye depoları gibi yerlerdir.²⁵⁰

Tüzükte askeri hastabakıcıların seçimi ve görevlendirilmeleri hususlarına da açıklık getirilmiştir. Hastaların günlük hizmetlerini görmek üzere maaşlı başıbozuk (eğitimsiz) askerler içinden hastabakıcıları istihdam edilmiştir. Bunlar barış ve savaş dönemlerinde yalnızca hasta hizmetleriyle ilgilenirler. Deniz birlikleri erleri arasından ya da kur'a erlerinden ayırma suretiyle seçilen askerî hastabakıcıları yine altı hafta süren bir eğitimden geçirilmek suretiyle yetiştirilmişlerdir. Bunlar gerektiğinde terfi ve tezkere terkedebilme hakkına sahiptirler. Bu durumda diğer askerler gibi işlem görerek yükselebilirler. Hastabakıcıların sayıları her yıl hastanenin ihtiyacına göre belirlenmiştir.²⁵¹

1914 *Bahriye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi*'nin 61 ile 64. maddeleri arası *Sıhhiye Müfettişliği* bölümüdür. Burada yazan hükümlere göre; Sıhhiye Müfettişliği sıhhiye subaylarının, sağlık personelinin ve deniz sıhhiye erlerinin kayıtları, kabulleri, sınavları ve yetiştirilmelerinden sorumludur. Müfettişlik bu çalışmalarda Nezaret'e bağlı İkinci Daire'yle iş birliği yapar. Ayrıca Müfettişlik hastane ve deniz üslerinin temizlik ve sağlık hizmetleriyle bunların denetimleri gibi hususlarda basılacak kitap ve dergi türü yayınları hazırlayacaktır. Bahriye Merkez Hastanesi ve Sıhhi Muayene-i Tıbbiye Komisyonu da sağlık işlemlerinde bu birime bağlı olacaktır.²⁵²

Mezuniyet Yılı	Hekim Adı	Çalışmaları
1843	Ferik İsmail Emin	Mektepten binbaşı rütbesiyle mezun olup, Tersane-i Amire'ye memur olarak atanmıştır. Bahriye Hastanesi başhekimliği ve Sıhhiye-i Bahriye Heyeti başkanlığı yapmıştır.
1857	Ferik Nikola Kozma	Mektepten binbaşı rütbesiyle mezun olup, Tersane-i Amire'ye memur olarak atanmıştır. Sıhhiye-i Bahriye Heyeti'nden emekli olmuştur.
1859	Miralay Edhem Ahmed	Bahriye eczacılarından olup Rüsumat Heyet-i Teftişat-ı Sıhhiye üyesiyken vefat eden kimgayer hekimdir.
1860	Kaymakam Pol Kolaro	Mezun olduktan sonra 800 kuruş maaş Şam'a memur olarak gönderilmişti. Sonrasında Bahriye'ye nakledilip

²⁵⁰ 1913 Efrad-ı Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi'nin tam metni için BOA., *İ.MMS.*, 172/6, Lef 1-4, 1 Kasım 1913 (1 Zilhicce 1331); Özbay, a.g.e, C.2, s. 315-317.

²⁵¹ BOA., *İ.MMS.*, 172/6, Lef 3; Özbay, a.g.e, C.2, s. 317.

²⁵² BOA., *İ.MMS.*, 183/5, Lef 15, 2 Nisan 1914 (6 Cemaziyülevvel 1332) ; Özbay, a.g.e, C.2, s. 314.

		askeri rütbe verilmiş, muhtelif vazifelerde bulunmuştur. Birden fazla yabancı dil konuşabilmektedir.
1860	Miralay Şefik Mehmed	Bahriye Merkez Hastanesi müdürüyken vefat etmiştir.
1860	Ferik Rıfat Mehmed	Bahriye’de hekim olarak görev yaparken Surre-i Hümayun Emanet Memuru göreviyle gittiği Mekke’de kolera hastalığına yakalanarak vefat etmiştir.
1860	Mehmed İsmail	Bahriye hekimlerindedir.
1862	Kaymakam Yanko Mavriko	Kolağalık rütbesiyle mezun olmuştur. Mekteb-i Bahriye’de hekimlik yaparken vefat etmiştir.
1862	Agop Oseb Efendi	Bahriye hekimlerindedir.
1863	Hüsnü Mehmed	Kolağalık rütbesiyle mezun olmuştur. Kaymakamlık rütbesiyle Bahriye Merkez Hastanesi ikinci hekimliği ve Heyet-i Sıhhiye üyeliği yapmıştır. Miralaylık rütbesiyle hastane başhekimliğine tayin olmuştur. Sıhhiye-i Bahriye Heyeti’nde görev yaparken emekliye ayrılmıştır.
1863	Ahmed Hamdullah	Mektepten kolağalık rütbesiyle mezun olmuş, Bahriye’de hekimlik yapmıştır.
1864	İbrahim Hasan	Mektepten kolağalık rütbesiyle mezun olmuştur. Şurayı Bahriye’de başkan vekiliyken vefat eden Ferik İbrahim Paşa’dır. Bahriye Hastahanesi seroperatörü Fırkateyn Tabibi Fuad İbrahim Bey’in babasıdır.
1865	Raif Kamil	Bahriye hekimlerindenken 15 Şubat 1876’da vefat etmiştir.
1867	Menteş Markado	Kolağası olarak mezun olmuş, Bahriye Hastanesi’nde uzun yıllar çalışmış, Muayene-i Sıhhiye Komisyonu’nda başkanlık yapmıştır. Yaş haddinden emekli olmuştur.
1868	Miralay Mehmed Hüseyin	Mektepten kolağası olarak çıkıp, Bahriye hekimliği yaparken 1892’de İran’da çıkan kolera hastalığı esnasında Hükümet tarafından dostane bir ziyaret yapmak üzere İran’a gönderilmiştir. Ancak tedbir olarak Erzurum’dan daha ileriye gidemeyerek uzun süre burada kalmıştır. Sıhhiye-i Bahriye Heyeti azasıyken burada vefat etmiştir.
1868	İlya Avram	Mezuniyetinden sonra göz hastalıkları konusunda eğitimini arttırmak için Paris’e gönderilmiştir. Avrupa’dan dönüşünde Bahriye Hastanesi’nde göz hastalıkları bölümünde eğiticilik yapmıştır. Mekteb-i Tıbbiye’de deri ve zührevi hastalıklar alanında uzun süre öğretmenlik yapmış ancak işinin yoğunluğu sebebiyle bu görevden çekilmiştir. Yaş haddinden emekli edilmiştir.
1869	Kırkor Mığırđıç	Bahriye hekimlerindedir.
1869	Yorgoki Nikolaki	Geçirdiği felç sebebiyle Büyük Liman Hastanesi başhekimliğinden emekli edilmiştir.
1869	Kosti Manol	Bahriye hekimliğinden emekli olmuştur.
1870	İzzet Ali	Bahriye hekimlerindedir.
1871	Tahsin Mehmed	Miralay rütbesiyle Bahriye’den emekli hekimdir.
1873	Bekir Edhem	Büyük Liman Hastanesi başhekimliğinden emekli olan Miralay Bekir Bey’dir.
1874	Said Hüseyin	Şam Merkez Hastanesi başhekimliği sürecinde vefat eden Miralay Said Bey’dir.
1874	Mehmed Ali	Bahriye hekimlerindedir, miralaylıktan emekli edilmiştir.
1876	Artin Antondi	Cerrah olarak Bahriye Hastanesi’nde görev yaparken

	Vanlıyan	1895 Ermeni olayaları meselesi sebebiyle ihraç edilmiş ve 1905 senesinde Bab-ı Seraskeri'ye yaptığı başvuru üzerine tekrar imtihanla Bağdat Hastanesi'ne eczacı olarak gönderilmiştir.
1877	Denis İstriplo	Şam Merkez Hastanesi hekimlerindenken kaymakamlık rütbesiyle emekli edilmiştir.
1877	Şükrü Arif	Bahriye hekimi olarak görevdeyken vefat eden Miralay Şükrü Bey'dir.
1878	Mehmed Hasan	Büyük Liman Hastanesi başhekimliğinden emekli olan Kaymakam Mehmet Bey'dir.
1879	Hüseyin Halim	Mülkiye-i Tıbbiye'den sivil hekim olarak mezun olmuş ve asker hekim olmuştur. Binbaşı rütbesinde iken Beyrut'ta vefat etmiştir.
1883	Yasef Jak	1890'da Japonya'ya gönderilen Ertuğrul Vapuru hekimidir. Büyük Okyanus'ta yakalandığı tayfun fırtınası sebebiyle vapurun batması sonucunda boğularak vefat eden Kolağası Yasef Efendi'dir.
1884	Mehmed Resul	Bahriye hekimlerinden Miralay Mehmet, Birinci Ordu Sıhhiye Müfettişi İsa Ruhi Paşa'nın kardeşidir.
1884	Halid Hüsrev	Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti üyeliği yapmıştır, miralaylıktan emekli olmuştur.
1885	Mehmed Neşet	Mezun olduktan sonra göz hastalıkları eğitimi için Paris'e gitmiş, dönüşünde Bahriye Hastanesi'ne göz hastalıkları uzmanı olarak atanmıştır.
1885	Ahmed Halil	Kalyon tabibi, Bahriye tabiplerinden Reşat Bey'dir.
1887	Kaymakam Ancelo Bohor	Paris'de cerrahlık eğitimi aldıktan sonra İstanbul'a dönerek Bahriye Hastanesi operatörlüğü yapmış, görev süresindeyken vefat etmiştir.
1887	Naim Salim Efendi	Bahriye hekimlerindedir.
1887	İsmail Muhiddin	Fırkateyn tabibi olarak Bahriye'de hekimlik yapmıştır.
1887	Amiral Fikri Şakir	Paris'de cerrahlık eğitimi almıştır. Bahriye Merkez Hastanesi'nde operatörlük ve sonrasında Sıhhiye-i Bahriye Heyeti'nde başkanlık yapmıştır.
1887	Haydar Ali Efendi	Bahriye hekimlerindedir.
1887	Viktor Hayim	Fırkateyn tabibi olan Bahriye hekimlerindedir.
1888	Rıza Mehmed	Fırkateyn tabibidir. Bahriye Merkez Hastanesi müdürlüğü yapmıştır.
1888	Neşet İsmet	Bahriye hekimlerindedir.
1888	Fuad Ahmed	Dönemin hükümeti tarafından Almanya'ya gönderilmiş, Berlin, Bonn, Marburg, Erlangen'de dahiliye hastalıkları ve bakteriyoloji eğitimi almıştır. Dönüşünde Bahriye Merkez ve Hamidiye Etfal Hastaneleri'nde dahiliye hekimliği ve bakteriyolog olarak görev yapmıştır. Bahriye Hastanesi'nde ikinci hekimliğe yükselmiştir. 1911'de teşrih-i marazi hurdebin (mikrobiyolojik hastalıklar anatomisi?), 1912'de humma-yı tifoidi (tifo) aşısı hakkında eğitim almak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Tasfiye-i Rütbe Kanunu ²⁵³ gereği rütbesi amiral hekimlikten fırkateyn hekimliğine indirilmiştir.
1889	Hüseyin Halil	Binbaşı olarak Bahriye Merkez Hastanesi'nde

²⁵³ II. Meşrutiyet'tin ilanından sonra II. Abdülhamid döneminde haksız yere memuriyet ve rütbe alan kişiler için çıkarılmış, rütbe düşürme yahur memuriyetten çıkarma konularını içeren kanundur. Detaylı bilgi için bakınız Carter Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıali(1789-1922)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, s. 251-254.

		bakteriyolog olarak çalışmıştır. Tasfiye-i Rütbe Kanunu gereği rütbesi amiral tabiplikten fırkateyn tabipliğine indirilmiştir.
1889	Mehmed Zeki	Bahriye hekimlerindedir. Rütbesi fırkateyn tabibidir.
1889	İbrahim Derviş	Bahriye hekimlerindedir. Kaymakam rütbesiyle emekli olmuştur. İstanbul'da Manastırlı Ali Derviş olarak bilinir.
1889	Salim Eyüb	Bahriye eczacılığında emeklidir.
1890	Aziz Murad	Bahriye Merkez Hastanesi'nde göz hekimliği yapmış, kaymakam rütbesiyle emekli olmuştur.
1890	Arif Efendi	Fırkateyn tabibidir. Bahriye Merkez Hastanesi'nde kimyagerlik yapmıştır.
1890	Süleyman Ali	Bakteriyolog olarak görev yapmıştır. Tasfiye-i Rütbe Kanunu ile rütbesi amiral tabiplikten fırkateyn tabipliğine indirilmiştir. Sonrasında vefat etmiştir.
1890	Menahim Avram	Cildiye uzmanıdır. Eğitim için Almanya'ya gönderilen fırkateyn tabibi Hodara Bey'dir.
1890	Hüsnü İsmail	Ertuğrul Yata'nda fırkateyn tabibi rütbesiyle görev yapmıştır.
1891	Hakkı Şinasi	Fırkateyn tabibidir. Mezuniyetinin ardından Almanya'ya giderek Berlin, Münih, Heilderberg üniversitelerinde iç hastalıkları (emraz-ı dahiliye) alanında eğitim almıştır. İstanbul'a dönüşünde Bahriye Merkez ve Hamidiye Etfal hastanelerinde ikinci hekimlik yapmıştır. II. Abdülhamid döneminde Konya'ya sürgün edilmiş, bu dönemden sonra Bahriye Merkez Hastanesi başhekimliğine atanmıştır. Tasfiye-i Rütbe Kanunu gereği rütbesi kalyon tabipliğinden fırkateyn tabipliğine indirilmiştir. Emekliye ayrıldıktan sonra Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul vekilliği yapmış, 1942'de vefat etmiştir.
1891	Celal Muhtar	Bahriye hekimlerindedir. Binbaşı rütbesindeyken vefat etmiştir.
1892	Fuad İbrahim	Fırkateyn tabibidir. Mezuniyetinden sonra cerrahi hastalıklar alanında eğitim için Berlin'e gitmiş, dönüşünde Bahriye Merkez Hastanesi'ne operatör olarak atanmıştır. Seroperatör yardımcısı olarak çalışmıştır. Şura-yı Bahriye'de başkan yardımcısıyken vefat eden İbrahim Paşa'nın oğludur.
1892	Rahmi Mustafa	Korvet tabibidir. Bahriye Merkez Hastanesi'nde müdürlük yapmıştır.
1894	Galip Nazif	Bahriye hekimlerindedir.
1896	Raşid Mehmed	Korvet tabibidir. Bahriye Hastanesi kulak hastalıkları (emraz-ı üzniye) mütahassısıdır. Berlin'de eğitim almıştır.
1896	Ferid Ahmed	Korvet tabibi olan Bahriye hekimlerindedir.
1897	Halil Cemil	Binbaşı olup Tuzla Tahaffuzhanesi başhekimidir.
1897	Mustafa Hayrullah	Korvet tabibi olan Bahriye hekimlerindedir.
1899	İbrahim Edhem	Tabip muavin-i evvelidir. Bahriye Hastanesi hekimlerindedir.
1899	Ahmed Selim Abdullah	Büyük Liman Hastanesi'nde yüzbaşı rütbesiyle görev yapan eczacı hekimdir.
1900	Rasih Emin	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi operatörüdür.
1900	Talat Atif	Tabip muavin-i evveli ve Hamidiye Kruvazörü hekimidir.
1900	Mustafa Ali	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye kışlası hekimidir.

1901	İbrahim Hakkı Aybey	Tabib muavin-i evveli ve Mesudiye Zırhlısı'nda Donanma-yı Hümayun kimyageridir.
1901	Selahaddin Mehmed	Tabib muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi röntgen uzmanıdır.
1901	Selahaddin Talat	Tabip muavin-i evveli ve Mesudiye Zırhlısı başhekimidir.
1901	Yusuf Selami Neşet	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Fişekhanesi hekimidir.
1902	Ali Hasan Sami	Tabib muavin-i evveli ve İclaliye Vapuru hekimidir.
1902	Mehmed Nuri	Tabib muavin-i evveli ve İstanbul Vapuru hekimidir.
1903	Mehmed İzzet	Tabib muavin-i evveli ve Humbara Hastanesi hekimidir. Tahsil için Paris'e gitmiştir. Dönüşte Bahriye Merkez Hastanesi deri ve zührevi hastalıklar uzmanı olarak tayin edilen İzzet Kamil Bey'dir.
1903	Nureddin Faiz	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi operatörüdür.
1903	Mehmed Neşet	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi göz hekimidir.
1903	Osman Nuri	Tabip muavin-i evveli ve Donanma-yı Hümayun deri ve zührevi hastalıklar uzmanıdır.
1903	Mehmed Selahaddin	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Mektebi kimya öğretmenidir.
1904	Sami Mustafa	Tabip muavin-i evveli ve Mecidiye Kruvazörü hekimidir. Avrupa'da diş hastalıkları (emraz-ı esnan) tahsili yapmıştır. Bahriye Merkez Hastanesi'nde diş hekimliğinde bulunmuştur. Şiir ve hicivdeki başarıları sebebiyle Çerçöp Sami olarak tanınır.
1904	Mazhar Şefik	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi kulak-burun-boğaz (emraz-ı üzniye ve hançereviye) uzmanıdır. Hükümet tarafından iki sene müddetle eğitim için Fransa'ya gönderilmiştir. Geri döndüğünde görevine başarıyla devam etmiştir.
1904	Cemil Necib	Tabip muavin-i evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi bulaşıcı hastalıklar (emraz-ı sariye) bölümü hekimidir.
1906	Hüseyin Memduh	Tabip muavini evveli ve Bahriye Merkez Hastanesi röntgen uzmanıdır.
1910	Mehmed Bekir	Tabip muavini ve Bahriye Merkez Hastanesi kulak-burun-boğaz (emraz-ı üzniye ve hançereviye) uzmanıdır.
1910	Mahmud Mustafa	Bahriye Merkez Hastanesi'nde tabip muavindir.
1911	Cevdet Rıza	Basra Hastanesi hekimidir.
1911	Hamdi Süleyman	Basra Hastanesi hekimidir.
1911	Ahmed Zeki	Basra Hastanesi hekimidir.

Tablo 3: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Mezunlarından Bahriye Teşkilatı'nda İstihdam Edilen Hekimler²⁵⁴

²⁵⁴ Tahsin Rıza, *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, C. 1, Dersaadet Matbaası, 1328, s. 139, 166, 172, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 185, 187, 195, 199, 201, 202, 203,205, 209, 218, 220, 228,231, 234; *Aynı eser*, C. 2, s. 7, 9, 36, 38, 51, 60,61,62,64, 71, 74, 75, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 89, 93, 95, 97, 116, 130,132, 136, 144, 157,159, 161, 163, 165, 167, 170, 175, 176, 180, 181, 185, 186, 191, 192, 195, 215, 245, 246, 249, 252; Kürkçüoğlu, a.g.t., s.38, 39,40; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

Tablo 3'ten anlaşıldığı üzere Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan hekimlerden alanlarında ihtisas yapmak üzere Avrupa'ya gönderilen ve memlekete dönüşlerinde uzmanlık alanlarında çalışmak üzere muhtelif hastanelerde görevlendirilen hekimler mevcuttur. Bahriye Merkez Hastanesi hekimlerinden Mehmet Neşet göz hastalıkları; Ancelo Bohor, Fikri Şakir ve Fuat İbrahim cerrahi hastalıklar; Fuad Ahmed, Hakkı Şinasi dahiliye; Menahim Avram Hodara ve Mehmet İzzet cilt ve deri hastalıkları; Raşit Mehmet ve Mazhar Şefik kulak-burun-boğaz ve Sami Mustafa diş hastalıkları alanlarında eğitim için Avrupa'ya gönderilmişlerdir.

Bahriye Hastanesi hekimleri sadece alanlarında uzmanlık eğitimi almak için değil, tıp bilimindeki yeni teknolojileri ve gelişmeleri takip etmek, konferans ve seminerlere katılmak gibi sebeplerle Avrupa'nın çeşitli şehirlerine gitmişlerdir. İlya Avram, Rasih, Kostaki, Selahaddin, Mehmed Sami, Abraham, Ömer Neşet, İzzet Kamil, Ahmed Ziya Efendi, Nuri bin Mahmud, Mazhar bin Şefik, Memduh bin Mahmud beyler Fransya'ya; İbrahim Almanya'ya, Sami Könizberg Almanya ve İsviçre'ye; Raşid ve Aziz beyler Budapeşte'ye bahsedilen sebeplerle gönderilen hekimlerdir.²⁵⁵

Hekimin Adı	Eğitim İçin Gittiği Ülke	Gidiş Amacı
İlya Avram	Paris	Alanında eğitim almak için 2 sene müddetle gönderilmiştir.
Kolağası İbrahim	Almanya	Almanya kuşpalazı hastalığına mahsus hastanelerde eğitim görmüştür. İstanbul'da bu hastalıkla ilgili yapılması planlanan hastane hakkında görüşlerini ilgili heyete sunmakla görevlendirilmiştir.
Operatör Rasih	Paris	Paris'te bulunan meşhur Cerrah Prof. Tofye'nin yanında buçuk sene ihtisas yaparak cerrahi sahasındaki bilgisini arttırmıştır. Bu süre zarfında esnada Fransız Donanması'nın sıhhi tertibatını inceleyip deniz manevralarına da katılmıştır.

²⁵⁵ BOA., *İ.DH.*,1175/ 91853, Lef 1, 17 Nisan 1890 (26 Şaban 1307); *BEO.*, 677/50760, Lef 1, 23 Ağustos 1896 (14 Rebiyülevvel 1314); 3446/258388, Lef 1,2, 2 Aralık 1908 (08 Zilkade 1326); 3458/259330, Lef 1,2, 21 Aralık 1908 (27 Zilkade 1326); 3461/259508, Lef 1,2, 26 Aralık 1908 (2 Zilhicce 1326); 3587/269024, Lef 1,2, 1 Temmuz 1909 (12 Cemaziyülahire 1327); 3618/271313, Lef 1, 13Ağustos 1909 (26 Recep 1327); 3647/273503, Lef 1, 11 Ekim 1909 (26 Ramazan 1327); 3736/280153, Lef 1, 20 Nisan 1910 (09 Rebiyülahire 1328); 3763/282202, Lef 1, 13 Haziran 1910 (4 Cemaziyülahire 1328); 3829/287172, Lef 1,2, 30 Kasım 1910 (27 Zilkade 1328); *Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı (HR.TH.)*,369/145, Lef 1, 10 Aralık 1908; 371/84, Lef 1, 20 Ocak 1909; 372/20, Lef 1, 3 Şubat 1909; *Hariciye Nezareti İdare Evrakı (HR.İD.)*, 61/58, Lef 1, 10 Ağustos 1912; 61/66, Lef 1, 28 Ağustos 1912; 78/5, Lef 1,2, 28 Ocak 1918; *İ.BH.* 9/52, Lef 1,2, 20 Haziran 1909(1 Cemaziyülahire 1327); 9/3, Lef 1,2, 13Ağustos 1909 (23 Recep 1327); 9/14, Lef 1,2, 10 Ekim 1909 (25 Ramazan 1327); *Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR.3...)*, 653/55, Lef 1, 29 Ağustos 1911; 653/58, Lef 1, 29 Ağustos 1911.

Sol kolağası Kostaki	Fransa	Tıp eğitimi
Sol kolağası Yeniçeşmeli Selahaddin	Paris	Tıp eğitimi almak için 2 sene müddetle gönderilmiştir.
Göz hekimi Binbaşı Raşid	Budapeşte	Uluslararası tıp kongresine katılmak için 1 ay süreyle gönderilmiştir. Masraflar hekimin kendisi tarafından karşılanmıştır.
Göz hekimi Miralay Aziz	Budapeşte	Uluslararası tıp kongresine katılmak için 1 ay süreyle gönderilmiştir. Masraflar hekimin kendisi tarafından karşılanmıştır.
Yüzbaşı Kabataşlı Mehmed Sami	Paris	Tıp eğitimi almak için 2 sene müddetle gönderilmiştir.
Operatör Miralay Abraham	Fransa	Tıp eğitimi almak için 3 ay müddetle gönderilmiştir.
Kolağası Ömer Neşet	Paris	Tıp eğitimi almak için 2 sene müddetle gönderilmiştir.
Yüzbaşı İzzet Kamil	Paris	Tıp eğitimi almak için 1 sene müddetle gönderilmiştir.
Osmanlı bahriyesi tababet kısmı amiri Fikri Paşa	İngiltere	İngiliz bahriye hastanelerini inceleyerek, orada uygulanan tıp metodlarını araştırmıştır.
Tabip muavini Üsküdarlı Ahmed Ziya Efendi	Paris	Tıp eğitimi almak için 1 sene müddetle gönderilmiştir.
Erzincanlı Nuri bin Mahmud, Sultanahmetli Mazhar bin Şefik, Asitaneli Memduh bin Mahmut	Fransa	Tıp eğitimi almak için 1 sene müddetle gönderilmiştir.
Dişçibaşı Sami Könizberg	Stokholm, Berlin, İsviçre	Tıp eğitimi

Tablo 4: Bahriye Merkez Hastanesi Personelinden Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Hekimler ²⁵⁶

Hastane bünyesinde muhtelif dönemlerde açılan okul ve kurs niteliğinde kurumlarla, hekimlerin daha iyi şartlarda yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 1897’de Bahriye’de çalışacak eczacı ve cerrah muavini yetiştirilmesi için “Eczacı ve Tımarcı Sıbyan Mektebi” adıyla eğitim süresi beş yıl olan yatılı bir okul açılmış, hem müdür hem de “usul-i tımar” (pansuman) metotları için öğretmen olarak atanan Albay Şükrü Bey uzun yıllar bu görevde çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında sağlık personeline duyulan ihtiyacın artmasıyla 15 Mart 1917’de onbaşı, çavuş, başçavuş ve gedikli adaylarına yönelik Sıhhiye Kursu açılmıştır. Kurs Mart-Ağustos ve Eylül-Şubat aylarında 13:00-15:00 saatleri arasındaki iki dönem olarak düzenlenmiştir. Kursun birinci dönemi İstanbul’da bulunan gemiler ve yer mürettebatı sıhhiye personeli, ikinci dönemi taşradan gönderilecek kursiyerler için tertip edilmiştir. Hastane kulak-burun-boğaz mütehassısı Mazhar Şefik Bey kurs müdürü ve

²⁵⁶ Bkz. dipnot 255.

öğretmeni, Kıdemli Yüzbaşı Ahmet İhsan Vahit, Yüzbaşı İsmail Ferit Hakkı, eczacı Nizamettin Naim beyler öğretim görevlisi olarak atanmışlardır.²⁵⁷

Cumhuriyet döneminde de eğitim amacıyla yurt dışına hekim gönderilmeye devam edilmiştir. Yüzbaşı Safa Karatay, Deniz Sağlık Dairesi tarafından Avrupa'ya gönderilirken, göğüs cerrahı Mehmet Tokmak da kendi imkanlarıyla Paris'e giden hekimlerdendir. 1955'de Tahir Tağ, Sadi Tolga, Orhan Mordalga, Necati Keskin, Remzi Tunç; 1959'da Suat Dizdar, Uluhan Berk, Turhan Günay, Tali Çalbatur, Zeki Uygur, Rıfat Yetkin yüksek ihtisas yapmak üzere bir yıl süreyle Amerika Birleşik Devletleri hastanelerine gönderilmiştir.²⁵⁸ 1955 yılından itibaren hastane hekimleri gruplar şeklinde denizaltı ve dalgıç tıbbi alanlarında eğitim almak üzere ABD'ye gönderilmiştir. Bu yıllarda kliniklerde karşılaşılan komplike vakalarda Tıp Fakültesi'nden Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan, Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel ve Prof. Dr. İhsan Rıfat Sabar konsültan (danışman) hekim olarak davet edilmiştir. Deniz Sıhhiye Astsubay Okulu ve Yardımcı Hemşire Kursları açılarak bu alanda ihtiyaç duyulan kadrolar yetiştirilmiştir.²⁵⁹

Hastane bünyesinde açılan okullar, kurslar, farklı kurumlardaki uzman hekimlerden yararlanma, tıp alanında yaşanan gelişmeleri yakından takip etme, hekimlere alanlarında uzmanlık gerektiren konularda yurt dışında eğitim alma fırsatları tanıma gibi çalışmalarla, hekimlerin ve yardımcı sağlık personelinin kendilerini geliştirmeleri konusunda uygun fırsatlar sunulduğu görülmektedir.

²⁵⁷ Yıldırım, "Bahriye Merkez Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549; Yıldırım, Askeri Eczacı Yetiştiren İki Okul: Haydarpaşa Hastanesi'ndeki Eczacı Sınıfı- Eczacı ve Tımarcı Sıbyan Mektebi, *Güncel Eczacılık*, 1993, s. 20-21; Özbay, a.g.e., C.3, I. Kitap, s.200, 205, 224.

²⁵⁸ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.224.

²⁵⁹ Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, s.177; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 24.

2. Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim İstihdamı ve Hekimlerin Özlük İşleri

a) Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim Ataması, Rütbe ve Terfi İşlemleri

Bahriye Teşkilatı ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne Hekim Yetiştirme Meselesi başlığı altında incelendiği üzere Osmanlı Bahriye'sine hekim temininde adayların öncelikle akademik olarak gerekli şartları taşımaları aranmıştır. Bahriye'de görevlendirilecek hekimler ayrıca sınava tabi tutulmuşlardır. Sınavlar neticesinde liyakati görülen müslüman, gayrimüslim ve yabancı uyruklu hekimler göreve alınmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında çıkarılan nizamnamelerle hekimlerin ve eczacıların atanacakları kadrolar, hangi rütbeyle istihdam edilecekleri, terfi şartları gibi hususlara açıklık getirilmiştir. Bahriye Merkez Hastanesi'ne hekim atamaları da bu düzenlemeler doğrultusunda yapılmıştır ve hastaneyle ilgili hükümlere de ayrıca yer verilmiştir.

İdare-i Tıbbiye-i Askeriye ve İdare-i Tıbbiye-i Bahriye nizamnamelerine göre Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan Bahriye hekimleri “*sertabip, tabip ve tabip muavini*” olarak üç sınıfa ayrılmışlar ayrıca buldukları sınıflar içerisinde de gruplara ayrılarak bunlara uygun unvan ve rütbelerle istihdam edilmişlerdir. Bunlardan sertabip kısmı iki sınıfa ayrılmış olup sınıf-1 evvel sertabibi “miralay”, sınıf-1 sani sertabibi “kaymakam” rütbesiyle istihdam olunmuştur. Tabipler kısmı; sınıf-1 evvel tabipleri “binbaşı”, sınıf-1 sani tabipleri “sağ kolağası”, sınıf-1 salis tabipleri de “sol ağası” ve tabip muavinleri de “yüzbaşı” rütbelerinde görevlendirilmiştir.²⁶⁰

Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olduktan sonra tabip muavini olarak Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalışmaya başlayan hekimler iki sene yüzbaşılık rütbesiyle görev yaptıktan sonra kadro boşluğu beklemeksizin sol kolağalık (3. sınıf tabiplik) rütbesine, bundan bir buçuk sene sonra sağ kolağalık (2. sınıf tabiplik) rütbesine ve bir buçuk sene sonra binbaşılık (1. sınıf tabiplik) rütbesine yükselmiştir. Binbaşılık rütbesinde üç yıl görev yapan hekimler boş kadro olması durumunda kaymakamlık (2. sınıf sertabiplik) rütbesine yükselebilmştir. Bunun için Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye'ye bizzat başvuruda bulunmaları ve girecekleri sınavda başarılı olma şartları

²⁶⁰ İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi, s.134; İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 4.

aranmıştır. Meclis tarafından düzenlenen pratik hekimlik ve koruyucu sağlık bilgileri (hıfzıssıhat-i bahriye) ve cerrahi alanlarında yapılan sınav sonucunda başarılı olan adaylara ilk fırsatta kaymakamlık rütbesine getirileceklerine dair ilmuhaber verilmiştir. Kaymakamlıktan sonra sırasıyla “miralay” (birinci sınıf sertabip), “mirliva” (tuğamiral) ve “ferik” (tümamiral) rütbeleri gelmektedir.²⁶¹

Mekteb-i Tıbbiye'den mezun eczacılar; “*sereczacı, eczacı ve eczacı muavini*” olarak sınıflandırılmıştır. Sereczacı kısmı iki sınıfa ayrılmış olup sınıf-1 evvel sereczacısı “kaymakam”, sınıf-1 sani sereczacısı “binbaşı” rütbesiyle istihdam edilmişlerdir. Eczacı kısmı üç sınıfa ayrılmış olup sınıf-1 evvel eczacısı “sağ kolağası”, sınıf-1 sani eczacısı “sol kolağası”, sınıf-1 salis eczacısı “yüzbaşı” ve eczacı muavini ise “mülazım-1 evvel” rütbeleriyle görevlendirilmiştir. Bir sene Bahriye Merkez Hastanesi'nde mülazım-1 evvel rütbesiyle görev yaptıktan sonra boş kadro beklemeksizin yüzbaşılık rütbesiyle eczacı kısmının sınıf-1 salisine (3. sınıf), bir sene çalıştıktan sonra sol kolağalık rütbesiyle sınıf-1 sanisine (2. sınıf) ve iki sene sonra da sağ kolağalık rütbesiyle sınıf-1 evveline (1. sınıf) terfi etmişlerdir (16. Madde). Bahriye Merkez Hastanesi sereczacısı binbaşı rütbesiyle ve eczacı kısmının birinci sınıfından sağ kolağalık rütbesiyle en az iki sene çalışan ve başarılı görülenler arasından seçilerek atanmıştır. Hastane baş eczacısının Bahriye Teşkilatı'nda sereczacılık makamının boşalması durumunda bu kadroda görevlendirilmesi esas kabul edilmiştir.²⁶²

Hastane başhekim, Bahriye Sıhhiye Meclisi Başkanlığı kadrosunun boşalması durumunda seçilecek adaylar arasında bulunmaktadır. Bahriye Meclisi, hastane başhekim ve iki müfettiş hekimden birisi arasında yapacağı seçimle bu adaylardan birini görevlendirme yetkisine sahiptir. Bu veya başka sebeplerle hastane başhekimliği kadrosu boşalırsa yerine sertabip kısmının ikinci sınıfından en kıdemli hekimin atanması uygun bulunmuştur.²⁶³

Bahriye Merkez Hastanesi'ndeki boş hekim kadroları için alım yapılırken sözlü, yazılı ve uygulamalı sınavlarda başarılı olma şartı aranmıştır. Meclis-i

²⁶¹ İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 6,10; Kürkçüoğlu, a.g.t. s. 43.

²⁶² İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 5,7,8.

²⁶³ İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 8.

Sıhhiye-i Bahriye tarafından sözlü ve yazılı şeklinde yapılan sınavlarda sorulara verilecek cevapların Türkçe ya da Avrupa dillerinden biriyle olması kabul edilmiştir. Bu aşamadan sonra adaylar hastane başhekimini ve meclis tarafından görevlendirilen iki hekimin huzurunda hasta başında pratik bir sınavdan daha geçirilecek verdikleri cevaplar meclis tarafından değerlendirmek üzere bir deftere yazılarak kayıt altına alınmıştır. Yine herhangi bir sebeple başhekimlik kısmının ikinci sınıfından, ikinci hekimlik kadrosunun boşalması durumunda bu göreve getirilecek hekim; öncelik sırasına göre ilk olarak en kıdemli kaymakam tabip, bulunmazsa genel kaymakamlık rütbesinde bulunanlar ile binbaşı rütbesini kazanmış adaylardan sınavla seçilerek belirlenmiştir. Hastane ikinci tabip muavini olarak görev yapacak üç hekim yine kaymakam rütbesinden sol kolağası rütbesine kadar olanlar arasında yapılan sınavla belirlenmiştir.²⁶⁴

Bahriye Merkez Hastanesi'nin hekim ihtiyacı Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olarak tabip muavini olarak göreve başlayan ve staj sürelerinin bitiminde hastanede çalışmaya devam ederek uzmanlaşan hekimlerden olabildiği gibi nakil ya da görevlendirme yoluyla gelenlerden de karşılanmıştır. Muhtelif dönemlerde, İsmail Edhem cerrah, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de çalışan Todori eczacı, Hüseyin Efendi kaymakam hekim olarak hastaneye tayin olmuş, Darülaceze Başeczacısı Mülazım Sadık Efendi'nin geçici olarak bir süreliğine Merkez Hastanesi'nde görevlendirilmiştir.²⁶⁵ Bu tayinler hastanede ya aynı dereceden boş kadrolara ya da yönetim kadrolarına yapılmıştır. İzzet Bey'in vefatı sonucu boşalan hastane müdürlüğü görevine Mahmudiye Kalyonu Tabibi Hasan Bey'in getirilmesi ve tabur tabibi iken Kaymakam Süleyman Bey'in hastane müdürlüğüne terfi ettirilmesi bu şekilde olmuştur.²⁶⁶

Hekimler başarılı çalışmaları karşılığında hastane bünyesinde daha üst pozisyonlara yükselebildikleri gibi farklı kurumlara da terfi yoluyla geçiş yapabilmişlerdir. Hekim Kozma binbaşılığa yükseltilmesiyle cerrahbaşı olarak

²⁶⁴ İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi, s. 9.

²⁶⁵ BOA., *A.AMD.*, 93/10, Lef 1, 1 Ağustos 1860 (13 Muharrem 1277); *İ.DH.*, 332/21737, Lef 1, 13 Kazım 1855 (3 Rebiyülevvel 1272); *A.MKT.MHM.*, 79/6, Lef 1, 12 Kazım 1855 (2 Rebiyülevvel 1272); *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH.MKT.)*, 2344/56, Lef 1, 13 Mayıs 1900 (13 Muharrem 1318).

²⁶⁶ BOA., *İ. DH.*, 487/32871, Lef 1-2, 19 Nisan 1862 (19 Şevval 1278); 1226/96037, Lef 1, 27 Mayıs 1891 (18 Şevval 1308).

hastane bünyesinde görevlendirilirken, Kostantin kaymakamlık rütbesine terfiyle Şadiye Kalyonu tabipliğine, Bekir Efendi Yıldız Saray-ı Hümayun Eczanesi cerrahlığına, sağ kolağası Hayreddin Efendi ise Topkapı Sarayı eczacılığına tayin olunmuştur.²⁶⁷ Ayrıca farklı kurumlarda çalışmak isteyen hekimler isteğe bağlı olarak da yer değiştirebilmişlerdir. Fahreddin Efendi Bahriye Hastanesi cerrahlığından Çağlayan Kasrı'ndaki hastanenin cerrahlığına, Kolağası Mehmed Efendi Hereke Fabrikası Hastanesi hekimliğine, eczacı Yüzbaşı İzzet Efendi Darülaceze kimyagerliğine, İslimyeli Ali Efendi Darülaceze cerrahlığına kendi istekleriyle geçiş yapmışlardır.²⁶⁸

Deniz Tabibi Rütbesi	Sınıf	Görev Süresi	Terfi Şartı
Mülazım-ı evvel	Tabip diplomalı	1	Süre doldurma
Yüzbaşı	Tabip muavinliği	2	Süre doldurma
Sol kolağası	3. sınıf tabip	1,5	Süre doldurma
Sağ kolağası	2. sınıf tabip	1,5	Süre doldurma
Binbaşı	1. sınıf tabip	3	Süre, kadro, sınav
Kaymakam	2. sınıf sertabip	?	Kadro, liyakat
Miralay	1. sınıf sertabip	?	Kadro, liyakat
Mirliva	Amiral	?	Kadro, liyakat
Ferik	Amiral	?	Kadro, liyakat

Tablo 5. Bahriye Hekimlerinin Kadro, Rütbe ve Terfi Koşulları²⁶⁹

Tablo 5'de görüldüğü üzere hekimlerin görevlerinde yükselme şartları; süre doldurma, kadro ve liyakat esasına bağlanmıştır. İlerleyen süreçte tabloda belirtilen Bahriye hekim ve eczacılarına verilen rütbe ve unvanlarda değişiklik yapılmıştır. Rütbeler; *kalyon*, *firkateyn*, *korvet tabibi* gibi gemi çeşitlerinin adlarına bağlanmıştır. Ancak bu durum hekimlerin bu gemilerde çalıştığı anlamına gelmeyip, rütbelerin derecelerini göstermektedir.²⁷⁰

Sabık Rütbe Unvanları	Sıhhiye Zabitanından Etubba	Sıhhiye Zabitanından Eczacı
Müşir		
Birinci Ferik		
Ferik	Ferik Tabip Paşa	Birinci Sınıf Eczacı Bey
Liva	Liva Tabip Paşa	İkinci Sınıf Eczacı
Miralay	Kalyon Tabibi Bey	Üçüncü Sınıf Eczacı-ı Evveli
Kaymakam	Firkateyn Tabibi Bey	Üçüncü Sınıf Eczacı

²⁶⁷ BOA., A. MKT. MHM., 121/80, Lef 1, 11 Aralık 1857 (23 Rebiyülahire 1274); 134/49, Lef 1, 7 Temmuz 1858 (25 Zilkade 1274); Y.MVT., 146/39, Lef 2, 18 Eylül 1896 (11 Rebiyülahire 1314); TS.MA.e, 601/48, Lef 1, 24 Eylül 1902 (20 Cemaziyülahire 1320).

²⁶⁸ BOA., Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ.), 122/14, Lef 1, 24 Mart 1899 (12 Zilkade 1316); 125/79, Lef 1, 2 Ağustos 1899 (24 Rebiyülevvel 1317); DH. MKT., 597/59, Lef 1, 19 Ekim 1902 (16 Recep 1320); 703/2, Lef 1-2, 5 Mayıs 1903 (7 Safer 1321).

²⁶⁹ Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 43.

²⁷⁰ Kürkçüoğlu, a.g.t., s.44.

Binbaşı	Korvet Tabibi	-
Kolağası	Tabip Muavin-i Evveli	-
Yüzbaşı	Tabip Muavini	-
Mülazım-ı Evvel		-
Mülazım-ı Sani		-

Tablo 6. 1912 Tarihli Bahriye Salnamesine Göre Bahriye Hekimlerinin Yeni Unvanları²⁷¹

Bahriye Hastanesi'nde zorunlu hizmet süresini tamamlayan ve başarılı hizmetleri karşılığında terfi alan hekimlere şunlardır:

Feriklik rütbesine terfi eden hekimler: Sertabip Kozma

Mirliva rütbesine terfi eden hekimler: Sertabip Hüsnü, Seroperatör Fikri, Operatör Fikri

Miralay rütbesine terfi eden hekimler: Ali Şefik, Agop, Menteş, Mahmud, İlyas, Ahmed Reşad, Hüseyin Tahsin, Mehmet Ali Bey, Balıkesirli Salih, Hüsnü (hastane başhekimisi olarak),

Kalyon tabibi rütbesine terfi eden hekimler: Sertabip Kasımpaşalı Hakkı bin Şinasi, Tıbbiye Şubesi Müdürü Viktor bin Bohor

Kaymakam rütbesine terfi eden hekimler: Gabriel Siyanik, Kostantin (Kırım Harbi'ndeki başarılarından), İsmail, Ancelo, Menteş, Edhem, Yusuf, Kozma, Rıfat Efendi (aynı zamanda Mekteb-i Tıbbiye'de öğretmen), Grigor, Cerrah Hacı Hüsnü, Operatör Fikri

Binbaşılık rütbesine terfi eden hekimler: Hüseyin, Mustafa, Cemal, Süleyman Ağa, Salih Ağa, Hacı Süleyman Efendi, Kolağası Derviş (Darülaceze Hastanesi'nin fahri tabibi), Abdullatif Efendi, İsmail Efendi

Yüzbaşı rütbesine terfi eden hekimler: Cerrah Mahmud Tahsin ²⁷²

²⁷¹ Bahriye Salnamesi, 18. Tertip, [y.y.y.]: Bahriye Matbaası, 1328, s. 26; Kürkcüoğlu, a.g.t., s. 44.

²⁷² BOA., *İrade Taltifat (İ.TAL.)*, 253/94, Lef 1, 16 Temmuz 1901 (29 Rebiyülevvel 1319); *İ.DH.*, 862/69031, Lef 1, 7 Eylül 1882 (23 Şevval 1299); *Yıldız Perakende Evrak Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ.)*, 40/26; Lef 1, 30 Nisan 1900 (29 Zilhicce 1317); *İ.TAL.*, 281/33, Lef 1, 4 Ağustos 1902 (28 Rebiyülahire 1320); *İ.DH.*, 1033/81368, Lef 1, 6 Haziran 1887 (14 Ramazan 1304); 1258/97753, Lef 1, 6 Ocak 1892 (5 Cemaziyülahire 1309); 884/70492, Lef 1, 16 Mayıs 1882 (9 Recep 1300); *İ.TAL.*, 102/37, Lef 1, 15 Ağustos 1896 (6 Rebiyülevvel 1314); 251/31, Lef 1, 28 Mayıs 1901 (9 Safer 1319); 275/3, Lef 1, 12 Mart 1902 (2 Zilhicce 1319); *MB.İ.*, 89/6, Lef 1, 31 Aralık 1899 (9 Safer 1299); *C.BH.*, 209/9768, Lef 1, 31 Mayıs 1877 (18 Cemaziyülevvel 1294); *İ.BH.*, 14/10, Lef 1, 1 Ağustos 1915 (20 Ramazan 1333); *A.MKT. MHM.*, 116/51, Lef 1, 1 Eylül 1857 (11 Muharrem 1274); 134/49, Lef 1, 7 Temmuz 1858 (25 Zilkade 1274); *İ.TAL.*, 235/31, Lef 1, 14 Aralık 1900 (21 Şaban 1318); 275/3, Lef 1, 12 Mart 1902 (2 Zilhicce 1319); *İ.DH.*, 1258/98753, Lef 1, 6 Ocak 1892 (5 Cemaziyülahire 1309); *A.MKT. MHM.*, 347/61, Lef 1, 9 Ocak 1866 (21 Şaban 1282); 757/95, Lef 1, 22 Mayıs 1855 (5 Ramazan 1271); *İ.MLV.*, 210/6829, Lef 1, 17 Mayıs 1851 (16 Recep 1267); *İ.TAL.*, 108/56, Lef 1, 26 Ocak 1897 (22 Şaban 1314); 74/50, Lef 1, 30 Ramazan 1312 (27 Mart 1895); *İ.DH.*,

Şura-yı Bahriye başkanı tarafından Bahriye Nazırı'na yazılan dilekçeyle Ordu-yı Hümayun başhekimleri emsal gösterilerek hastane başhekimi Kaymakam İsmail Bey'in rütbesinin de miralaylığa çıkarılması istenmiştir. Bu istek Mabeyn-i Hümayun'da kabul edilmiş ve durum Bahriye Nezareti'nce Şura'ya ve Başhekim İsmail'e tebliğ edilmiştir.²⁷³ Bu örnekten anlaşıldığı üzere farklı kurumlarda oldukları halde benzer pozisyonda çalışan hekimler emsal gösterilerek terfilerde denklik sağlanmaya çalışılmıştır. Tayin işlemlerinde de boş kadrolar için yapılan başvurularda liyakat esasına göre hareket edilmiştir. Örneğin Darülaceze Hastanesi'nde boşalan göz hekimliği kadrosu için Haseki Nisa Hastanesi'nden Kemaleddin Bey ve Bahriye Merkez Hastanesi'nden İzzet Bey başvuruda bulunmuş, bunlar arasında “mesleğinde daha mahir” görülen hekimin seçilmesine özen gösterilmiştir.²⁷⁴ Bu örneklerle bakarak Şura-yı Bahriye'nin hekimlerin özlük hakları, atama ve tayin işlemleri gibi konularda titiz davrandığını söylemek mümkündür.

b) Bahriye Merkez Hastanesi Hekimlerinin Ödül, Ceza ve Emeklilik İşlemleri

Bahriye Teşkilatı personelinin başarılı çalışmalarını terfi ve rütbe yoluyla ödüllendirerek görevlerinde yükselme imkanları sunmuştur. Hekimlerin ödüllendirilmesi yöntemlerinden biri çeşitli derecelerden nişan ve madalyaların verilmesidir. Nişanlar; Hanedan-ı Ali-i Osman, Ertuğrul, İftihar, İmtiyaz, Osmani, Mecidi, Şefkat, Maarif vb. şeklindedir. Madalyalar; İmtiyaz, Liyakat, Maarif, Ziraat, Tahlisiye, Sanayi, İftihar, Hicaz Demiryolu ve Girid madalyası gibi isimler almakta ve yapılan hizmetlere uygun olarak verilmektedir.²⁷⁵

1254/98435, Lef 1, 20 Aralık 1891 (8 Cemaziyülahire 1309); 884/70492, Lef 1, 16 Mayıs 1883 (9 Recep 1300); *İ.TAL.*, 235/31, a.g.lef; *Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN.)*, 6/65, Lef 1, 21 Nisan 1852 (1 Recep 1268); *A.MKT. MHM.*, 347/61, Lef 1, 9 Ocak 1866 (21 Şaban 1282); 45/73, Lef 1, 11 Nisan 1852 (20 Cemaziyülahire 1268); *BEO*, 744/55735, Lef 1, 14 Şubat 1896 (29 Şaban 1313); *İ.TAL.*, 258/78, Lef 1, 4 Eylül 1901 (20 Cemaziyülahire 1319); 89/7, Lef 1, 20 Ocak 1896 (4 Şaban 1313); *BEO.*, 2121/159053, Lef 1, 22 Temmuz 1903 (26 Rebiyülahire 1321).

²⁷³ DTA., *Şura-yı Bahri*, 16/ 63, 18 Nisan 1854 (20 Recep 1270).

²⁷⁴ BOA., *DH. MKT.*, 2121/2, Lef 1, 31 Ekim 1898 (15 Cemaziyülahire 1316).

²⁷⁵ *1328 Bahriye Salnamesi*, s. 21-25; *Salname-i Vilayet-i Girid*, Hanya/Girid: Hanya Girid Vilayet Matbaası, 1310, s. 42-44.

Bahriye Teşkilatı bünyesinde çalışan Bahriye Merkez Hastanesi hekim, cerrah ve idarecilerinden üstün gayretleri görülenlerden Mecidi²⁷⁶ ve Osmani²⁷⁷ nişanlarıyla ödüllendirilenler de olmuştur. Ayrıca başarılı hekimlere yabancı devletler tarafından çeşitli nişanların verildiği örnekler de görülmektedir. Örneğin Sırp hükümeti Mirliva Kozma'ya, Rus hükümeti ise Mösyö Molek'e, hekim Hasan ve hekim Kozma'ya nişanlar vermiştir.²⁷⁸ Hastane hekimleri verilen madalyalarla da taltif edilmiştir. Üstün başarıları karşılığında gümüş imtiyaz, gümüş liyakat ve sanayi madalyası gibi çeşitli dereceden madalya almaya hak kazanan hekimler de olmuştur.²⁷⁹

Hekimler dışında hastanenin çeşitli birimlerinde çalışan personele de madalya ya da nişanlar verilmiştir. Hastane Müdürü Miralay Süleyman'a gümüş liyakat, hastabakıcı Markar Kalfayan bin Vahan'a Hilal-i Ahmer, hastane Baş Çavuşu İzmirli Mustafa bin Hüseyin'e iftihar, seccadeci-i sani Kenan'a gümüş iftihar madalyaları verilmiştir.²⁸⁰

Hastane personelinin maaşlarına zam yapılması da mükafatlandırma yöntemlerinden birisidir. Hekim Haçator'un dört yüz kuruş olan aylığı yetersiz bulunarak yüz kuruş daha ilaveyle beş yüz kuruşa çıkarılmıştır. Bu uygulama tüm

²⁷⁶ Mecidi Nişanı Alanlar: Hastane müdürü Miralay Şefik, hekim Miralay Hamdi, Cerrah Binbaşı Mustafa, Kolağası Pavlo Atino, Kolağası Cerrah Mehmet Nuri, Sağ Kolağası Mehmed Vasfi, hekim Viktor, eczacı Yüzbaşı Tahir, Kaymakam İlyas, Tabib-i sani Kaymakam Şükrü, Binbaşı Hacı Hüsnü, Başhekim İsmail, Başeczacı Binbaşı Nazif: BOA., *İ.DH.*, 1144 / 89216, Lef 1, 30 Haziran 1889(2 Zilkade 1306); *A.DVN.*, 122/17, Lef 1, 24 Recep 1273(20 Mart 1857); *İ.TAL.*, 164/28, Lef 1, 29 Ocak 1899 (17 Ramazan 1316); *İ.TAL.*,37/29, Lef 1, 27 Kasım 1893 (18 Cumadelevvel 1311); *İ.TAL.*,88/34, Lef 1, 3 Ocak 1896 (17 Recep 1313); *İ.DH.*, 1212/ 94914, Lef 1, 25 Ocak 1891 (14 Cemaziyülahire 1308); *A.MKT.MHM.*, 359/56; Lef 1, 2 Temmuz 1866 (18 Safer 128); *A.MKT.NZD.*, 239/20, Lef 1, 15 Ekim 1857 (25 Safer 1274).

²⁷⁷ Osmani Nişanı Alanlar: Miralay Süleyman, Mirliva Kozma, Binbaşı Fuad İbrahim, Başhekim Mösyö Molek, İmam Hafız Ali, Binbaşı İsmail Hakkı: BOA., *İ.TAL.*,17/9, Lef 1, 22 Mart 1893 (4 Ramazan 1310); *İ.DH.*, 637/44296, Lef 1, 20 Ağustos 1871 (03 Cemaziyülahire 1288), *İ.TAL.*,201/36, a.g.belge; 98/9, Lef 1, 6 Haziran 1896 (24 Zilhicce 1313).

²⁷⁸ BOA., *İ.TAL.*,242/40, Lef 1, 5 Ocak 1901 (14 Ramazan 1318); *Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.)*, 289/50, Lef 2, 28 Ocak 1867 (22 Ramazan 1283); *İrade-Hariciye (İ.HR.)*, 224/13113, Lef 2, 25 Mart 1867 (19 Zilkade 1283).

²⁷⁹ Baş Operatör Miralay Fikri gümüş imtiyaz madalyası, Binbaşı İbrahim, ve Operatör Kaymakam Fethi gümüş liyakat madalyası; Cerrah Kolağası Nuri ve Hüsnü, Üsküdarlı Kıdemli Yüzbaşı Cerrah Osman Nuri bin Ömer sanayi madalyası: BOA., *İ.TAL.*,201/36, Lef 1, 4 Şubat 1900 (3 Şevval 1317); *İrade-Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT.)*,182/99, Lef 1-2, 20 Temmuz 1917 (08 Şevval 1335); *İ.TAL.*,88/34, aynı belge, aynı lef .

²⁸⁰ BOA., *İ. DUİT.*,61/6, Lef 1-2, 3 Mayıs 1918 (22 Recep 1336); *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)*, 246/24, Lef 1, 30 Kasım 1916 (4 Safer 1335); *İ.TAL.*,56/25, Lef 1, 12 Haziran 1884 (8 Zilhicce 1311); *İ.DUİT* ,182/99, aynı belge, aynı lef.

hekimler için örnek teşkil edecek bir zam olmayıp sadece Haçator'un başarılı çalışmalarını ödüllendirmek amacıyla yapılmıştır.²⁸¹

Bahriye Teşkilatı, personelinin başarılı çalışmalarını göz ardı etmediği gibi askerlik mesleğine yakışmayan tutum ve davranışlar sergileyenleri de cezalandırmaktan kaçınmamış, yapılan fiilin büyüklüğüne göre cezai işlemler uygulamıştır. Bu tür olumsuz örnekler Bahriye Merkez Hastanesi personeli arasında da yaşanmıştır. Kazanılan ödüllerin geri alınması ve rütbe indirimi şeklinde cezalar verilebildiği gibi meslekten atma gibi ağır kararlar da uygulanmıştır. Hastane cerrah muavini Edhem bin Bahaeddin, Parmakkapı'da bir kadını taciz ettiği gerekçesiyle polis karakoluna götürülmüş ve askerlik mesleğine yakışmayan bu hal ve tutumu neticesinde Bahriye tarafından cezalandırılmıştır.²⁸² Hastane personelinden katip muavini Ayasofyalı Mehmed Ali bin Hacı Abdullah Haşim Efendi içkili ortamlara katılma alışkanlığı, askerlik mesleğine yakışmayan hareketler yapması ve bu konudaki davranışlarına tüm uyarılara rağmen devam etmesi sonucunda Askeri Ceza Kanunnamesi'nin yirmi dördüncü ve iki yüzüncü maddeleri gereği askerlik mesleğinden çıkarılarak, kazandığı madalyalar da geri alınmıştır.²⁸³ Bahriye Merkez Hastanesi ikinci sınıf işaretçilerinden Bursalı Hüseyin Hüsnü hem mesleğinden ihraç edilmiş hem de birikmiş maaşları tarafına ödenmemiştir.²⁸⁴ Hastane hekimlerinden Pir Bey'in meslekten ihraç sebebi de görevlendirildiği yere mazeret göstermeksizin gitmemesidir. Bu ve bu tür durumlar teşkilat tarafından hoş karşılanmamış, meslekten men sebebi sayılmıştır.²⁸⁵

Bahriye Hastanesi baştabipliği görevini yürütmekteyken bu görevden azline karar verilen Mirliva Hüsnü Paşa'nın yerine Mirliva Kozma Paşa getirilmiştir. Bahriye Nazırı tarafından Başhekim Hüsnü Paşa'ya görevden alındığı tebliğ edilmiştir. Kozma Paşa'ya yapılan tebligatla da hastane başhekimliğine atandığı bildirilirken yeni görevinde süreklilik ve azami gayret göstermesi tavsiye

²⁸¹ BOA., *A.AMD.*, 65/46, Lef 1, 12 Eylül 1855 (29 Zilhicce 1271).

²⁸² BOA., *Zabtiye Evrakı (ZB.)*, 472/80, Lef 1, 23 Aralık 1906 (10 Kanunievvel 1322).

²⁸³ BOA., *İ.BH.*, 12/42, Lef 1-2, 8 Ekim 1913 (7 Zilkade 1331); *BEO.*, 4421/316506, Lef 1, 11 Ekim 1913 (10 Zilkade 1331).

²⁸⁴ BOA., *BEO.*, 3627/271997, Lef 1-2, 31 Ağustos 1909 (14 Şaban 1327).

²⁸⁵ BOA., *A.MKT. MHM.*, 376/40, Lef 1, 10 Mart 1867 (4 Zilkade 1283).

edilmiştir.²⁸⁶ Bu durum Bahriye hekimlerinin beklentiyi karşılayamadığı durumlarda görevlerinden de azledilebildiklerini göstermektedir. Bahriye’de rütbe indirimi disiplin cezası olarak uygulanmıştır. 1908’de meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından yapılan rütbe indirimleri siyasi amaçlıdır. Bu yıllarda hasta yönetiminde bulunan Kozma Paşa’nın rütbesi generallikten yarbaylığa indirilmiş, başhekimlik görevinden alınarak yerine Hakkı Şinasi getirilmiştir.²⁸⁷ Yine benzer şekilde hastane bakteriyologları Hüseyin Halil, Süleyman Ali ve Fuad Ahmed’in rütbeleri amiral tabiplikten firkateyn tabipliğine, Hakkı Şinasi’nin rütbesi kalyon tabipliğinden firkateyn tabipliğine düşürülmüştür.²⁸⁸

Cumhuriyet Dönemine ait bilgiler oldukça kısıtlı olduğu halde hastane hekimlerinin olumsuz tutum ve davranışlarına bu dönemde de müsamaha gösterilmediğini gösteren sınırlı sayıda örnekler mevcuttur. Mazhar Bey’in başhekimliği döneminde Gümüşsuyu Askeri Hastanesi’yle ilgili rapor suistimali soruşturmasına hastane göz hekiminin de adı karışınca mahkemede ifadesine başvurulmuştur. Deniz Hastanesi göz hekimi Muhtar Bey’in Gümüşsuyu Hastanesi hekimleriyle ilgili başlatılan soruşturmaya dahil edilme sebebi iki hastanenin hekimleri arasında kurul muayenelerinde kolektif çalışmalar olduğu yolunda yapılan ihbarlardır. Muhtar Bey’in yaptığı muayenelere ait raporlar tekrar incelenmek üzere Gümüşsuyu Hastanesi soruşturma kuruluna sevk edilmiştir. Hakkında inceleme yapılan rapordan biri göz muayenesi sonucu üç ay tecil verilen hastalardan birine aittir. Kolordu başhekimliğince de aynı genç için çürük raporu düzenlenmiştir. Bu rapor ve diğer bazı vakaların raporları da inceleme kurulunca hatalı görüldüğünden Muhtar Bey, Gümüşsuyu Hastanesi asabiye uzmanıyla birlikte mahkemeye sevk edilmiştir. Uzun süren yargılamalar sonucunda kesin bir delil elde edilemediğinden hekimler beraat etmişlerdir. Ancak Genelkurmay Başkanlığı tarafından hastane hekimleri ve kolordu hekiminin sorumlulukları üzerinde durularak gerekli işlemlerin yapılması emredilmiştir.²⁸⁹ Özet olarak cezalandırma yöntemlerinin hekimlerin mesleğe yakışmayacak hal ve tavırlarlarının önlenmesi, görev suistimallerinin engellenmesi amaçlarıyla kullanıldığı görülmektedir.

²⁸⁶ DTA., *Mektubi Bölümü*, 746/13, 21 Ekim 1893 (10 Rebiyülahire 1311); Kürkçüoğlu., a.g.t., s. 52.

²⁸⁷ Özbay, a.g.e., C.3, I. Kitap, s.200.

²⁸⁸ *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, C.2, a.g.e., s. 75,76, 81,89; Kürkçüoğlu, a.g.t., s. 51.

²⁸⁹ Özbay, a.g.e., C.3, I. Kitap, s.215,216.

Hekimlerin önemli özlük haklarından biri de emekliliğe hak kazanmalarıdır. Bahriye Teşkilatı'nın genelinde görüldüğü gibi Bahriye Hastanesi'nde de çalışan çeşitli kadrolardaki personel hizmet sürelerini tamamlamaları ve gerekli şartları taşımaları karşılığında emekli olmaya hak kazanmış ve bunlara emeklilik maaşı da bağlanmıştır. Bu işlemlerle ilgili muhtelif dönemlere ait kayıtlarda bazı hekim, cerrah, eczacı gibi hastane çalışanlarının isimleri geçmektedir.²⁹⁰ Ancak görev sürelerini tamamlayamadan vefat eden hekimler de olmuştur. Bu tür durumlarda Teşkilat bünyesindeki Tekaüd Sandığı tarafından yapılan işlemler sonucunda vefat etmiş hekimlerin ailelerine maaş tahsis edilmiştir. Görevleri esnasında vefat eden Cerrah Kasımpaşalı Sadettin, ecza dağıtıcılarından Bartınlı Mehmet Ağa ve Cerrah Ali Efendi'nin geride kalan ailelerine maaş bağlanmış, mağdur olmaları önlenmiştir.²⁹¹

²⁹⁰ Bahriye Merkez Hastanesi'nden çeşitli dönemlerde emekli olan personel şunlardır: Kaymakam Beylerbeyi İbrahim bin Ali, Kaymakam Ohannes, Cerrah Sinoplu Neşet bin Hasan, Cerrah Binbaşı Hasköylü Levi bin Markado, eczacı Kolağası Kulaksızlı Salim bin Eyüp, Kaymakam Ahmet bin Musa, Cerrah Küçükmustafapaşalı Hakkı bin Süleyman, Eczacı Beşiktaşlı Dimitri veled-i Yorgi, Kaymakam Menahim, Binbaşı Asitaneli Robin veled-i Mıgırdıç, Dördüncü sınıf cerrahı Eyüplü Fahri bin İbrahim, Yedinci sınıf cerrahlardan Kulaksızlı Osman bin Mustafa, Cerrah Yenibahçeli Mehmet Emin bin Hasan Efendi, Cerrah Nazmi bin Mustafa, Korvet tabibi Raşid bin Mehmet, Cerrah Kasımpaşalı İsmail bin Hasan, Katip muavini sınıf-ı evveli Salmatomruklu Bahaeddin bin Mehmet, Sekizinci sınıf cerrahlarından Yenibahçeli Osman Haşim bin Hacı Halil, cerrah Hasan bin Salih, Sereczacı Agop, Üçüncü sınıf Katib-i evveli Tekfurdağlı İbrahim bin Hüseyin, Dördüncü sınıf cerrahı Koçhisarlı Hasan bin Salih, tabip Yüzbaşı Üsküdarlı Ziya bin Yakup, Rahmi Efendi, Korvet tabibi Çarşanbalı Rahmi bin Mustafa, Kıdemli Yüzbaşı Asitaneli Memduh bin Mahmut, Kimyager Fırkateyn tabibi Mehmet Arif bin Edhem. Bkz. BOA., *BEO.*, 3677/275742, Lef , 15 Aralık 1909 (2 Zilhicce 1327); 3685/276357, Lef 1-2, 5 Ocak 1910 (23 Zilhicce 1327); 3689/276660, Lef 1, 17 Ocak 1910 (5 Muharrem 1328); 3689/276664, Lef 1, 17 Ocak 1910 (5 Muharrem 1328); 3691/276769, Lef , 18 Ocak 1910 (6 Muharrem 1328); 3715/278568, Lef 1, 7 Mart 1910 (24 Safer 1328); 3831/287323, Lef , 5 Aralık 1910 (2 Zilhicce 1328); 3833/287456, Lef 1, 11 Aralık 1910 (8 Zilhicce 1328); 3873/290453, Lef 1, 27 Mart 1911 (26 Rebiyülevvel 1329); 3880/290977, Lef 1, 12 Nisan 1911 (12 Rebiyülahire 1329); 3954/296480, Lef 1, 26 Ekim 1911 (3 Zilkade 1329); 4075/ 305597, Lef 1, 22 Ağustos 1912 (9 Ramazan 1330); 4085/306335, Lef 1, 19 Eylül 1912 (7 Şevval 1330); 4086/306388, Lef 1, 21 Eylül 1912 (9 Şevval 1330); 4087/ 306502, Lef 1, 25 Eylül 1912 (13 Şevval 1330); 4091/306765, Lef 1, 1 Ekim 1912 (19 Şevval 1330); 4125/309357, Lef 1, 18 Aralık 1912 (8 Muharrem 1331); 4133/309922, Lef 1, 12 Ocak 1913 (3 Safer 1331); 4271/320314, Lef 1, 28 Mart 1914 (1 Cemaziyülevvel 1332); 4276/320645, Lef 1, 11 Nisan 1914, (15 Cemaziyülevvel 1332); 4276/320653, Lef 1,11 Nisan 1914 (15 Cemaziyülevvel 1332); 4296/322133, Lef 1, 29 Ağustos 1914 (7 Şevval 1332); 4344/325727, Lef 1, 17 Mart 1915 (1 Cemaziyülevvel 1333); 4468/335027, Lef 1, 5 Mayıs 1917 (13 Recep 1335); 4585/343721, Lef 1, 24 Haziran 1919 (25 Şevval 1337); 4592/344336, Lef 1,24 Eylül 1919 (28 Zilhicce 1337); *İ. DUIT.*, 184/88, Lef , 2 Mayıs 1917 (10 Recep 1335).

²⁹⁰ BOA., *ŞD.*, 10/35, Lef 1, 25 Kasım 1899 (21 Recep 1317); 12/7, Lef 1-2, 14 Şubat 1903 (16 Zilkade 1320); 8/19, Lef 1-3, 1 Haziran 1894 (27 Zilkade 1311).

²⁹¹ BOA., *ŞD.*, 10/35, Lef 1, 25 Kasım 1899 (21 Recep 1317); 12/7, Lef 1-2, 14 Şubat 1903 (16 Zilkade 1320); 8/19, Lef 1-3, 1 Haziran 1894 (27 Zilkade 1311).

3. Kuruluşundan Cumhuriyete Sağlık Personelinin Hastane Modernizasyonuna Katkıları

Bahriye Merkez Hastanesi'nin çalışmalarının kuruluşundan günümüze kadar başarılı bir şekilde yürütülmesinde hem idari hem de sağlık personelinin büyük katkıları vardır. Gerek hastane çalışmalarının yürütülmesinden birinci derecede sorumlu başhekim ve yardımcı hekimler gerekse hastane hekimlerinin özverili çalışmaları Bahriye Merkez Hastanesi'nin örnek bir müessese olarak tanınmasına büyük katkılar sağlamıştır.²⁹² Tıp biliminin farklı alanlarında uzmanlaşan sağlık personelinin kadrosuna katılmasıyla hastane profesyonel sağlık hizmetleri veren modern kuruma dönüşmüştür.

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde hastanenin kurumsallaşma ve ihtisaslaşma çalışmalarının incelendiği bölümlerde hastane hekimlerinin bina modernizasyonu ile modern tıp tekniklerinin uygulanması konularındaki faaliyetlerine değinilmiştir. Bunların dışında da hekimlerin farklı konularda yararlı çalışmalarına örnekler mevcuttur. Osmanlı döneminde hastane hekimlerinden Yüzbaşı Mehmet Rıfat'ın merhum babası Abdi Bey tarafından kaleme alınan "Gencine İlm ve Maarif" adlı kitabın askeri rüştiyelerde kullanımdan kaldırılan "Nasihatü'l Hükema ve Gülistan" kitapları yerine öğrencilerin istifadelerine sunulmak üzere basım ve dağıtımına izin verilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Hastane hekimlerinden Binbaşı Kolaro Bey, Çeşme Kasabası civarındaki ılıca sularının hastalıkların tedavisinde kullanımını anlattığı eseri faydalı görülerek basımına izin verilmiştir.²⁹³ Bu örneklerde hastane hekimlerinin sağlık eğitimi konularında katkıları görülmektedir. 1914-1917 yıllarında ağır yaralılara tahsis edilen hastanede Bursalı Atıf, Kıdemli Yüzbaşı Sami Mustafa, İlhan Şerif, Hakkı Ali, Sıdkı Necip, Korvet Tabibi Dağıstanlı Abdülkadir, Neşet Selim, Nureddin Faiz, İzzet Kamil, Fındıklılı Şevket Hüseyin, Fehmi Settar, Cevat Edip gibi hekimlerin yanında birçok cerrahla Alman hekimler Essich ve Şvester çalışmalarıyla öne çıkmıştır.²⁹⁴

²⁹² *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.]; *İstanbul Deniz Hastanesi (1827) 160 Yaşında*, [s.y.]. Bkz. Ek 17-41.

²⁹³ BOA., *MF.MKT.*, 914/60, Lef 1, 13 Ekim 1905 (13 Şaban 1323); 47/119, Lef 1, 21 Nisan 1877 (7 Rebiyülahire 1294).

²⁹⁴ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 204, 205, 216, 221.

Cumhuriyet Dönemi'nde otuz yıl boyunca hastanede iç hastalıkları uzmanı olarak çalışan Rusçuklu Hakkı Bey paramedikal yayınlar konusunda başarılı çalışmalar yapmıştır.²⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı'nda hastaneye ayrılan sınırlı miktarda ödenek Başhekim Emin Kip ve Dahiliye Hekimi Hilmi Ziya Kayatürk'ün gayretleriyle birkaç katı arttırılarak hastaneye kazandırılmış ve ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Yine aynı dönemlerde hastane bünyesinde modern bir cerrahi servisinin yapılmasıyla ilgili proje iç düzenleme çalışmaları sebebiyle ilerleyememiştir. Ancak Doçent Operatör Zeki Türker başta olmak üzere göğüs, damar, estetik ve genel cerrahi alanlarında çalışan uzman hekimlerin görüşleri ve büyük gayretleri sonucunda proje başarıyla tamamlanmıştır. Hastane en parlak dönemlerini Refik Kuntol döneminde yaşamıştır. Mazhar Şefik, Celal Oğuz, Emin Kip, Tahir Tağ gibi hekimlerin başarılı çalışmalarını daha ileriye taşıyan Refik Kuntol döneminde Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Sadık Altıncan Paşa'nın da hastaneye büyük katkıları sağlanmıştır.²⁹⁶ Yine bu dönemde Hamidiye suyundan yeniden yararlanılması sağlanmış, orta bahçede yaptırılan çeşme, özel bir törenle açılarak hizmete girmiştir.²⁹⁷

Refik Kuntol'dan sonra başhekimlik yapan Necati Bicioğlu ve İhsan Gürbüz'ün katkılarıyla hasar bırakan hastalıkların tedavisi için açılan rehabilitasyon merkezi, fizik-tedavi hizmetlerinin önemini arttırmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda modern bir fizik-tedavi servisinin hizmete girmesinde uzman hekimler Cemal Adademir ve Tali Çalbatur'un üstün gayretleri görülmektedir. Deniz Kuvvetleri Sağlık Dairesi Başkanı Hamza Vahit Göğen Paşa²⁹⁸ kısa süren görev sürecinde

²⁹⁵ Özbay, a.g.e., C.3-I. Kitap, s.200; Paramedikal; bir dereceye kadar tıpla ilgili; hekimliği kısmen ilgilendiren; hekimin, hekimlik dışındaki uğraşısıyla ilgili bir terimdir.

²⁹⁶ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.204, 205, 216, 221; *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

²⁹⁷ Hastane ilk kurulduğunda içme suyu Terkos ve şişe sularından sağlanıyordu. Daha sonra hastaneye temiz su ulaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunuldu. II. Abdülhamid döneminde Beyoğlu civarındaki kışla, okul ve hastaneler için getirilmiş olan Hamidiye suyu, 1905 yılında Şişhane Karakolu'na kadar ulaşınca memba suyunun hastaneye kadar uzatılması için taktir çıkmıştır. Ancak Tepebaşı'nda inşasına başlanan tiyatrodan dolayı Taksim'den Divanhane-i Amire, Bahriye Merkez Hastanesi ve kışlasına verilen suyun yapılan yeni binanın altından geçmesi uygun görülmemekle başka çeşmelere dağıtım yapılmıştır. Hastanenin ihtiyacı olan temiz kaynak suyu tekrar Terkos'tan ve hastane karşısındaki büyük sarnıçlı Hasanpaşa çeşmesinden temin edilmeye başlanmıştır. Bkz. Özbay, a.g.e., C.3-I. Kitap, s.222.

²⁹⁸ Hamza Vahit Göğen, Gülhane Tıp Akademisi Müdürlüğü'nden Deniz Kuvvetleri Sağlık Dairesi Başkanlığı'na getirilmiştir. 1952-1955 yılları arasındaki hizmeti esnasında, eksik staj yaptığı gerekçesiyle 1953'te üç ay için Hava Kuvvetleri Kumandanlığı Sağlık Dairesi Başkanlığı'nda

(1952-1955) hastane arşivini modernleştirme çalışmalarına büyük destek vermiştir. Necati Bicioğlu ve İhsan Gürbüz'ün çabaları sonucunda hastane kütüphanesi zenginleştirilmiş, karantina deposu düzenlenerek, bahçe dizayn edilmiştir. 1960 askeri darbesinde başhekimliğe atanan Mehmet Ali Işığgür döneminde eski telefon santrali yenilenmiş, hidrofor, blok sterilizasyon, çocuk, beyin ve estetik cerrahi, ortopedi klinikleri, biyokimya ve fizyoterapi bölümleri modernize edilerek bu bölümlerin başına uzmanlık alanlarında Amerika'da eğitim alan hekimler getirilerek daha verimli çalışmalar yapılmıştır. Işığgür, darbeden sonra emekliye ayrılan çok sayıda subaya karşı gösterdiği yakınlık sebebiyle "Malul Gaziler Derneği" şeref üyeliğine seçilmiştir.²⁹⁹ Mazhar Şefik Bey, hastanenin Gölcük'ten tekrar Kasımpaşa'daki eski yerine taşınmasından sonra binanın yeniden inşası konusunda büyük katkılarda bulunmuştur.³⁰⁰ Bu ve benzeri örneklerden yola çıkarak kuruluşundan günümüze hastane hizmetlerinin kesintisiz olarak devamında ve başarılı hizmetlerinde hastane çalışanlarının da büyük katkılarının olduğu görülmektedir.

bulunmuş, tümgeneralliğe terfiinden sonra tekrar Deniz Kuvvetleri Sağlık Dairesi Başkanlığına dönmüştür. Hastanelerde modern arşiv sisteminin kurulması hususunda katkıları ve başarılı çalışmaları olmuştur. Bkz. Özbay, a.g.e., 2. Kitap, s. 34.

²⁹⁹ Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s. 222,224.

³⁰⁰ Miralay Sultanahmetli Mustafa Mazhar Bin Şefik Bey, tabip muavini evveli ve emraz-ı üzniye ve hançereviye uzmanıdır. Fransa'ya ihtisas yapmak üzere gönderilmiştir. Deniz Sıhhiye Şubesi Müdürlüğü'nde de bulunmuştur. 1938 yılında hastaneden emekli olmuş, 1943 yılında hastanede şeker hastalığından vefat etmiştir. Bkz. *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, [s.y.].

SONUÇ

Osmanlı Devleti modernleşme öncesi dönemde Türk-İslam geleneğinden devraldığı darüşşifa, bimarhane gibi geleneksel kurumlarla sağlık işlerini yürütmüştür. Sağlık teşkilatının çalışmalarından da birinci derecede hekimbaşılık müessesesi sorumlu tutulmuştur. Ancak 18. yüzyılda Avrupa’da yaşanan gelişmelerin gerisinde kalan devlet ıslahat çalışmalarına başlamıştır. Sağlık alanında ihtiyacı karşılamadığı ve yetersiz olduğu görülen kurumların tasfiyesi yoluna gidilerek, bunların yerlerine yeni kurumların temelleri atılmaya başlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Sıhhiye Meclisi ve Heyet-i Sıhhiye kurumları hekimbaşılık müessesesinin yerini almış, geleneksel sağlık kurumları yerine modern hastaneler açılmaya başlamıştır.

Osmanlı ıslahatlarının merkezinde ordu olduğu için sağlık alanında da hastane adıyla açılan ilk kurumlar askeri hastaneler olmuştur. III. Selim döneminde ordunun modernleştirilmesi çalışmaları sonucunda ilk asker hastaneleri faaliyete başlamıştır. Ancak askeri hastaneler daha çok kara ordularına mensup askerlerin tedavi hizmetlerini yürütmüş, deniz askerlerinin basit tedavileri hastane-gemilerde yapılmıştır. Ancak zor tedavi gerektiren durumlarda hastalar askeri hastanelere yönlendirilmiştir. Müstakil deniz hastanelerinin oluşturulma çabaları ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Çıkarılan Bahriye Kanunnamesi’yle Tersane ve Donanma’da önemli reformlar yapılmıştır. 1794’de Tersane bünyesinde son derece basit bir yapı niteliğinde açılan *Derrah Dükkanı* deniz hastanelerinin ilk nüvesini teşkil etmesi bakımından çok önemli bir adımdır. Bunu takiben hayata geçirilmeye çalışılan hastane niteliğinde *İspitalya* ve hekim yetiştirmek için *Tabiphane* projeleri hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu projeler yaşanan iç isyanlarla kesintiye uğramış ve deniz hastanelerinin teşekkülü yarıda kalmıştır.

II. Mahmud döneminde Bahriye’de yarım kalan sağlık modernizasyonu tekrar canlandırılmıştır. Nihayet Tersane-i Amire’de hastane niteliğinde kalıcı bir sağlık kurumu teşekkülü başarılı olmuş, Tersane personeli ve deniz askerlerinin basit tedavilerini yapmak üzere faaliyete geçmiştir. *Tersane Hastanesi*’nin biri merkez diğerleri şube niteliğinde basit tesisler şeklinde hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu şubelerden biri de Bahriye Merkez Hastanesi’nin ilk kuruluşu olarak kabul edilen

Sakızağacı Hastanesi'dir. Tersane bünyesinde hizmet veren bu hastanenin kuruluşu mevcut literatürün çoğunda 1827 yılına dayandırılmış olsa da bunu kanıtlayabilecek bir belge mevcut değildir. Ancak hastanenin adının geçtiği en eski belgeye göre 1835 yılında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Ahşap bir binada basit bir tesisten ibaret olan bu hastane Bahriye Merkez Hastanesi'nin ve deniz hastanelerinin ilk nüvesi olarak kabul görmektedir. Bulduğu mevki ve bina şartlarının elverişsizliği sebebiyle taşınmasına karar verilen hastane Kasımpaşa'daki Cezayirli Hasan Paşa Konağı'na nakledilerek Bahriye Merkez Hastanesi olarak hizmete girmiştir. Ancak bu durum Bahriye Merkez Hastanesi'nin kuruluş tarihiyle ilgili de bilgi karışıklığına sebep olmuştur. Literatürde Bahriye Merkez Hastanesi'nin kuruluşunu Sakızağacı Hastanesi'nin kuruluş tarihiyle özdeşleştiren ya da Bahriye Mektebi binasına taşındığı tarihi kabul eden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ancak tarih konusunda uyumsuzlukların aksine Sakızağacı ve Bahriye Merkez Hastanesi'nin bir deniz hastanesi olduğu görüşünde ise birleşilmiştir.

II. Mahmud döneminde askeri hekimlerin yetiştirilmesi için yapılan modernizasyon sonucu açılan Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure'yle modern tıp okullarının temeli de atılmış olur. Daha sonra birleştirilen bu iki kurum Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane-i Adliye adıyla hem sağlık hizmetleri vermiş hem de modern yöntemlerle hekim yetiştirmiştir. Askeri sağlık alanında yaşanan bu gelişmeler sivil alanda modern tıp hastanelerin ve tıp okullarının açılmasına da öncülük etmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'de yetiştirilen hekimler askeri hastanelerde görevlendirilmişlerdir. Bahriye Teşkilatı'nda kendine bağlı hastanelerde bu okullardan yetişen sağlık personelinin yararlanmışlardır. *1870 İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi*'yle hekim, cerrah, eczacıların hastanelerde istihdamı konusunda yapılan düzenlemeler önemlidir. Ancak Bahriye Teşkilatı'nda hekim istihdamı konusunda en ayrıntılı düzenleme *1871 İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi*'yle yapılmıştır. Bu nizamnameyle sağlık işlerini yürütmek için Bahriye Sıhhiye Meclisi teşkil edilmiş, Bahriye Merkez Hastanesi başhekiminin bu meclisin başkanlığını yürütmesi esas alınmıştır. Nizamnamede Bahriye Merkez Hastanesi'yle ilgili önemli hükümler yer almıştır. Bahriye'de görevlendirilecek hekimlerin sınavla seçilmeleri usulü kabul edilmiş, sınav organizasyonunun sorumluluğu Bahriye Merkez Hastanesi komisyonuna bırakılmıştır. Ayrıca seçilen hekimlerin belirli bir süre hastanede teorik

ve pratik olarak staj yapmaları esas alınmıştır. Hastane bu konuda bir nevi eğitim hastanesi konumunda çalışmıştır. Ayrıca Bahriye'nin hekim ihtiyacını karşılamak için sivil hekimlerden de yararlanma hususunda düzenlemeler yapılmıştır. Bahriye'de hekim istihdamı konusunda yaşanan sıkıntıların giderilmesi için çıkarılan yeni nizamnamelerle kara asker hekimliğinden deniz hekimliğine geçişler kolaylaştırılmış adeta teşvik edilmiştir.

Bahriye'de yapılan reformlar sonucunda bir deniz hastanesi olarak ortaya çıkan *Bahriye Merkez Hastanesi* Gölcük'teki bir binaya nakline kadar Hasan Paşa Konağı'ndaki hizmetlerine aralıksız etmiştir. Sonradan kuleli bina olarak adlandırılan kısımda hizmete başlayan hastane eklenen yeni yapılar, klinikler, laboratuvarlar vb. birimlerle modern bir sağlık tesisine dönüşmüştür. Hastanenin Kırım, I. Dünya ve II. Dünya savaşlarında yararlı hizmetleri görülmüştür. 1882'de ihtisaslaşma sürecine giren hastane bünyesinde uzmanlık gerektiren alanlarda yeni birimler açılmıştır. Hastalıkların tedavisinde Batı tıp tekniklerinin ilk örnek uygulamaları başarıyla gerçekleştirilmiştir. Hastane üzerinde yapılan araştırmalar ülkemizde sağlık alanında yaşanan gelişmelerin de takibinde önemli ayrıntılar sunmuştur.

1931'de Donanma ve Tersane'nin Gölcük'e taşınmasıyla hastane faaliyetleride kesintiye uğramıştır. Tüm eşyaları Gölcük'teki küçük bir hastaneye nakledilen hastane faaliyetlerini sadece küçük bir revir şeklinde devam ettirmiştir. Bu süreç 1934 yılında hastanenin tekrar geriye taşınması kararıyla son bulmuştur. Taşınmanın ardından Kasımpaşa'da ki asıl binasında *İstanbul Deniz Hastanesi* adıyla tekrar hizmete başlamıştır. 1937-1939 yıllarında geçirdiği büyük restorasyondan sonra hastanenin son yapılanması 2003 yılında gerçekleşmiştir. 2005 yılına kadar deniz hastanesi olarak hizmetlerine devam eden kurum bu tarihten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Hizmetleri Komutanlığı bünyesinde Kasımpaşa Asker Hastanesi olarak teşkilatlanmıştır. 2016 yılında ise hastane Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu tarihten itibaren Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Binası adıyla hizmetlerine devam etmektedir.

Sonuç olarak Bahriye Merkez Hastanesi Osmanlı modernleşme döneminde Bahriye Teşkilatı'nda yapılan reformlar neticesinde deniz hastanesi olarak ortaya çıkmıştır. Basit bir tesisde faaliyetlerine başlayan kurum hizmeti sürecinde yaşanan

tüm olumsuzluklar ve karşılaşılan zorluklara rağmen Cumhuriyet döneminde de çalışmalarına devam etme başarısını göstermiştir. Kuruluşundan itibaren askeri hastane olarak hizmet veren kurum, 2016'dan günümüze de sivil bir hastane olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1.1. Sadaret Tasnifi

Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD.)

Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN.)

Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD.)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM.)

1.2. Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi

Bab-ı Ali Evrak Odası Tasnifi (BEO.)

1.3. Cevdet Tasnifi

Cevdet Bahriye (C.BH.)

Cevdet Sıhhiye (C.SH.)

Cevdet Askeriye (C.AS.)

1.4. Dahiliye Nezareti Tasnifi

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı (DH. EUM. MEM.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Evrakı (DH. EUM. MH.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH.MKT.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı (DH. EUM. THR.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı (DH. EUM. VRK.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube Evrakı (D.EUM.6. Şb.)

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ.UM.)

Dahiliye Nezaret Sicil-i Ahval Komisyonu Defteri (DH. SAİD. d.)

1.5. Hariciye Nezareti Tasnifi

Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı (HR. SFR.3...)

Hariciye Nezareti İdare Evrakı (HR. İD.)

Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı (HR.TH.)

1.6. İradeler Tasnifi

İrade Bahriye (İ.BH.)

İrade Dahiliye (İ.DH.)

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.)

İrade Hariciye (İ.HR.)

İrade Hususi (İ.HUS.)

İrade Meclis-i Vala (İ.MLV.)

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM.)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

1.7. Yıldız Tasnifi

Yıldız Perakende Evrakı Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK.)

Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK. KOM.)

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK. AZJ.)

Yıldız Sadaret Evrakı Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)

1.8. Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalem Defteri (D.BŞM.d.)

1.9. Hatt-1 Hümayun Evrakı (HAT.)

1.10. Hazine-i Hassa İradeler Evrakı (HH. İ...)

1.11. İbnülemin Sıhhiye Evrakı (İE. SH.)

1.12. Maarif Vekaleti Mektubi Kalem Evrakı (MF.MKT.)

1.13. Mabeyn İrade Evrakı (MB.İ)

1.14. Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d.)

1.15. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

1.16.Şura-yı Devlet Tasnifi (ŞD.)

1.17. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

1.18. Zabtiye Nezareti Tasnifi (ZB.)

2. Deniz Tarihi Arşivi

2.1. Şura-yı Bahri Tasnifi

2.2. Mektubi Evrakı Tasnifi

2.3. Islahat Komisyonu Tasnifi

Sürelî Yayınlar

Ceride-i Bahriye

Cumhuriyet Gazetesi

Salname-i Bahriye

Salname-i Vilayet-i Girid

Takvim-i Vekayi

Türkiye Eski Muharipler Dergisi

Yayınlanmış Belgeler

“İdare-i Tıbbiye-i Askeriyye Nizamnamesi / Safer 1287”, *Düstur-ı Askeriyye*, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Yayınları, 1870, Ramazan 1287, ss.134-148.

“Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi / 5 Safer 1332”, *Düstur*, Tertib II, Cilt 6, Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1334, ss. 151-155.

Tetkik Eserler

AKDENİZ Gül, “Kasımpaşa Deniz Hastanesi”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi: Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırcasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları*, Haz. Ülker Erke, Ed. Nil Sarı, İstanbul: ISHM; TTTK, 2002, ss.139-141.

AKSU, Cevat, *Dar-ı Şura-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2004.

ALPAGUT, Ali Haydar, *Marmarada Türkler*, İstanbul: Deniz Matbaası, 1941.

ARTVİNLİ, Fatih, *Delilik Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi 1873-1927*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2017.

ATAÇ, Adnan, “Osmanlı Devleti'nde Askeri Sağlık Hizmetleri”, *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Haz. Bilal Ak, Adnan Ataç, Ankara: Sağlık Bakanlığı, 2000, ss. 249-262.

BABUÇOĞLU, Murat ve diğerleri, “Giriş Bölümü”, *Osmanlı Belgelerinde Askeri Tıp ve Balkan Askeri Hastaneleri*, Ed. Murat Babuçoğlu ve diğerleri, Ankara: GESDAV Yayınları, 2013, ss.13-20.

BEYDİLLİ, Kemal, “Mühendishane-i Bahri Hümayun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 514-516.

_____, “Mühendishane-i Bahri Hümayun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 516-518.

- BEYDİLLİ Kemal, *Türk ve Bilim Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne-Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.
- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- _____, “Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri”, *Osmanlılarda Sağlık*, Ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, C.1, İstanbul: Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2006, ss. 111-115.
- _____, Tersane-i Amire, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, ss. 515.
- Deniz Mektepleri Tarihçesi (1929)*, Büyük Erkan-ı Harbiye IX. Deniz Şubesi, İstanbul: Deniz Matbaası, 1931.
- Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset, 1974.
- EĞİLMEZ, Ertuğrul, *Türk Tıp ve Eğitim Tarihi*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2011.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- FINDLEY, Carter, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaret'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- _____, “Bahriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.4, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, ss. 501-509.
- _____, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi 2, 1986.
- Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayı, Ali Satı' Efendi, *Hadikatü'l-Cevami'* C. 2, İstanbul: Matbaa-i Amire, 8 Zilhicce 1281.
- İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,* İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı)
- KAHYA Esin, ERDEMİR Ayşegül D., *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

- KÜRKCÜOĞLU, Şerif, *Osmanlı Askeri Tababetinin Oluşum ve Gelişimi*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1969.
- MEDIZIN, Bernard Stern, *Aberglaube Und Geschlechtsleben In Der Türkei*, Bd. 1, Berlin: 1903.
- Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, Ed. İ. Bülent Işın, Ankara: Dz. K.K.Mrk. D.Bşk. Basımevi,2004.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, Kalyoncu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C. Ek-2 , Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, ss.10-13.
- ÖZBAY, Kemal, “Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri: Hastaneler (I-Z)”, C. 3- II. Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981.
- _____, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri: Hastaneler (A-I)*, C. 3- I. Kitap (İstanbul: Yörük Basımevi, 1981.
- _____, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri: Osmanlı- Türk Ordularında Sağlık Hizmetleri Teşkilatı ve Personelinin Yetiştirilmesi*, C. 2, İstanbul: Yörük Basımevi, 1976.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış”, *Osmanlılarda Sağlık = Health in the Ottoman I* , Ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, C.1, İstanbul : Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2006, ss. 99-109.
- RIGLER, Lorenz, *Die Türkei und deren Bewohner in ihren naturhistorischen, physiologischen und pathologischen Verhaeltnissen vom Standpunkte Constantinopel's*, C.2, Wien : Carl Gerold, 1852.
- Saffet, *Filasalar: Bahriye Tarihimizden*, Nisan 1329.
- SARI, Nil ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamit Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 2014.
- _____, “Hekimbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, ss.161-164.
- _____, “Mekteb-i Tıbbiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, C.29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, ss. 2-5.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N. ve diğerleri, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa: Taş Kitapçılık, 1984.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N.,” İstanbul’da 500 Yılda Devlet Eliyle Açılan Hastanelerin Kronolojik Listesi”, *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul 1973 İl Yıllığı*, Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, İstanbul: [y.y. yok], 1973, ss.427-447

_____, “İstanbul Deniz Hastanesi”, *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul 1973 İl Yıllığı*, Haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu ve diğerleri, İstanbul: [y.y. yok], 1973, ss.446-447.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y., [y.y.yok], İstanbul’a Dair, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/17312> adresinden 26.03.2020 tarihinde alınmıştır.

_____, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul: Deniz Basımevi, 1965.

Tahsin Rıza, *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, C. 1-2, Dersaadet Matbaası, 1328.

TERZİOĞLU, Arslan, *Türk-İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’da Tıbbi Rönesans’ı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul: Cıba-Geigy, 1992.

YAŞAYANLAR, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017, ss.2-24.

YILDIRIM, Nuran, “Askeri Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993, ss. 344-349.

_____, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993, ss.548-549.

_____, “Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1994, ss.13-14.

_____, “İstanbul’da Sağlık Hayatı”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Ed. Coşkun Yılmaz, C. 4, İstanbul: İBB Kültür AŞ. Yayınları, 2015, ss. 92-137.

_____, “Klasik Dönemde İstanbul Darüşşifaları”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2015, ss.138-145.

_____, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar- Hastaneler- Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

_____, *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele- Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi, 2010.

_____, Tersane-i Amire Fabrikaları'nda Tebhir Makinesi/Etöv Üretimi ve Kullanımı, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu*, Der. Süleyman Faruk Göncüoğlu, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 421-431.

İnternet Kaynakları

KasımpaşaAskeriDenizHastanesi,<https://www.doktortakvimi.com/klinikler/kasimpasa-askeri-deniz-hastanesi> adresinden 30.03.2020 tarihinde alınmıştır.

<https://archive.vn/20170429094826/http://www.okmeydani.gov.tr/Haberler3> adresinden 20.12.2020 tarihinde alınmıştır.

<https://www.doktortakvimi.com/klinikler/kasimpasa-askeri-deniz-hastanesi> adresinden 30.03.2020 tarihinde alınmıştır.

EKLER

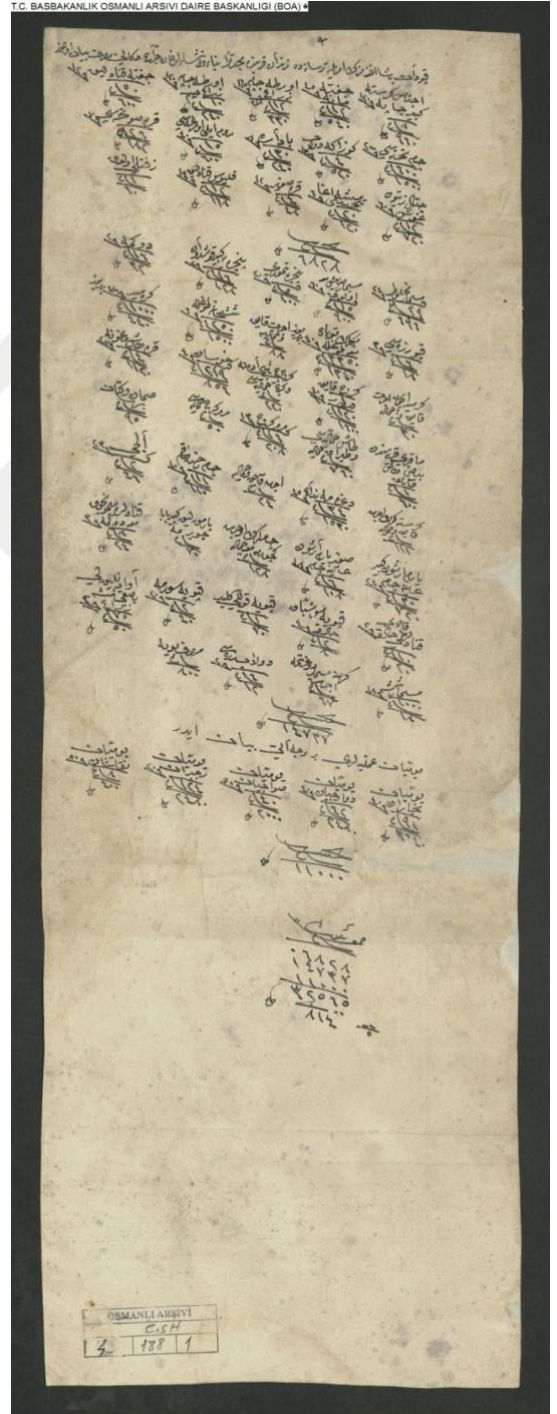
Ek 1: Cerrah Dükkanı'nın Açılışına Dair Bir Evrak

Tersane-i Amire'de yaralı ve hastalar için acil müdahalelerin yapılabilmesi için bir cerrah dükkanının açılması planlanmıştır.

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Sıhhiye Evrakı*, 4/188, Lef 1-2, 21 Şevval 1208)

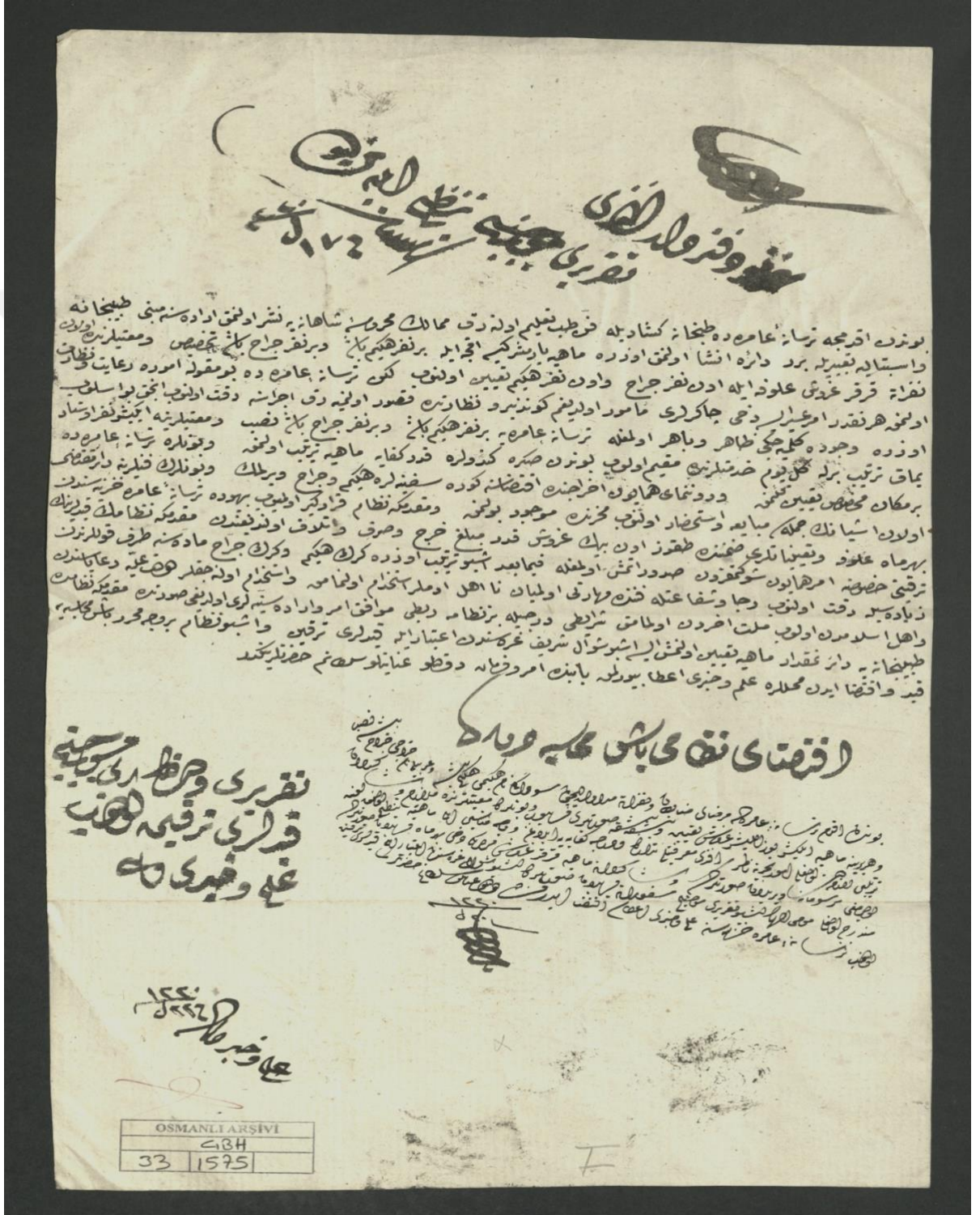

C.SH.0004.00188.002

C.SH.0004.00188.001

Ek 3: Tersane-i Amire'de İspitalya ve Tabibhane Açılmasına Dair Bir Evrak
 Tersane dahilinde bir hekimbaşı ve bir cerrahbaşı niteliğinde İspitalya adıyla hastahane ve Tabiphane tesisiyle donanmanın ihtiyacı olan hekim ve cerrahların yetiştirilmesi planlanmıştır.
 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Bahriye*, 33/1575, Lef 1, 20 Şevval 1220)

تقدیر و تقریر لایحه تقاضای افتتاح بیمارستان و مطبخ در دارالفنون

بمنور اقرحه ترانه عامه ده طبخانه کشادیه فرط تعلیم اوله رق ممالک محمد شاهانه نشر اولیق اداره سینی طبخانه
 واستقاریه تعمیر بره دره انشا اولیق اوزره ماهه بایشریکه اقمای بر نفه هیکه بلای بر نفه جراح بلای تخصص و معیتله اولیق
 نفیة قرقر خدشی علود ایله ادره نفه جراح و ادره نفه هیکه تعمیر اولونج کون ترانه عامه ده بومقوله اموره رعایت نظام
 اولنجه هر نفه او غیرله دخی جاگرلی نامور اولدیم کونندیر و نظارتین نقصود اولنجه رق اجازت دقت اولونج اقمای اولیق
 اوزره وجوده کلمه هیکه طاهر و باهر اولنجه ترانه عامه بر نفه هیکه بلای بر نفه جراح بلای نصب و معیتله اقبیر نفه استاد
 یماق تربیه برله کلک نوم خدمتله نیقیم اولونج بونون صبره کندوره قدر کفای ماهه تربیه اولنجه و بونله ترانه عامه ده
 بر مکان مختص تعمیر تهنه و درونمای هانوره اخراجت اقبضتله کوره سفینه ره هیکه جراح و بر ملک و بونلک قیلنیه دارفقلم
 اولون اسبانک جمله بیایه دستخار اولونج مخزن موجود بوننه و معیتله نظام قرار کبر اولونج بروده ترانه عامه خزینه سدرت
 برماه علفه و تقبیلنیه صفین طغوز ادره برک غرض قدر مبلغ خرج و صرف و اتلاف اولونج فقده نظام ملک قیلنیه
 ترقیبی حیصه امره ادره شوکفزون صددر امتش اولنجه خیابید شیو تربیه اوزره کونک هیکه دکرک جراح ماده سنی طرف قولنیزت
 زیاده سید دقت اولونج رجاء سفاغله قنن ولاری اولیان نا اهل اولملر اقمای اولنجه و اشخام اولنجه حفظ اولنجه و اعانت
 و اهل اسدومر اولونج ملت اهرود اولماق شرایطی در صبه رنظامه ربطی موافق امر و اراده سینه لری اولونج صدقوت معیتله نظام
 طبخانه به دایر مقدار ماهه تعمیر اولنجه ایله اشیرتوان شریف غرضکندن اعتبار ایله قدری ترقیب و اشیرت نظام بر وجه مرتب کلمه
 قید و اقتضا این محله علم و چیزی اعطا بوردنه باینک امر و فریاده دقظو عنایتا بوسعه تم حفیز کندن

اقصدای نفاقی پیشی علیه وادک

**تقریری و مرقم لایحه
 قرضی ترقیبی لایحه
 غه و غیره**

بمنور اقرحه ترانه عامه ده طبخانه کشادیه فرط تعلیم اوله رق ممالک محمد شاهانه نشر اولیق اداره سینی طبخانه
 واستقاریه تعمیر بره دره انشا اولیق اوزره ماهه بایشریکه اقمای بر نفه هیکه بلای بر نفه جراح بلای تخصص و معیتله اولیق
 نفیة قرقر خدشی علود ایله ادره نفه جراح و ادره نفه هیکه تعمیر اولونج کون ترانه عامه ده بومقوله اموره رعایت نظام
 اولنجه هر نفه او غیرله دخی جاگرلی نامور اولدیم کونندیر و نظارتین نقصود اولنجه رق اجازت دقت اولونج اقمای اولیق
 اوزره وجوده کلمه هیکه طاهر و باهر اولنجه ترانه عامه بر نفه هیکه بلای بر نفه جراح بلای نصب و معیتله اقبیر نفه استاد
 یماق تربیه برله کلک نوم خدمتله نیقیم اولونج بونون صبره کندوره قدر کفای ماهه تربیه اولنجه و بونله ترانه عامه ده
 بر مکان مختص تعمیر تهنه و درونمای هانوره اخراجت اقبضتله کوره سفینه ره هیکه جراح و بر ملک و بونلک قیلنیه دارفقلم
 اولون اسبانک جمله بیایه دستخار اولونج مخزن موجود بوننه و معیتله نظام قرار کبر اولونج بروده ترانه عامه خزینه سدرت
 برماه علفه و تقبیلنیه صفین طغوز ادره برک غرض قدر مبلغ خرج و صرف و اتلاف اولونج فقده نظام ملک قیلنیه
 ترقیبی حیصه امره ادره شوکفزون صددر امتش اولنجه خیابید شیو تربیه اوزره کونک هیکه دکرک جراح ماده سنی طرف قولنیزت
 زیاده سید دقت اولونج رجاء سفاغله قنن ولاری اولیان نا اهل اولملر اقمای اولنجه و اشخام اولنجه حفظ اولنجه و اعانت
 و اهل اسدومر اولونج ملت اهرود اولماق شرایطی در صبه رنظامه ربطی موافق امر و اراده سینه لری اولونج صدقوت معیتله نظام
 طبخانه به دایر مقدار ماهه تعمیر اولنجه ایله اشیرتوان شریف غرضکندن اعتبار ایله قدری ترقیب و اشیرت نظام بر وجه مرتب کلمه
 قید و اقتضا این محله علم و چیزی اعطا بوردنه باینک امر و فریاده دقظو عنایتا بوسعه تم حفیز کندن

[Handwritten signature/initials]

OSMANLI ARŞIVI
 484
 33 1575

Ek 5: Bahriye Merkez Hastanesi Hekimlerinden Çerçöp Sami'nin Hastane İçin Yazdığı Kaside
(Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri: Hastaneler (A-I)*,C. 3-I. Kitap,İstanbul: Yörük Basımevi,1981.)

Zehi dâr-1 şifa inşası pek şahane olmuştur.
Kasımpaşa'da zib-i ziynet-i Tersane olmuştur.
Halici rişk-i firdevs etmede şiiriyet-i hüsnü
Leb-i deryada bir dürr-i yekdane olmuştur.
Hele merkezdeki saatli burc-1 heybet efzâsı
Semâ pervez olan ervâh için kâşâne olmuştur.
Zümrüdlere nişan vermektir pişindeki sâha
Nesim-i itnâk-i gülsitan-1 şâne olmuştur.
Uzak yerden temâşâsı dil-i seyrab-1 sekreyler
Yed-i icaz-1 san'atta acib peymane olmuştur.
Fakat ol rütbe pistir dâhilenkim gören âdem
Bu yer emrâz-1 eskama mekân-1 lâne olmuştur.
Der-î dîvârı görmüş kahrını bin türlü ihmâlin
Düşüp hiç-i nisyâna bugün virâne olmuştur.
Memerri uhrevi denmekliğe şayestedir hali
Şifa ümidi eğuşunda bie efsane olmuştur.
Bakan yok, aldırın yok, hastagâne rahmeden yoktur.
Zavallı hastagâne sıhhat bigâne olmuştur.
Yatar her köşesinde bir sürü ecsadı mahmûne
Ecel bû âteşe bir duzah-1 pervane olmuştur.
Külâh-1 Hızırımı bilmem giyüp gaybe karışmıştır.
Bulunmaz mevkiinde sertabib Paşa ne olmuştur?
Muavin Bey mülevves vechini tathirden aciz
Anahtarlar cebinde bir salar divane olmuştur.
Nizamı intizamı ol kadar muhtel ki huddâmı
Îtâb-1 rikakte ahenk tutar çingâne olmuştur.
Latifiyle hakikat söyleyen de hükmü yok Sâmi
Sözün ağyâr için eğlencelik kestane olmuştur.

**Ek 6: 1936-1939 Yılları Arasında Bahriye Merkez Hastanesi'nin Restorasyonu
Konusunda Hastane Hekimlerinden Operatör Salah Sun'un Görüşleri
(Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri: Hastaneler
(A-I)*, C. 3-I. Kitap, İstanbul: Yörük Basımevi, 1981.)**

Bahriye Merkez Hastanesi Gölcük'e taşındığı dönemde hastane ve Bahriye hizmetlerinde çalışan operatör Salah Sun 1936-1939 yılları arasında hastane binasının restorasyon ve tamir sürecini şöyle anlatmaktadır:

"Halen birinci cerrahi pavyonu olan kısım ve bir de ortada kuleli eski hastane binası halen merkez bina. Bu iki binadan merkez bina tamamen harabe halde idi. Ortadaki cümle kapısından girildiği zaman malta taşı döşeli geniş avlu ve bu avlunun her iki yanındaki musluklu çeşmeleri kucaklayan nal şeklindeki 8-10 basamak geniş merdivenler mevcuttu. Avlunun tam cephesindeki kapıdan orta bahçeye çıkılıyordu.

Solda açıklığı avluya bakan ve çeşmeleri kucaklayan at nalı merdiven ile zeminden kurtulup geniş ve sıra sıra kapularla çevrilmiş birinci kata çıkılıyordu.

Soldaki bir diğer odadan sonra dipteki geniş salon Muayene-i Sıhhiye Komisyonuna tahsis edilmişti. Buradan geçilen bir aralıkla yine orta bahçeye çıkılıyordu.

Avlunun sağındaki merdivenden çıkılınca birinci katta heyeti idare odaları, sağa dönünce geniş bir merdivenle ikinci katta tavanı ince nakışlarla örtülü müteaddit geniş salon ve odalar mevcut idi. Ortadan bir koridor ile mukabil tarafa geçilir, bu koridorun ortasında saat ve işaret kulesinin giriş yeri bulunurdu ki bu kule Galata ve Beyazıt kulelerinden sonra İstanbul'un sayılı yaygın ve işaret kulelerinden biri idi. Hastanenin bu kısmının faaliyette bulunduğunu görmedim. Yalnız hastanede ikinci tabiplikte bulunmuş olan Doktor Kaymakam Çerçöp Sami Bey kasidesi ile durumu belirtmiş bulunmaktadır.

Bu bölüm uzun yıllar harabe halinde metruk bulunduğundan istifade edilememekte idi. Hastane Gölcük'te iken kuleden istifade düşünülmüş, donanma işaret kursu burada açılmış, 1934 de terk edilmiştir.

Orta bahçede kimya ve bakteriyolojihane olarak inşa edilmiş bölüm kabili istifade idi. Üçüncü pavyon olan kısım 1926 dan beri Deniz Telsiz Okulu'nun işgalinde idi. Bu pavyon ancak 1936 yılında edilek hastaneye iade edilmiştir.

Hastane 1934-36 arasında birinci pavyon içinde pek dar bir vaziyette çalıştı. Bu pavyonun cümle kapısı yer kazanmak mülahazası ile kapatılmış olduğundan bahçedeki camlı kapıdan girilebilmekte idi. Bu kapının sağındaki küçük odacık ikinci hekim ve Heyeti Sıhhiye-Sağlık Kurulu odası idi. Buradaki küçük bir kapıdan sertabip odasına geçiliyordu.

İkinci tabip odasının karşısı röntgen laboratuvarı, onun üstünde sterilizasyon mahalli ile ameliyathane, kulak, göz, koğuşu, nihayeteki iki büyük koğuş dahiliye, cümle kapısının aralığı tabiplerin yemekhanesi idi ki eski hastanenin mükemmel ve cevizden yapılmış kütüphanesi kirlî bir büfe vazifesi görmekte idi.

Üst kat ameliyathane- pansumanhane ile karma koğuşlardan ibaretti. Göz, asabiye, cildiye servisleri eski bakteriyolojihane binasına sığınmıştı.

1936'da Telsiz Okulu pavyonu terk edince bevliye, intaniye, asabiye servisleri ile sıhhi heyet bu pavyona nakledilmişti. Isıtma sobalarla temin ediliyordu. 1937 senesinde soba borularından yangın çıktı, çatı tamamen yandı. Eski hastanenin tamiratına başlandı. Bu tamirde temeller ve dört duvar baki kalıyor ve yapılmak istenilen hastane dört duvarın arasına sıkıştırılıyordu. Planlar, meclisten tahsisatın temininde büyük yardımları dokunan mühendis mebus Mithat Bey tarafından yapılmıştı. Bu zamanın ihtiyaçlarına uygun bir hastane değildi. Eski binanın duvarlarına, ortada kalan saat kulesine ve koridoruna uyularak şuraya buraya serpiştirilmiş irili ufaklı ve hiç de maksada hizmet etmeyen oda ve salonda ibaret idi.

Planlarda hastaların girişlerinde temizlenme, hastaların çeşitlerine göre servislere dağıtılması için gereken bir karantina yani bir ahz-i kabul dairesi, etüvü, hamamı, berberi için ayrılmış bir yeri yoktu. İntan hastaları için bir tecrit yeri de düşünülmemişti. Hasta elbiselerinin muhafazası içi, hastane levazimatının konulmasına mahsus depo yoktu. Planlar eksikleriyle hazırlanıp yapım işleri müteahhide verildikten sonra zamanın Deniz Sıhhiye Reisi tarafından tabipler toplanıp güya fikirleri alınmış, en basit haklı temenniler bile itiraz telakki edildi ve iyi karşılanmadı.

Tarih tekerrür ediyordu. 1838 de yani bu tarihten 100 sene evvel³⁰¹ nasıl ki Kaptan Paşanın konağı o zamanın Kaptan Paşa Vekili Ahmet Fevzi Paşa tarafından 1200 kese ile deruhte edilmiş ise de bu defa da 270.000 lira ile zamanın Deniz Sıhhiye Şubesi Müdürü tarafından na-ehil ellere bırakılmıştı.

Bu paranın meclisten çıkartılması hususunda konuşmalarda bulunan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, tamir ve tevsi edilecek binanın Denizin silahlı silahsız kuvvetleri ile Deniz Ticaret Filosu ve Jandarma Kuvvetlerine tahsis edileceğini inşaat faslından olmasa bile tamirat faslından verilmesini sağlamıştı.

1937 yılında Eylül ayında onarıma teşkil edilen inşaat kontrol komisyonunun nezaretinde başlandı. Komisyonda emekli bir makine subayı, bir de sivil mimar bulunuyordu ki bu zat haricteki başka işleri yüzünden devamlı surette ilgilenemedi.

Plan gereğince cümle kapısından girilince sağa eczane sıkıştırılmış, solda ise inzibat subayı ve nöbetçi tabip odası ile ne için kullanılacağı bilinmeyen iki büyük oda yeri kalmıştır. Adeta zemine gömülü hissi veren bu odaların cepheye açılan penceresi eski bina duvarlarına oyulduğu için tavana yakın düşmüş, ayakta bir insanın görüş alanının üstünde kalmıştır. Arka duvarlar ise birinci katın yarı yarıya altında kaldığı için yeni pencere açılmamıştı.

Bu medhalden 8-10 basamaklı geniş merdivenden çıkılınca karşıya gelen ve inşaatı bu güne kadar 10 sene geçtiği halde hala dahi işleyemeyen geniş ve güya sedyeli hasta istabına elverişli bir asansör konulmuştu.

Birinci katın sağına dönülünce dar bir koridorun nihayetinde yine güya nöbetçi hemşiresine ait camlı bir hücre ayrılmıştı. Bu hücrenin karşısında koridorda otomatik içme suyu muslukları yapılmıştı. Bu musluklar hiçbir zaman faaliyete geçmedi. Halen de başıboş dolaşan hasta ve muayeneye gelen siviller ve asker tarafından tükürük hokkası veya sigara tablası gibi kullanılmaktadır.

Buradan karanlık bir hole giriliyor. Ön cephede baştabibe ait salon, yatak odası ile geniş bir aralıktan girilen arka tarafta banyo, hela dairesi yapıldı.

Baştababet salonunun bitişiğinde kalan aralığa baştababet bekleme odası dendi. Onun üstünde kalan geniş mahalde baştababet kalemine ayrıldı. Nihayetdeki oda ise levazım müdürüne bırakıldı.

Birinci katın sağ ve ön zaviyesini işgal eden bu kısmın arkası ise kulak ameliyathanesi ve ondan sonrada göz ameliyathanesi denilen ve bu defada pencereleri eski binaya oyulduğu için zemine kadar inen iki oda kalmış, ayrıca ikinci katın bu hizaya düşen mahallinde de kadın hastalıkları ameliyathanesi diye bir yer ayrılmıştı.

Halbuki el sürülmeyen 1328 Rumi 1912 Miladi senesinde inşa edilmiş olan birinci cerrahi pavyonunun alt katı septik, üst katı ise aseptik ameliyathane için inşa edilmiş, Birinci Cihan Harbi'nin Deniz ve Kara Birliklerinin ihtiyaçlarını cevaplandırmış bir cerrahi kliniği vardı. Hatta sterilizasyon cihazları dahi eski olmakla beraber monte edilmiş bir vaziyette idi. Bu pavyonun alt katı deniz pavyonu iken sterilizasyon odası kapatılmış, septik ameliyatlara mahsus odanın ön penceresi ördürülüp hasta koğuşturmuş, üst kattaki aseptik ameliyatlara mahsus salon kalmıştı. Değil bir asker hastanesinde hiçbir hastanede ve hatta üniversitede bile bu kadar çok ameliyat salonları yoktur. Çünkü 300-500 yataklı hastane ne bu kadar mebzul ve mütenevvi hasta kabul eder ne de böyle dört ameliyathaneyi birden faaliyete geçirebilecek mütehassis personel bulamaz, bulunsa bile bunların faaliyete geçirilmesi pek miras yedice bir israf hududunu geçemezdi.

Nitekim yeni yeni inşa edilen bu ameliyathanelerden hiçbiri aradan 10 sene geçtiği halde faaliyete geçemedi.

Bugün kulak ameliyathanesi denilen mahal, cerrahi poliklinik odası, göz ameliyathanesi ile nisaiye ameliyathanesi metruk haldedir. 42 sene evvel yapılmış olan eski ameliyathane ve o tarihten beri durmadan çalışan, Gölcük'e gidip gelen eski sterilizasyon cihazları hala kör topal çalışmaktadır.

Binanın sağ zaviyesini teşkil eden bu kısımda yine ne için kullanılacağı belirsiz hiçbir yerden ışık görmeyen dehlizler (irili ufaklı odalar) eski binaya uyulmak zaruretinden adeta yangın meydanına geldi. Bugün dahi bu dehlizler hava almadığından depo ittihazına bile elverişli görülmemiş, metruk bir halde kalmıştır.

Zemin katının soldaki koridorunu takiben yine manasız hüreciklerden ibaret olan kısma güya Dahiliye Polikliniği, bevliye polikliniği sıkıştırılmıştır. U şeklindeki binanın soldaki zaviyesini takip eden koridor üzerinde Heyeti Sıhhiye salonu ve onu takiben planda kütüphane ittihaz edilen ve

³⁰¹ Bu cümleden çıkan sonuca göre yazı 1938 yılına aittir.

bugüne bu saadete eremeyen ve personelin yemekhanesi olarak kullanılan salon, bu salonun karşısında ikinci tabip odası yer almıştı.

Zamanın Deniz Sıhhiye Reisi olan zat "U" şeklindeki binanın alt katının zaviyesine tesadüf eden cümle kapısı hizasına baştabip dairesini diğer zaviyeyi takip eden bu odaya da ikinci tabip odasını koyarak güya etibba ve müstahdem kontrolünü sühuletle temin edeceğini söylüyordu. Bu düşünce bir hastane değil adeta bir kışla veya hapishane inşasında hatıra gelebilirdi.

Zemin alttaki katta ikinci tabip odasının altına kalorifer dairesi kondu. Öne doğru manasız ve güneş görmez dehlizlerden biri karantina ittihaz edildi.

Kontrplak kapılı, çimento zeminli sekiz duş mahalli yapıldı. Baştabip dairesinin altı çamaşırhane ve terzihane oldu. Modern çamaşır makineleri getirildi. Septik ve kirli çamaşırlar için klor havuzları yapıldı ki bugüne kadar da bu kısım kapalı kaldı ve hiç kullanılmadı.

Sonradan unutulduğu hatırlanan etüv de bu yer altı bodrumun bir köşesine monte edildi.

Bodruma kadar inen biri personel, diğeri en üst kattaki mutfığa çıkan iki asansör kondu ki bunlar faaliyete geçirebildi. Bodrum ve zemin katının bu feci halini ikinci ve üst katlarda da görüyoruz.

Hastanenin denize bakan ve bahçe üzerindeki cümle kapısından girip zemin katının tam karşısındaki geniş, gayri faal asansörün yanındaki merdivenden birinci kata çıkınca tam karşıya saat kulesinin alt kısmına subay berber salonu, deniz cephesine de erbaş ve subay yemekhaneleri kondu ki bu suretle hastanenin deniz gören ziyadar ve havadar olan ön cephesinin mühim bir kısmı kapatılmış oldu.

Bu katın iki zaviyesine ikişerden dört tane irili ufaklı hasta koşulları oturtuldu. Eski binanın duvarları yıkılmadığı için bu koridorun arkası çok daraldı, burası gelişi güzel duvarlarla dilim dilim ayrıldı. Ortaya çoğu bir yatağın bile zorlukla sığacağı müteaddit bölmeler çıkageldi. Bunlarda hasta koşusu olsun dendi. Ve öyle oldu. Fakat ne çare ki bu hücreciklerin çoğunda değil pencere ve hatta havalandırma işi için bir delik yeri bile bulunamadı. Adeta kalebend hücrelerini arattırarak kadar feci güngörmez, hava işlemez dehlizler meydana geldi.

Üst kata çıkılınca da aynı manasızlıkları görürüz. Bu kata çıkan merdivenin tam karşısına yine saat kulesinin asıl medhali tesadüf eder merdivenin karşısındaki bu kısım camekânla ayrıldı. Bunun ismine de Kış Bahçesi denildi. Hatalar burada da tekrarlanarak ön cephe yani saat kulesinin sağlı sollu iki yanındaki geniş mahallin üstü kapatılmadı. Saat kulesini örter dendi. Buraya da bir isim konmak icab etti. Arandı ve bulundu. SOLARYUM?

Bu solaryumun sağ ve sol zaviyesi ile diluları ucunda yine bir takım yerler kaldı, sağdakiler koşuş dendi, soldakiler hemşire yatakhane, kiler, mutfak ittihaz edildi. Burada aşçıbaşının banyo dairesi, istim ile işleyen yemek kazanları ve bir de güya etlerin muhafazası için soğuk bir odacık yeri bırakıldı. Bu suretle de hastane planları tamamlandı.

1937 senesinde başlayan inşaat aradan iki sene geçtiği halde bir türlü bitmiyordu, bitirilemiyordu. Dünyanın durumu ise bir harbe doğru gidiyordu. Hastane ihtiyacı gün gibi aşıkardı.

Müteahhit hastanenin ikmal için taahhütname mucibince gerekli iş günlerinin şu veya bu sebeple henüz bitmediğini söyleyerek inşaata hız vermedi. Bu müddetin bitmesine ise daha hayli zaman vardı.

Hastanenin planlarını hazırlatan, başka çıkar yol bulamadığı için her ne bahasına olursa olsun her türlü istekleri bir hal çaresi gibi görüp kabul eden Deniz Sıhhiye Müdürü Albay Mazhar Tan, sin haddini doldurmuş ve bu görevden tekaüde sevk edilmişti. Bu şubenin işlerine muavin olarak bulunan Binbaşı Doktor Refik Bey bakıyordu. Mumaileyh, zamanın Milli Müdafaa Vekili ve Bursa Mebusu Naci Tınaz Paşa ile Kara Sıhhat İşleri Dairesi Reisi Tümgeneral Mazlum Boysan ve Deniz Müsteşarı Amiral Hüsni Paşaların muvafakatleri ile şöyle bir formül bulundu:

Müteahhit yatırdığı teminat akçesi olan 40.000 liradan feragat edecek, mütebaki inşaatı da Doktor Binbaşı Refik'in riyasetinde teşekkül eden Doktor Bevlıyeci Atasagun, emekli subaylardan Murtaza Bey ile sivil bir mimardan mürekkep bir heyet tarafından ikmal edilecekti.

Müteahhit bunu cana minnet buldu ki derhal kabul etti, hastanenin kabulü muvakkati yapılmış oldu. Heyet vazülyet bulunduğu teminat akçesi ile geri kalan kısımların ikmalini taahhüt ettiği için bu bir nevi kabulü kati oluyordu.

Kısa bir müddet içinde ve bu paranın müsaadesi nispetinde şu ve bu eksiklikler tamamlandıkça birinci cerrahi pavyonu ile üçüncü pavyonda sıkışmış olan hastaların bir kısmı, heyeti idare, şu veya bu müstahdem ve memur tamamlanan hücrelere 1938 senesi içinde ceste ceste göç etti.

Şu hale göre yeni hastanenin bir açılma tarihi yoktur. Ancak 1938 bir hicret senesi veya binaya göç etme yılı denilebilir.

Yeni binada dahiliye, cildiye ve beviye, göz, kulak, nisaiye poliklinikleri ile karma üst ve astsubay koşulları açıldı. Heyeti idare ile eczane, dahiliye servisi hastaları nakledilebildi.

Bu defada yeni açılan mahallerin tefrişi ve malzemelerin ikmalî lüzumu baş gösterdi. Evvelden planlanmış bir tasavvur ve elde mevcut parada yeter derecede bulunmadığı için bu işlerde heyet azalarının zevk ve görüş zaviyelerine göre gelişi güzel güya ikmal ediliyordu. Bu defa sanki ev veya yazıhane kuruyormuş gibi mobilya mubayaasına başlandı. Herkes bir şey alıyordu. Nasıl ki hastanenin inşasına teşebbüs edildiği zaman inşaat faslından para bulunmadığı için 270.000 lira tamirat faslından verilmiş ve eski binanın dört duvarına uyularak ortaya yukarıda yazılan ucube meydana çıkmıştı. Bu defa da verilen para tefrişat içindi.

Ortada doğru dürüst bir hasta karyolası, keser bir bıçak veya makas yok iken müteaddit havuz buzlukları ve buzdolapları veya baştabip odasının zeminine halı alınıyordu.

Bugüne kadar faal bir hale geldiğini görmediğim banyolara termosifon, havagazı tesisatı yapılıyor, ayrıca da kalorifer dairesine sıcak su kazanına musluklar bağlanıyor, alafranga helalara bideler ilave ediliyordu. Radyonun hoparlörleri koridorlara yerleştiriliyor, yine bugüne kadar gayri faal olan çağırma mikrofonları ile her taraf gelişi güzel dâhili telefonlar bağlanıyordu.

Ne başı ve de mesulü vardı. Bütün bunlara muhatap kimse de yoktu.

Aradan iki sene geçtikten sonra Hastane İnşaat Kontrol Komisyonu mahkemeye verildi. ve azalar 3-5 sene arasında mahkum oldular. Temyiz, tetkik ve tahkik neticesi Tebriye-i zimmet eylediler. Böylece de bu iş tamam oldu.”

Ek 7: 1871 Tarihli İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi'nin Bahriye'ye Hekim Alımı ve Bahriye Merkez Hastanesi'yle de İlgili Maddeleri (Deniz Tarihi Arşivi, Meclis-i Bahriye Defteri,74/2,3,5,12,14,15, 1871).

Birinci madde: Umûr-ı Sıhhiye-i Bahriye için teşkil olunacak Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye ser-tabîb-i bahriyenin taht-ı riyâsetinde bulunmak üzere Asâkir-i Bahriye Merkez Hastahânesi ser-tabîbî ve sânsiyle iki nefer müfettiş etebbâ ve bir de müfettiş eczâcudan 'ibâret olacak ve meclis-i mezkûr Bahriye meclisi şubâtından bulunarak dâire-i mahsûsasında tecemmu' edecektir.

Üçüncü madde: Asâkir-i Bahriye-i Şâhâne Merkez Hastahânesi için dâimî sûretle beş nefer tabîb ile ma'-serezcâcı-yı hastahâne on iki nefer eczâcı bulunacaktır...

Dokuzuncu madde: Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye re'isi mîrlivâ rütbesini hâiz olacaktır ve sertabîb kısmının sınıf-ı evvelinden iki nefer müfettiş ve bir de Bahriye Merkez Hastahânesi sertabîbî olacaktır.

Otuz ikinci madde: Asâkir-i Bahriye Merkez Hastahânesi ser-tabîbî hastahâne hizmet-i tabâbetine nezâret edeceğinden bu hizmetler icâbî hâlinde ikinci tabîb tarafından tesviye edilmesi câiz olacaktır ve hastahâne müdürü tedâvî olunmakta bulunan hastagânın ber-mûcib-i taleb ta'yînâtlarını tevzi' ve taksîm etdireceği gibi melbûsât ve mefrûsât ile hastahânenin dâhilen ve hâricen tahâret ve nezâfetine i'tinâ eyleyecektir ve hademe-i hastahânenin hastagânın sûret-i istihdâmına hastahâne ser-tabîbîyle birlikte nezâret edeceklerdir. Mugayir hareket vuku 'unda mes'ûl ve muâteb olacaklardır.

Otuz altıncı madde: Fevka'l-âde bir me'mûriyyet zuhûrunda Merkez Hastahânesi'nde yüzbaşılık rütbesiyle icrâ-yı amelîyyât eden doktorlardan en kıdemlisi ancak üç mâh müddetle evvel me'mûriyyete ta'yîn kılınacaktır.

Otuz dokuzuncu madde: Üçüncü maddede beyân olduğu vechle Merkez Hastahânesi'nde istihdâm olunacak ma'-serezcâcı on iki nefer eczâcı hastahânedeki tedâvî olunmakta bulunan hastagânın yalnız edviyesinin tertîb ve terkîbiyle meşgul olmayıp süfün-ı hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne ile Tersâne-i Âmir'e'ye mensûb mevâki' hastahâneleri eczâhânelerine dahî icâb edecek eczâ-yı Tıbbiye-i mütenevvia ve mürekkebeyi i'mâl ve istihzâr edecektir.³⁰²

Nizamnamenin ikinci bölümünde Bahriye'ye Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den ve ayrıca sivil hekimlerden hekim kabulü ve bunun için gerekli olan şartlarla ilgili hükümler yer almaktadır. Buna göre;

Kırk dördüncü madde: Hidemât-ı Tıbbiye-i Bahriye'ye alınacak doktorlar Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de yetiştirileceğinden masârifi Bahriye Dâiresi'ne âid olmak üzere mekteb-i mezkûra münâsib mikdâr şâkirdân idhâl olacaktır. Mekteb-i mezkûr şâkirdânı silkine kayd ve idhâl edilecek etfâl-i mekâtib-i askeriyenin usûlleri vechle rüşdiyye mekteplerinde tahsîl ederek şehâdetnâme alanlardan olacaktır. Eğer mekteb-i mezbûrdan alınacak yeni etebbâ ve eczâcılar hidemât-ı tıbbiyyenin idâresine gayr-i kâfi ise Mekteb-i Tıbbiyye'nin hâricî ya'nî Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye'de tahsîl ve tekmi'l-i fînûn-ı tıbbiyye ederek bâ-diploma ihrâc olanlar Asâkir-i Bahriye-i Şâhâne sınıf etebbâsı silkine kabûl olunacaktır.

Kırk beşinci madde: Bahriye etebbâ ve eczâcılarında hiçbir ferdin Ordu-yı Hümayûnlar devâirine nakl-i me'mûriyetleri gayr-i câiz olub ancak sebep-i naklini mübeyyin takdîm edeceği istid'âsı Bahriye Nezâreti'nden ve Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye'den kabûl ve tensîb görülür ise ol-vakt müstesnâdır.

Kırk altıncı madde: Makam-ı Ser-askerî ve Bahriye Nezâreti meyânında vuku' bulacak muhâberât üzerine Ordu-yı Hümayûnlar etebbâsından binbaşı rütbesine kadar olanlar Bahriye sınıf etebbâsı silkine nakl ve dehâletleri câiz olacak ve bunların her hâlde kıdem ve hizmet-i sâbıkaları zâyi' edilmeyib Bahriye'ce dahî mu'teber tutulacaktır.

Kırk yedinci madde: İhtiyâcı kavî-i mes eylediği hâlde ecnebî mekteb-i tıbbiyyelerinden bâ-diploma muhrec etebbâ ve eczâcılar bâ-kontrato Sıhhiye-i Bahriye'ye alınabilecek ise de evvelâ Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye'ye muvâcehesinde imtihânları bi'l-icrâ san'atca derece-i kabiliyyet ve

³⁰² İdare-i Tıbbiye-i Bahriye Nizamnamesi için Bkz. DTA., Meclis-i Bahriye Defteri, 74/2,3,5,12,14,15,1871 (H.1288).

ehliyetlerine bakılacaktır ve usûl-i imtihâniyeleri dahî iş bu nizâmnâmenin yirmi dördüncü mâddesi ahkâmında tevfîkan icrâ kılınacaktır.

Kırk sekizinci madde: Hâricden hidemât-ı tıbbiyye-i bahriyeye alınacak etıbbâ ve eczâcılar Bahriye Nezâreti'nin re'y-i tensîbiyle mukâveleyle rabt olunacak ve bu mukâvelede gösterilen müddet-i münkaziyye oldukda hizmetden çıkarılacak veyâhûd lüzûmu var ise yeniden kontrato olunacaktır ve bunların esnâ-yı imtihânlarında Meclis-i Sıhhiye-i Bahriye tarafından îrâd olunacak esile verecekleri cevâblara göre üç sınıfa nakilleri câiz olacaktır. Ve bu sınıflarda bulunacak etıbbâ ve eczâcılara verilecek maâş ve ta'yînâtın mikdâr ve kemmiyyeti Bahriye Nezâreti'yle Sıhhiye-i Bahriye Meclisi'nin re'yi ve karârıyla taayyün olunacaktır. Ve bu sınıflarda münhal mahall vuku' buldukda ve içlerinde yedi sene hizmet-i sebkât etmiş tabîb ve eczâcı bulunub da hazâkat-ı fennlerini ilerileştirerek kabiliyyet ve ehliyeti görünen bulunduğu hâlde bunların münhal olan sınıf-ı tabîb ve eczâcılıklarına geçirilmesi câiz olacaktır. Fakat bu misillû hâricden alınan etıbbâ ve eczâcılar rütbe ve askerîyye tekaüdüğünden her hâlde mahrûmdurlar.³⁰³

³⁰³ *İdare-i Tıbbiye Bahriye Nizamnamesi*, s. 17,18,19; Kürkçüoğlu, a.g.t., s.18.

**Ek 8: 1913 Tarihli Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi'nin Bahriye Teşkilatı'na
Hekim Kabulüyle İlgili Maddeleri
(Düster, Tertib II, Cilt 6, Dersaadet Matbaası 1334, s.151-155).**

Mekteb-i Tibbiye-i Askeriyye'den neş'et edib Gülhâne Serîriyât ve Tatbikât Mektebi'nde müddet-i muayyeneyi ikmâl edenlerden Bahriye'ye tabîb kabûlü:

4. madde: *Dâire-i Bahriyece etibbâya lüzûm görüldükde Sıhhiye Dâiresi'nce vukû' bulacak inhâ ve nezâret-i celîlece lade'l-tasvîb Harbiye Nezâreti'ne vâki' olacak mürâca'at üzerine Mekteb-i Tibbiye-i Askeriyye'den neş'etle bir sene müddet Gülhâne Serîriyât ve Tatbikât Mektebi'nde ikmâl-i tahsîl ederek mülâzım-ı evvelîğe terfî' eden etibbâdan bâ-kur'a tefrîk olunur ve bunların kabîliyet, iktidâr ve tavr-ı hareketlerine dâir tafsilât-ı lâzıme künye ve sicillerine geçirilmek üzere esâmîsî hizâlarına işâret edilerek Harbiye Nezâreti'nden Bahriye Nezâreti'ne irsâl olunur.*

5. madde: *Mülâzım-ı evvel rütbesinin fevkinde rütbeyi hâiz bulunan etibbâ-yı nizâmiye cihet-i bahriyeye kabûl edilmezler.*

Tip fakültesinden neş'et eden sivil etibbânın silk-i bahriyeye sûret-i kabûlleri:

6. madde: *Tip fakültesinden neş'et eden sivil etibbâdan dahî cihet-i bahriyeye tabîb kabûl olunabilir. Bunun için evrâk-ı havâdis ile keyfiyet-i i'lân ve icâbet edenlerin şerâit-i âtiye dâhilinde müsâbaka imtihânları icrâ edilir.*

Evvellen; Teb'a-i Osmâniye'den olmak,

Sânîyen; Osmânî tıp fakültelerinden birinden neş'et etmekle beraber fakülte veyâ müessesât-ı sıhhiye hastahânelerinden birinde veyâ ma'rûf herhangi bir hastahânece bir sene îfâ-yı hizmet eylediği ve derece-i iktidârî ile hüsn-i hâl ashâbından bulunduğu hakkında hastahâne sertabîbinin bir şahâdetnâmesini hâmil olmak,

Sâlisen, yirmi sekiz yaşını tecâvüz etmemiş bulunmak,

Râbian; Bahriye Sıhhiye Dâiresi Muâyene-i Tibbiye Şû'besinde lade'l-muâyene ilel-emrâzdan sâlim ve bedenlen hizmet-i bahriyeye elverişli olduğu tebeyyün eylemiş bulunmak.

İşbu şerâiti hâiz olarak zûhur eden tâliblerin Bahriye Merkez Hastahânesi'nde teşkil edilecek bir hey'et-i imtihâniye huzûrunda fenn-i tabâbet ile Fransız veya Alman veya İngiliz lisânlarından birine kütub-i müellefât-ı Tibbiyeden istihrâc-ı me'ânî edecek derecede vukûfu olduğuna dâir imtihânları icrâ edilerek ehliyetleri hey'et-i imtihâniyenin ekseriyetle tasdikine mazhar olanlardan lüzûmu mîkdârı kazandıkları numero i'tibâriyle kabul olunur.

7. madde: *Bu sûretle kabûl edilen sivil etibbânın kademleri, kabûlleri hakkında şeref-sâdır olacak irâde-i seniyye tarihinden i'tibârendir.*

Ayn-ı târihde kabûl edilenlerin kademleri heyet-i imtihâniyenin i'tâ edildiği notlara ve ayn-ı derece-i liyâkatde olanların kademleri dahî son sene-i tahsîliyelerinde sıra numaralarına nazarân tebeyyün olunur.

8. madde: *Mekteb-i Tibbiye-i Askeriyye'den etibbânın mülâzım-ı sânilikle neş'etine kadar sivil etibbâdan silk-i bahriyeye kabûl edileceklere tabîb muâvinliği "yüzbaşı" rütbesi tevcih olunur.*

Etibbânın Mekteb-i Tibbiye-i Askeriyye'den mülâzım-ı sânilikle neş'etinde sivil etibbâdan silk-i bahriyeye kabul edileceklere mülâzım-ı evvel rütbesi tevcih olunacaktır.

9. madde: *Bahriye tabîbliğine dâhil olan etibbâ şubât-ı muhtelif-i Tibbiyede ikmâl-i tecârib-i ma'lûmât ve efrâd-ı sıhhiye ile teskereci efrâdın devre-i tadrîsiyelerinin idâresi husûsunda rûsûh ve meleke iktisâb etmek üzere bir sene müddetle Bahriye Merkez Hastahânesi'nde alıkonulacaklardır. Fakat işbu kayd-ı vakt-i hâzirîye 'âid olup seferberlik ve muhârebe zamanlarında yirminci madde hükmü bunlar hakkında da cârîdir.*

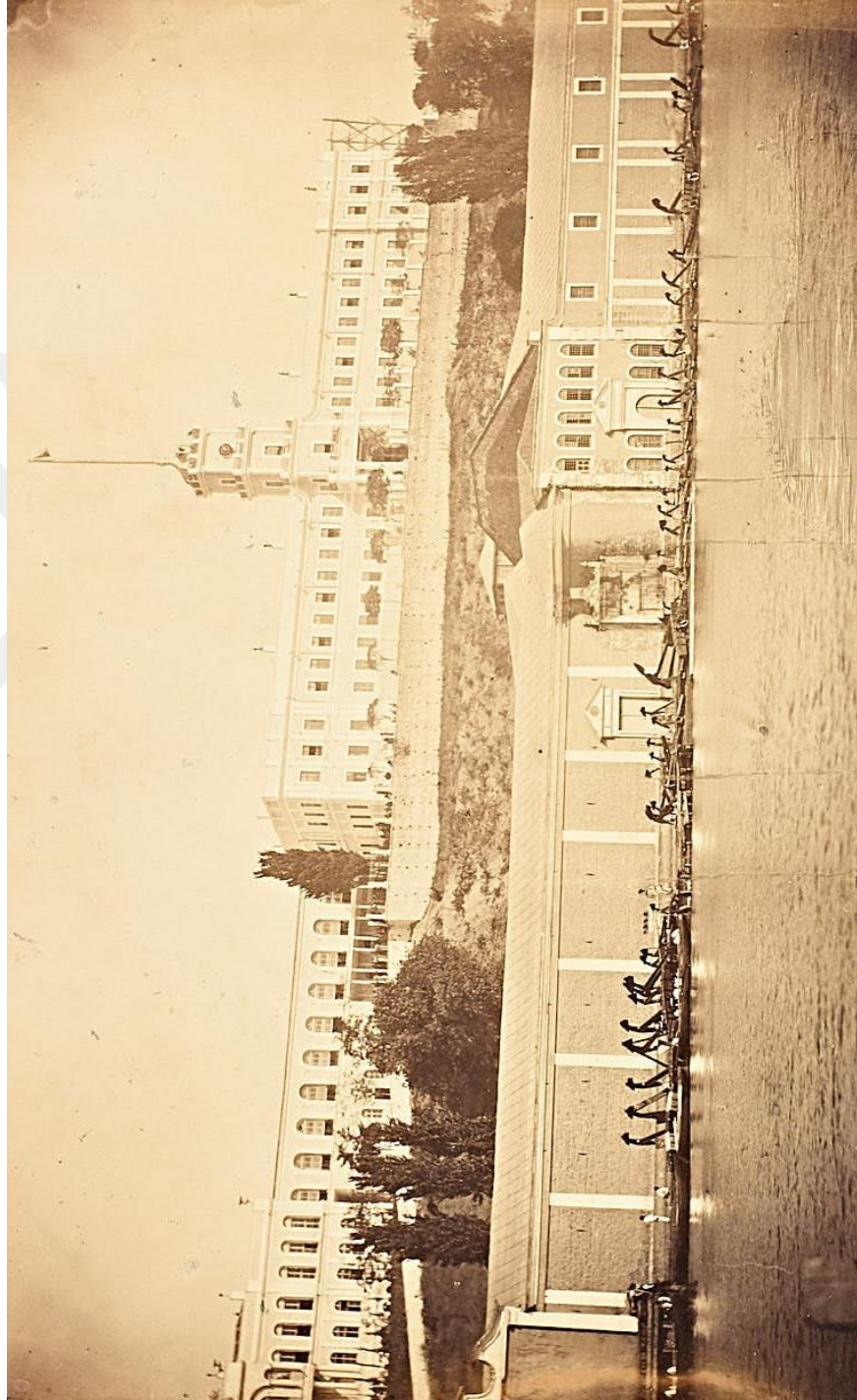
10. madde: *İki sene mülâzım-ı evvel rütbesiyle îfâ-yı hizmet eden etibbâ, tabîb muâvinliği "yüzbaşı" rütbesine kesb-i istihkâk ederek terfî'leri icrâ olunur.*

11. madde: *Şubât-ı muhtelif-i Tibbiyede kesb-i ihtisâs etmek veya ba'zı tecârib-i mühimme-i vakûrlarda bulunmak üzere Sıhhiye Dâiresi'nin tensîb ve intihâbiyla icâbı kadar etibbâ evkât-ı muayyenede fakülte veya müessesât-ı sıhhiye-i mahsûsaya me'mûr edilirler.*

12. madde: *Onuncu maddede muharrer iki sene müddeti ikmâl etmeyen etibbâ sefâin ve mevâki' ve hastahânelerde etibbâ ma'iyetlerinde muâvin şfâtıyla istihdâm olunurlar. Müddet-i mezkûreyi ikmâl edenler bir mevki' veya sefîne tabâbetine res'en me'mûr edilebilirler.³⁰⁴*

³⁰⁴ 1332 (1914) Sıhhiye-i Bahriye Nizamnamesi tam metni için bakınız: *Düster, Tertib II, Cilt 6, Dersaadet Matbaası 1334, s. 151-155.*

**Ek 9: Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi'nin Denizden Çekilmiş Fotoğrafi(1)
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümünden)**

**Ek 10: Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi'nin Denizden Çekilmiş
Fotoğrafı (2)
(Deniz Tarihi Arşivi Fotoğraf Albümünden)**

**Ek 11: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları
(Foto Firuzan, Bahriye Caddesi Nu.143 Kasımpaşa, 391.4)**

**Ek 12: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları
(Foto Firuzan, Bahriye Caddesi Nu.143 Kasımpaşa, 191.1)**

**Ek 13: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fotokartları (Bakteriyoloji Laboratuvarı)
(Foto Firuzan, Bahriye Caddesi Nu.143 Kasımpaşa, 390.12)**

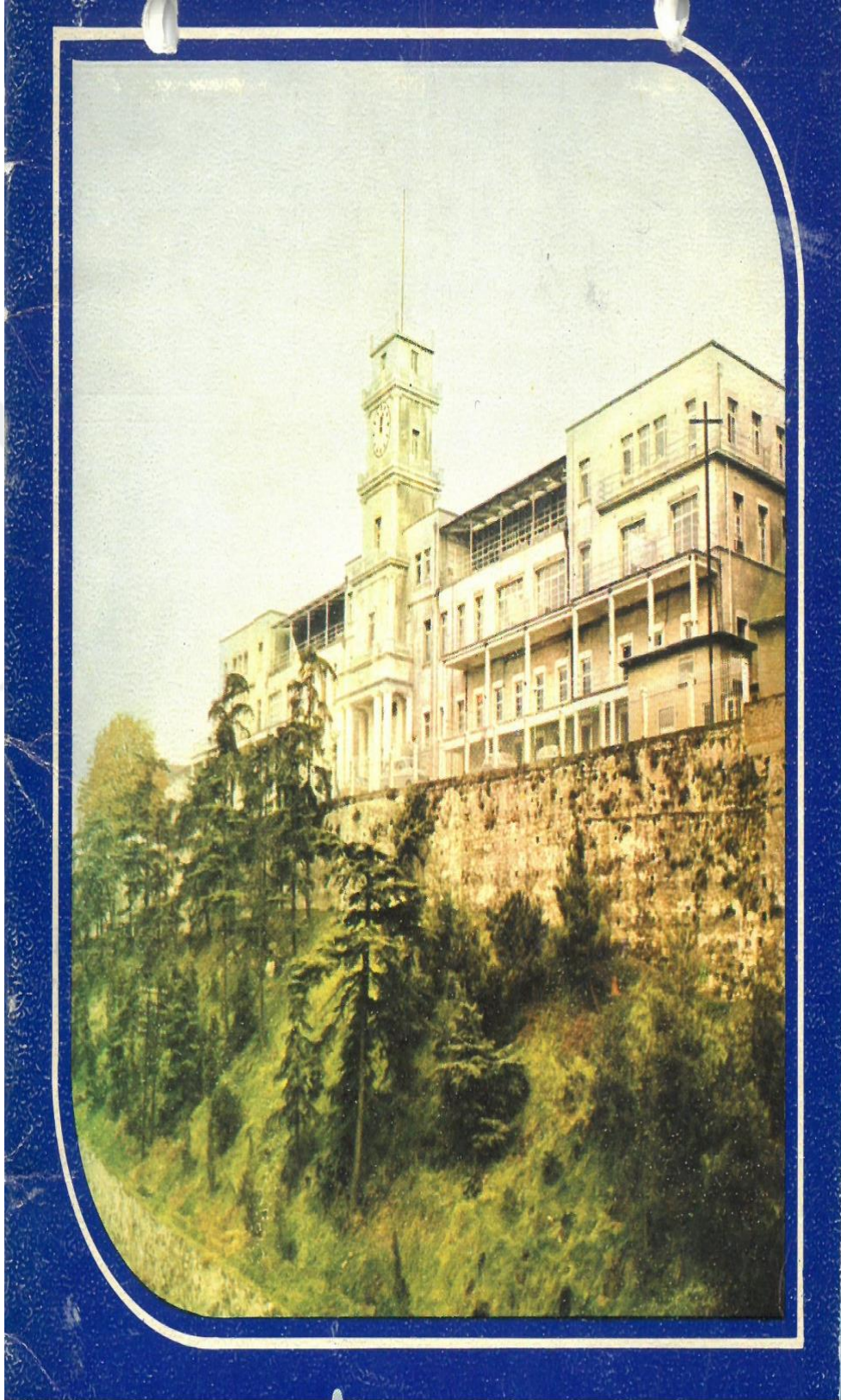
Ek 14: Bahriye Merkez Hastanesi Kimya Laboratuvarı
(*Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Matbaa-i Amire, 1918. [s.y.]

Ek 15: Bahriye Merkez Hastanesi Bakteriyoloji Laboratuvarı
(*Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Matbaa-i Amire, 1918. [s.y.]

**Ek 16:Kasımpaşa Deniz Hastanesi (1827-1973)
(İstanbul Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılı İlimi Toplantı Programı Kapak Sayfası)**

Ek 17: Kuruluşundan Cumhuriyete Bahriye Merkez Hastanesi'nde Başhekim ve Yardımcı Hekim Olarak Çalışan Hekimler

(Hastane çalışmalarının yürütülmesinden birinci derecede “başhekim, baştabip, sertabip, başdoktor” gibi adlarla anılan hekimler sorumlu olmuştur.)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı),[s.y.]

Hastane Başhekimliği	Başhekimin Adı/Hastane Müdürü/İkinci Hekim	Açıklamalar:
1832	Miralay (Albay) İsak Bey	Sonrasında Sıhhiye azalığı yapmıştır.
1833	Miralay Manol	
1844	Amiral İsmail Emin Paşa Müdür Albay Hüseyn Bey	Bahriye Nezareti Sıhhiye reisi iken vefat etmiştir.
1864	Miralay Rıfat Bey	
11 Ekim 1289 23 Aralık 1873-1877	Almanyalı Mösyö Molek Müdür Miralay Hasan Bey	Baştabiplik ve Sıhhiye azalığını birlikte yürütmüştür. Göreve başladığında 2200 kuruş olan maaşı 3700 kuruşa çıkmıştır. Haydlar okulundan mezundur.
1877	Melik Bey- Hüsnü Bey	Bahriye Hastanesi sertabibi Melik Bey, Daire-i Sıhhiye azalığına nakledilmiştir. Mesleğinde gösterdiği üstün başarılarından dolayı Bahriye Sıhhiye Meclisi'nden Kaymakam Hüsnü Bey'in azalığı devam ettirilerek ve rütbesi miralaylığa yükseltilerek Bahriye Hastanesi başhekimliğine getirilmiştir. ³⁰⁵
2 Mayıs 1297 14 Mayıs 1881-1884	Miralay H. Hüsnü Bey Müdür Kaymakam Salih Bey	Kaymakam rütbesi ile hastanede ikinci hekimlik ve Sıhhiye azalığı yapmış, başhekimliğe yükselmiştir.
1884-1888	Mirliva (Tuğamiral) H. Hüsnü Mehmet Paşa Müdür Süleyman Nuri Paşa	1890'da Robert Koch'un tüberkilini, tüberküzu tedavi edici ilaç olarak kullanması üzerine bu tedaviyi öğrenmek için Berlin'e gitmiştir.
1888-1897	Miralay Üsküdarlı Halim İsmail Bey	İkinci Tbp. Albay M. Ali Müdür Menteş Paşa
1897-1904 ³⁰⁶	Mirliva Kozma Paşa	Deniz Sıhhiye azalığı, Sıhhiye müfettişliği görevlerinde de bulunmuştur.
1904	Mirliva Mehmet Ali Bey	İkinci Tbp. Albay Fuad Bey
1905-1910 ³⁰⁷	Ferik (Tümgeneral) Nikola Kozma Paşa	
1910-1912 ³⁰⁸	Mirliva Yeniçesmeli Hakkı Şinasi Paşa	Almanya'da iç hastalıklar konusunda eğitim almıştır. II. Abdülhamid döneminde Konya'ya sürgün edilmiştir.

³⁰⁵ BAO., İ.DH.,747/61034, Lef 1-3, 25 Mayıs 1877 (12 Cemaziyülevvel 1294).

³⁰⁶ Özbay bu tarihi 1900-1908 olarak vermektedir. Bkz. Özbay, a.g.e., C.3- I. Kitap, s.200.

³⁰⁷ Yıldırım'a göre Kozma Paşa 1894'te hastanede başhekimlik yapmıştır. Bkz. Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, s.549.

³⁰⁸ Yıldırım'a göre 1891'de hastanede görevlendirilmiş,1900-1908 yıllarında hastane başhekimliği yapmıştır. Bkz. Yıldırım, a.g.e., s.549.

		Hastanede ikinci hekimlik görevi de yapmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra TBMM’nde İstanbul vekilliği yapmıştır ve 1942’de vefat etmiştir.
1912-1915	Albay Avni Bey	
1915-1925	Albay Beşiktaşlı Ali Rasih Arlı	Hastane operatörlüğü de yapmıştır.
1925-1926	Ruscuklu İsmail Hakkı bin Ali Rıza Bey	Birinci Dünya Savaşı ve mütareke döneminde dahiliye hekimi olarak çalışmış, Yavuz gemisi başhekimliği yaptıktan sonra hastane başhekimliğine atanmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Tersane deniz doktorluğunda yapılmıştır.
1926-1931	Kaymakam Nuri Mahmut Til	
1933	Kaymakam Naci İlkin	
1934-1936	Albay Ali Rasih Arlı	Hastane operatörlüğünde, Hamidiye Etfal Hastanesi Tedaviyei Elektriki Laboratuvarı (Röntgen) Donanma başhekimlikve hastane baştabipliğinden 1936 yılında emekli olmuştur.
1936	Albay Mazhar Bey	
1936-1939	Albay Şerif Altıncılıç	
1939-1941	Albay Şükrü Esencan	
1942-1944	Albay Celal Rasim (Oğuz)	Röntgen ve cildiye uzmanıdır. Gölcük Deniz Hastanesi başhekimliğinde Deniz Fabrikaları 5. Genel Şb. vee Donanma başhekimliğinde hizmet etmiş, 1968’de hastanede vefat etmiştir.
1944-1951	Amiral Emin Kip Hereke	30 Ağustos 1944’de bu göreve getirilmiştir.
1951-1954	Albay Refik Kuntol	Dz. K.K. Sağlık Şubesi Müdürlüğü’nde bulunmuş, amiral olarak Sağlık Dairesi Başkanlığı’na ve hastane başhekimliğine atanmıştır.
1954-1955	Albay Necati Bicioğlu	
1955-1956	Tuğamiral İhsan Gürbüz	
1958-1960	Tuğamiral Rüştü Tuğrul	İkinci Tabip Albay M. Ali Işığgür
1960	Tuğamiral M. Ali Işığgür	
1968	Kd. Albay Sedat Derinsu	
1970	Kd. Albay Rifat Yetkin	
1973	Tuğamiral Tali Çalbatur	Hastanenin fizik-tedavi bölümü kurmuştur ve uzmanlığını yapmıştır.
1977	Tuğamiral Tali Çalbatur	
1979	Tb. Kd. Alb. Necdet Ataç	
1980	Tbp. Tuğamiral Necdat Ataç	
1985	Tbp. Tuğamiral Ülkü Tulgar	

Kasımpaşa Deniz Hastanesi 73-74 Yılığında daha önceki yıllıklarda adı geçmeyen Miralay Çengelköylü Şükrü Bey, Kaymakam Erzincanlı Nuri bin Mahmud Bey ve Albay Dadaylı Celal bin Rasim Bey'in başhekim olarak isimleri geçmektedir. Ancak görev yaptıkları yıllarla ilgili bir bilgi mevcut değildir.

Hastanede tabib-i sani yani ikinci hekim unvanıyla başhekim yardımcısı olarak görev yapan hekimler şunlardır: (1869) Tabip Yarbay Mehmet oğlu Hüseyin Hüsni, (1887) Tabip Kıdemli Albay Rıza Mahmut, (1888) Tabip Kıdemli Albay Mahmutpaşalı Ahmet oğlu Fuat, (1891) Tabip Tuğamiral İstanbullu İbrahim oğlu Fuat, (1901) Tabip Yarbay Kabataşlı Mustafa oğlu Sami, (1908) Tabip Kıdemli Albay Pazarcıklı Fehmi, 1934 Tabip Kıdemli Albay Fehmi Settar, (1936) Tabip Kıdemli Albay Emin Kip, (1938) Tabip Kıdemli Albay Şerif Altunkılıç, 1939 Tabip Kıdemli Albay Fuat Tuğaç, (1940) Tabip Kıdemli Albay Mesut İlkin, (1943) Tabip Kıdemli Albay Mustafa Pınar, (1946) Tabip Kıdemli Albay Selâhattin Sun, (1949) Tabip Kıdemli Albay Muhittin Başer, (1953) Tabip Kıdemli Yarbay Süleyman Uçar, (1956) Tabip Kıdemli Albay Tahir Tuğ, (1957) Tabip Kıdemli Albay Mehmet Ali Işığgür, (1960) Tabip Kıdemli Albay Bedri Ünal, (1961) Tabip Kıdemli Albay Sadettin Tolga, (1962) Tabip Kıdemli Albay Halil Balkır, (1963) Doçent Tabip Kıdemli Albay Zeki Türker, (1965) Tabip Kıdemli Albay Kerim Sümer, (1968) Tabip Kıdemli Albay Remzi Tunç, (1970) Tabip Kıdemli Albay Zeki Birsen, (1946) Tabip Kıdemli Albay Tali Çalbatur, (1973) Tabip Kıdemli Albay Kamil Sağdıç (Akıl ve Sinir Hastalıkları Uzmanı), (1976) Tabip Kıdemli Albay Necdet Ataç, (1979) Doçent Tabip Kıdemli Albay Dinçer Uras, (1983) Tabip Kıdemli Albay Bekir Sönmez'dir.

Ek 18: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Cildiye Bölümü (Deri ve Zührevi Hastalıklar) Personeli (1904-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılığ, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Uzman Hekim	Yardımcı Personel
1904-1908	Tbp. Bnb. Menahem Avram Hodara	
	Tbp. Fatihli Kamil oğlu İzzet	
	Tbp. Zeyrekli Halit oğlu Osman	
	Tbp. Halepli Ömer oğlu Hayri	
	Tbp. Dadaylı Rasim oğlu Celal	
12.07.1939-11.08.1943	Tbp. Alb. Mesut İlken	
26.07.1941-28.08.1944	Tbp. Alb. Celal Uğur	
21.04.1943- 01.04.1947	Tbp. Yzb. Hayri Ömer Ezmezoğlu	
17.07.1943-15.10.1943	Tbp. Bnb. Cevat Kerim İncedayı	
23.12.1946-01.04.1947	Tb. Yd. Ütgm. Ekram Nazif Baysan	
07.07.1947- 30.11.1949	Tbp. Bnb. Hakkı Salman	
29.11.1949- 04.12.1952	Tbp. Alb. İhsan Gürbüz	
08.12.1952-15.08.1963	Tbp. Yzb. Kaya Ali Özkeskin	
03.12.1956-12.02.1957	Tbp. Yzb. İsmail Yeniğün	
18.12.1956-10.03.1961	Tbp. Yzb. Osman Köksal	
1973-?	Tbp. Yzb. Osman Köksal (Deri ve Zührevi Hastalıklar ve Alerji Seksionu Şefi)	Hemşire Emine Çelikel Hastabakıcı Osman Eroğlu
1986-?	Tbp. Yzb. Uygur Ertürk	Hemşire Sevil Etiz
	Tbp. Ahmet Günay	Hastabakıcı Mahmut Şırlak
		Hastabakıcı Şevki Kayış

Ek 19: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Genel Cerrahi Bölümü Personeli (?-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılığ, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Uzman Hekim	Yardımcı Personel
	Tbp. Abraham Nazaret	

	Tbp. Şakir oğlu Fikri	
	Tbp. Bohos oğlu Angelo	
	Tbp. Fuat	
	Tbp. Ali Rasih Emin	
	Tbp. Zeki oğlu Selahattin Mehmet	
	Tbp. Aksaraylı Faiz oğlu Nurettin	
?- 1928	Tbp. Alb. Rasim Emin Arlı	
1928-1931	Tbp. Yzb. Nuri Mahmut Til	
14.06.1935-01.08.1941 16.03.1943-15.08.1945 28.08.1946-21.08.1947	Tbp. Alb. Selahattin Sun	
24.08.1940-09.11.1940	Tbp. Bnb. Selahattin Baş	
11.11.1940-13.03.1944	Tbp. Yzb. İzzet Birant	
15.10.1940-16.06.1940	Ord. Prof. Dr. Akif Şakan	
10.11.1940-23.08.1943 27.08.1945-02.09.1946 02.05.1947-20.11.1948	Tbp. Bnb. Şahap Özbay	
18.08.1941-26.05.1942 20.07.1946-01.04.1947	Tbp. Yzb. Cafer Tayyar Kankat	
01.09.1944-31.10.1944	Tbp. Yzb. Münür Ahmet Sarpyener	
01.06.1942-?.07.1945	Tbp. Kd. Yzb. Avni Duruman	
16.07.1945-22.08.1946	Tbp. Alb. Osman Uğurel	
07.10.1948-01.11.1950	Tbp. Bnb. Rıza Karaca	
10.01.1949-09.06.1949	Tbp. Kd. Yzb. Fikret Sami Iraz	
24.10.1949-10.10.1952	Tbp. Alb. Sami Erkmen	
17.10.1950-31.07.1953	Tbp. Bnb. Mehmet Tokmak	
17.12.1951-08.09.1952 30.01.1959-02.03.1959	Tbp. Bnb. Aziz Sarsılmaz- Sarsılmaz)	
25.09.1952-17.09.1953	Tbp. Alb. Süreyya Alpay	
04.09.1952-30.11.1954	Tbp. Kd. Yzb. Rebiî Pekergin	
28.10.1954-31.12.1955	Tbp. Tğm. Şaman Belgerden	
	Tbp. Ziya Sezgin	
07.09.1955-11.09.1959	Doç. Tbp. Alb. Zeki Türker	
29.08.1956-30.11.1957	Tbp. Tğm. Hüsametdin Gökay	
21.03.1960-30.06.1961	Tbp. Tğm. Selçuk Kanatlı	
30.03.1962-05.09.1963	Tbp. Tğm. Aytolan Bozbora	
31.03.1962-05.09.1963	Tbp. Tğm. Ümran Hatipoğlu	
08.12.1964-03.04.1966	Tbp. Tğm. İskender Çivicioğlu	
12.02.1960-30.08.1969	Tbp. Alb. Turhan Günay	
28.07.1968-30.08.1969	Tbp. Alb. Cemil Aksoy	
1973-?	Opr. Tbp. Necdet Ataç	Tek. Cerrahi Astsb. Selçuk Engin
1973-?	Doç. Tbp. Opr. Dinçer Uras	Tek. Cerrahi Astsb. Reşat Ilgın
1973-?	Opr. Tbp. Yd. Astğm. Yücel Arıtış	Hemşire Beyhan Arslan
1973-?		Yard. Hemşire Cemile Damlıbağ
1973-?		Hastabakıcı Gönül Aksoy
1973-?		Hastabakıcı Raif Gül
1973-?		Hastabakıcı İbrahim Tozan
1973-?		Hastabakıcı Ali Demir

1986-?	Doç. Dr. Tamer İlçi	Tek. Asistan Astsb. Kenan Tarhanacıoğlu
1986-?	Doç Tbp. Kd. Alb. Mahmut Çitilci	Hemşire Nimet Ay
1986-?	Dr. Süha Acarbay	Hemşire Yedigâr Ergül
1986-?	Doç. Dr. Tuncay Çelenk	Hemşire Kadriye Kaya
1986-?	Doç. Dr. Turgut Tufan	Yard. Hemşire Güzide Keser
1986-?	Tbp. Feridun Sevim	Hastabakıcı Raif Gül
1986-?	Tbp. Yalçın Karadağ	Hastabakıcı Abdullah Akalp
1986-?	Tbp. Yzb. Cahit Ertuna	Hastabakıcı Oğuz Batur
1986-?		Hastabakıcı Gülseren Uras

Ek 20: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Anestezi ve Reanimasyon Kliniği Personeli (1950-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Anesteziistler	Yardımcı Personel
31.08.1950-30.04.1951	Yd. Atğm. Sinan Batmaz	
22.12.1957-30.11.1958	Tbp. Tğm. Semih Ülven	
30.01.1959-16.09.1968	Tbp. Alb. Kerim Sümer	
22.05.1967-04.12.1968	Tbp. Bnb. Kamil Tamersoy	
20.01.1969-1970	Tbp. Tğm. Ferit Baykam	
	Tbp. Talha Sehatlı	
1973-?	Tbp. Kd. Bnb. Hilmi Sabuncu	Narkoz Teknisyen Astğm.Mehmet Cemiloğlu
1973-?		Narkoz Teknisyen Astğm. Abdullah Tekin
1973-?		Hemşire Ayla Kaynak
1973-?		Hemşire Süheyla Gönülay
1973-?		Hemşire Naciye Özgen
1973-?		Hemşire Zeynep Süngü
1973-?		Bakım Odası Hemşiresi Semra Altınorak
1973-?		Bakım Odası Hemşiresi Naciye Kıvılcım
1973-?		Bakım Odası Hemşiresi. Aysel Ekren
1973-?		Bakım Odası Yard. Hemşiresi Gülten Tosun
1973-?		Hastabakıcı Muhittin Karagöz
1973-?		Hastabakıcı Hüseyin Yalçın
1973-?		Hastabakıcı Turan İncekaya
1973-?		Hastabakıcı İbrahim Kavras
1973-?		Bakım Odası Hastabakıcı Hasan Bal
	Tbp. Ahmet Özel	
	Tbp. Latif Aydın	
1986-?	Tbp. Ön Yzb. Erdoğan Aydınoğlu	Anestezi Astsb. Abdullah Hatip
1986-?	Tbp. Çetin Öncükaya	Anestezi Astsb. Müslim Keskin
1986-?		Anestezi Astsb. Çetin Ulusal

1986-?	Hemşire Arzu Tulpar
1986-?	Hemşire Saadet Sivridağ
1986-?	Hemşire Nursel Eke
1986-?	Hemşire Ayhan Ceddım
1986-?	Hemşire Şükran Yörüklüller
1986-?	Hemşire Hatice Ulubilir
1986-?	Ameliyathane Hemşiresi Ayşe Palabıyıklı
1986-?	Anestezi Hemşiresi Nehir Sevik
1986-?	Bakım Odası Hemşiresi Meral Demir
1986-?	Ameliyathane Hastabakıcısı İlhan Ertekin
1986-?	Ameliyathane Hastabakıcısı İbrahim Kavraz
1986-?	Ameliyathane Hastabakıcısı Muhittin Karagöz
1986-?	Bakım. Odası Hastabakıcısı Halil Sapmaz

Ek 21: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Göz Kliniği Personeli (?-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılı, Haz. Tali Çalbatır ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Göz Hekimleri	Yardımcı Personel
	Tbp. Tümamiral İlyas Asham	
	Tbp. Murat oğlu Aziz	
	Tbp. Galatalı Salim oğlu Neşet	
27.09.1937-21.10.1942	Yb. Remzi Bilgel	
08.09.1942-29.06.1945	Bnb. Şücaattin Onay	
11.07.1945-09.08.1946	Bnb. Selahattin Balaban	
18.09.1946-05.01.1948	Bnb. Aziz İnal	
28.12.1948-21.09.1949	Alb. Fikret Arıhan	
21.09.1949-16.07.1952	Bnb. Behiç Tüzmen	
04.08.1952-05.01.1953	Bnb. Şahap Gönül	
20.11.1952-08.01.1954	Kd. Yzb. Kemal Tosunoğlu	
30.12.1953-22.08.(?)	Alb. Aleaddin Tangün	
03.12.1956-17.05.1968	Bnb. Ercüment Bingöl	
01.08.1964-30.04.1966	Prof Tbp. Ünal Bengisu	
1968-?	Tbp. Kd. Alb. Namık Bayramoğlu	
1973-?	Tbp. Kd. Alb. Nedret Doğan	Tek. Astsb. Ender Kamber
		Yard. Hemşire Hatice Özdilek
1986-?	Tbp. Selahattin Devrim	Astsb. Mehmet Altındal
	Tbp. Ülkü Tulgar	Hemşire Rengin Ülker
	Tbp. Uğur Koca	Hemşire Şadiye Sariyer
	Tbp. Bozkurt Şener	Yard. Hemşire Hatice Pala
	Tbp. Bnb. Cengiz Yüzbaş	Hastabakıcı İsmet Özdemir

Ek 22: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Röntgen Servisi Personeli (1936-1973)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatır ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Uzman Hekimler	Yardımcı Personel
	Tbp. Zeki oğlu Selahattin Mehmet	
	Tbp. Mahmut oğlu Memduh	
	Tbp. Rasim oğlu Dadaylı Celal	
18.09.1936-18.02.1942	Tbp. Bnb. Mehmet Barkın	
09.07.1941-29.08.1944	Tbp. Alb. Celal (Uğuz-Oğuz)	
12.12.1944-25.12.1944	Tbp. Yd. Tğm. Selahattin Erk	
11.06.1943-08.01.1945	Tbp. Yd. Tğm. Ekrem Baltacı	
17.07.1945-28.04.1955	Tbp. Yzb. Muzaffer Erküt	
1961-?	Prof Tbp. Uluhan Berk	
06.11.1953-14.12.1953	Tbp. Yd. Tğm. Ziya Çakar	
23.12.1952-03.09.1965	Tbp. Bnb. Selahattin (Ünal-Büyüknal)	
18.07.1962-14.05.1963	Tbp. Bnb. Ercüment Balkır	
03.03.1963-20.08.1963	Tbp. Alb. Halil Balkır	
29.03.1964-31.11.1965	Tbp. Yd. Tğm. (Erol-Eroğul) Civelekoğlu	
06.09.1967-18.04.1969	Tbp. Yb. Naci Barut	
1973-?	Tbp. Kd. Alb. Rahmi Emanetoğlu	Teknisyen Ast. Sb. Yunus Eren
1973-?	Tbp. Kd. Alb. Hüseyin Ulutuncel	Teknisyen Astsb. Güres İşıl
1973-?		Biyofizik Uzmanı Yzb. Ertan Arı
1973-?		Teknisyen Astsb. Behzat Erdem
1973-?		Teknisyen Salih İmrek
1973-?		Hemşire Nurten Beyazıt
1973-?		Hasta Bakıcı Hüseyin Battal
1986-?	Tbp. Reşat Uysal	Sağlık ve Radyasyon Fiziği Uzmanı Erol Laçın
1986-?	Tbp. İnal Tanan	Sağlık ve Radyasyon Fiziği Uzmanı Durul Ören
1986-?	Doç. Tbp. S. Zeki Zıylan	Sağlık ve Radyasyon Fiziği Uzmanı Ertan Arı
1986-?	Tbp. Zeki Erkokmaz	Astsb. Nihat Cülcüoğlu
1986-?	Tbp. Yb. Muharrem Kalavak	Astsb. Hızır Karadayı
1986-?	Tbp. Kısmet Kuzucu	Astsb. Miktat Birinci
1986-?	Tbp. Şaban Odabaşı	Hemşire Hatice Muslu
1986-?	Tbp. Şevki Tezcan	Hastabakıcı Zabit Anıl
1986-?		Hastabakıcı Murtaza Yücel

Ek 23: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Onkoloji Servisi Personeli (1973)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Onkoloji ve Radyoterapi Servisi	Biyofizik- Radyofizik Uzmanları
	Tbp. Alb. Ercüment Balkır	Biyofizik- Radyofizik Uzmanı Erol Laçın
	Tbp. Yd. Atg'm. İnal Tanan	Biyofizik- Radyofizik Uzmanı Ertan Arı
1973-(?)	Tbp. Kd. Alb. Rahmi Emanetoğlu	Hemşire İncilay Karapınar
	Tbp. Kd. Yzb. Uğur Akkartal	
	Radyofizik Uzmanı Ertan Arı	

Ek 24: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kulak-Burun Boğaz Polikliniği Personeli (?-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	K.B.B. Uzman Hekimleri	Yardımcı Personel
	Tbp. Mustafa oğlu Mehmet Neşet	
	Tbp. Mehmet oğlu Raşit	
	Tbp. Trablusşamlı Abdurrahman oğlu Mehmet	
	Tbp. Naci Doğancı	
	Tbp. Mazhar Tan	
05.08.1933-21.07.1941	Tbp. Mustafa Pınar	
14.10.1941-01.11.1945	Tbp. Orhan Toros	
03.04.1944-09.10.1945	Tbp. Ahmet Ata Alağaç	
17.05.1946-26.04.1946	Tbp. Abdullah Boğazgören	
22.08.1947-02.10.1951	Prof. Tbp. Sefa Karatay	
02.09.1948-20.09.1949	Prof. Tbp. Saip Tezel	
29.11.1951-10.01.1953	Tbp. Selahattin Tanguç	
02.02.1955-01.01.1956		
05.05.1957-05.09.1966		
03.01.1953-01.09.1953	Tbp. İsmail Soyaslan	
09.12.1955-31.12.1957	Prof. Tbp. Fikri Şenocak	
03.09.1966-02.09.1968	Tbp. Muin Bekdik	
14.10.1968-23.01.1969	Prof. Tbp. Erdim Kanımtürk	
	Tbp. Çetin Karadede	
	Tbp. Bekir Sarıtaş	
	Tbp. Mesut Altıntaş	
	Tbp. M. Can Özkardaşlar	
24.01.1969-?	Tbp. Yzb. Uğur Akkartal	Tek. Astsb. Ataman Durul Hemşire Halide Özgen Hastabakıcı Kazım Karataş Hastabakıcı Emin Öztekin
1986-?	Tbp. Kd. Alb. Uğur Akkartal	Hemşire Nebahat Uzun

1986-?	Tbp. Halide Ürkmez	Hemşire Ruhsar Çalışkan
1986-?		Hastabakıcı Emin Öztekin
		Hastabakıcı Kazım Karataş

Ek 25: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Dahiliye Polikliniği Personeli (?-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	İç Hastalıkları ve Kardiyoloji	Yardımcı Personel
	Tbp. Ahmet oğlu Fuat	
	Tbp. Hakkı Şinasi	
	Tbp. Rusç uklu Ali Rıza oğlu İsmail Hakkı	
	Tbp. Kasımpaşalı Talat oğlu Selahattin	
04.09.1938-27.08.1942	Tbp. Yb. Hilmi Ziya	
20.10.1940-17.06.1941	Yd. Tbp. Tğm. Nabi Kostorlak	
11.11.1941-30.04.1943	Yd. Yzb. Hıfzı Bakım	
11.11.1941-30.04.1943	Yd. Tğm. Mehmet Azmi	
01.08.1941-19.11.1941	Yd. Ütğm. Muzaffer Dilemre	
27.03.1941-24.06.1941	Yd. Ütğm. Ali Mazhar	
20.01.1941-17.03.1942	Yd. Ütğm. Hüseyin Şalor	
22.06.1942-29.09.1945	Yd. Yzb. Edip Ürer	
28.06.1941-25.05.1942	Yd. Ütğm. İbrahim Etem	
07.08.1944-29.06.1945	Yd. Ön Yzb. Ziya Parlas	
09.07.1945- 23.08.1946/19.07.1947	Yd. Ön Yzb. Necdet Akyol	
07.08.1946-13.11.1948	Tbp. Alb. Şerafettin Tomruk	
25.07.1945-31.12.1946	Tbp. Yd. Tğm. Bedri Gürbüzler	
25.10.1945-19.12.1946	Tbp. Yd. Ütğm. Ekrem Berk	
25.08.1945-19.12.1946	Tbp. Yd. Ütğm. Sadrettin Tanguç	
02.04.1945-09.08.1945	Tbp. Yd. Ütğm. Ahmet Behçet	
10.11.1948-18.09.1952	Tbp. Alb. Recai Eriç	
11.08.1951-04.03.1954 11.06.1955-14.09.1955 20.07.1961-20.07.1962	Tbp. Bnb. Sadettin Tolga	
14.11.1952-24.03.1954	Tbp. Yzb. Mehmet Okyar	
07.01.1957-02.03.1959	Tbp. Bnb. Aziz Sarsılmaz	
30.01.1958-14.05.1963	Tbp. Sevim Kuz	
	Tbp. Bnb. Zafer Ortaçgil	
	Tbp. Necati Kocabalkan	
24.06.1942-01.02.1951	Tbp. Sadrettin Tanguç	
27.01.1962-15.01.1963	Yd. Tbp. Tğm. B. Yalçın Türkan	
30.11.1966	Yd. Tbp. Tğm. Uğur Derman	
31.10.1964-30.04.1966	Yd. Tbp. Tğm. Bülent Berkarda	
10.08.1962-20.09.1963	Tbp. Alb. Münir Yalım	
02.10.1963-30.10.1964	Tbp. Selahattin Güvenç	
30.07.1965-07.03.1966	Tbp. Faruk Balaban	
29.09.1967-15.07.1968	Tbp. Yb. İ. Yılmaz Tüneykök	
	Tbp. Müyesser Sözer	

	Tbp. İlhan Özdemir	
1793-?	Tbp. Kd. Alb. Bekir Sönmez	Astsb. Adil Pehlivan
	Tbp. Sıddık Tuğrul	Astsb. Nuri Sarı
		Hemşire Firdevs Yıldırım
		Hemşire Mensure Yılmaz
		Hemşire Ferdiye Demir
		Hastabakıcı Halise Çökmez
		Hastabakıcı Pakize Gidelim
		Hastabakıcı Mahmut Şırlak
		Hastabakıcı Hasan Hüseyin Kaçmaz
		Hastabakıcı Mahmut Soyal
1986-?	Tbp. Yb. Nafiz Dülek	Astsb. Adil Pehlivan
1986-?	Tbp. Yb. Mehmet Danacı	Hemşire Nurdane Tek
1986-?		Hemşire Nesrin Türe
1986-?		Hemşire Necla Güzeldere
1986-?		Hemşire Zeliha Aydın
1986-?		Yüksek Hemşire Ayten Yörük
1986-?		Hemşire Nurcan Akpınar
1986-?		Hemşire Fatma Gürsoy
1986-?		Hemşire Muhlise Karnen
1986-?		Hastabakıcı Hüseyin Öztürk
		Hastabakıcı Seher Şalpan
		Hastabakıcı Hasan Kaçmaz
		Hademe Şükrü Soyal
		Hademe Hasan Hardal
	Tbp. A. Yılmaz Nişancı	
	Tbp. Mehmet Gemici	
	Tbp. Hasan İlkova	
	Tbp. Vahit Demiran	
	Tbp. Hakan Şentürk	

**Ek 26: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Göğüs Hastalıkları Polikliniği Personeli
(1973-1986)**

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset, 1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Göğüs Hastalıkları Uzmanı	Yardımcı Personel
1973-?	Tbp. Alb. Yılmaz Gerelioğlu	Tek. Astsb. Turhan Tabak
1973-?		Hemşire Ümit Sönmez
1973-?		Hemşire Ferdane Sipahi
1986-?	Tbp. Sıddık Tuğrul	Hemşire Nebahat Ertuğbay
1986-?		Hemşire Sevgül Sarı
1986-?		Yard. Hemşire Hatice Cavaş
1986-?		Hastabakıcı Ramazan Dolma
1986-?		Hastabakıcı Yasin Gök

Ek 27: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Hayati Kimya Laboratuvarı Personeli (?-1973)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Hayati Kimya Laboratuvarı Uzm.	Yardımcı Personel
	Kimyager Asıtaneli İbrahim oğlu Arif	
	Kimyager Kaleyı Sultaniyeli Bekir oğlu Hacı Hüseyin	
	Kimyager Erzincanlı Nuri	
	Kimyager Ali oğlu Yenibahçeli İbrahim Hakkı	
	Kimyager Beşiktaşlı Ali oğlu Selahattin	
	Kimyager İbrahim Etem	
30.11.1940-02.04.1945	Tbp. Rasim Ulugay	
05.12.1941-31.05.1943	Yd. Tbp. Halim Cemal Akşit	
26.07.1945-18.11.1947	Tbp. Bnb. Nermi Yakar	
07.07.1945-01.11.1948	Tbp. Bnb. Tahir Tağ	
27.11.1957-06.10.1967	Tbp. Bnb. Dündar Tılmaç	
21.08.1961-21.03.1963	Tbp. Yzb. Gültekin Toydemir	
1973-?	Tbp. Alb. Suat Tolgay	Tek. Astsb. Kemal Tüzer
		Laborant Bedriye Kılıçbaş
		Laborant Mahmut Ali Ayar
		Laborant İsmail Hakkı Serin
		Laborant Fethi Tülcü
		Laborant Hayri Hastürk

Ek 28: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kadın Doğum Kliniği Personeli (1945-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Nisaiye Uzmanları	Yardımcı Personel
08.12.1941-23.07.1945	Tbp. Yb. Şerif Çanğa	
25.05.1942-30.04.1943	Yd. Tbp. Yzb. Ş. Fazıl İlkel	
27.07.1944-01.08.1945	Yd. Tğm. Servet Güvener	
15.08.1944-30.09.1944	Yd. Tbp. Ütğm. Ali Remzi Kazancıgil	
15.08.1944-30.09.1944	Yd. Tbp. Ütğm. Emin Necip Atakan	
19.07.1945-22.08.1946	Yd. Tbp. Tğm. Şükrü Şahin Ansay	
04.02.1946-01.03.1948	Tbp. Ön Yzb. Münir (Türkel-Türkent)	
11.08.1948-29.08.1953	Tbp. Yd. Tğm. Necati Bicioğlu	
06.01.1954-28.08.1955	Tbp. Yb. Mansur Sayın	
28.04.1954-27.11.1955	Yd. Tbp. Astğm. Rüknettin Tözüm	

09.09.1955-30.11.1956	Yd. Tbp. Tğm. Alaattin Yavaşca	
01.12.1955-31.05.1957	Tbp. Mualla Tosuner	
31.07.1955-01.04.1966	Tbp. İhsan Fahri	
27.01.1958-12.12.1963	Tbp. Yb. Nejat Alper	
28.01.1963-31.03.1964	Yd. Tbp. Astğm. Aykut Kazancıgil	
30.03.1964-03.11.1964	Yd. Tbp. Astğm. Ergun Ertem	
04.04.1967	Yd. Tbp. Astğm. Eşref Yazıcıoğlu	
15.10.1966-05.07.1968	Tbp. Alb. Oktay Cumhuri Akkent	
	Prof. Tbp. Seçuk Erez	
08.01.1969	Tbp. Tğm. Özgen Dirim	
18.08.1970	Tbp. Elmira Yüce	
	Tbp. Rüşen Bora (Karlı)	
1969-1973-?	Tbp. Alb. Metin Feran	Hemşire Ebe Remziye Kızılkor
1972-1973-?	Doç. Tbp. Turgut Yardım	Hemşire Ebe İsmet İçsel
1973-?		Hemşire Ebe Müzeyyen Dede
1973-?		Hemşire Ebe Nursel İçer
1973-?		Hemşire Ebe Nurcan Yaman
1973-?		Hemşire Ebe Nuran Bilgin
1973-?		Hastabakıcı Emine Düz
1973-?		Hastabakıcı Halise Ergül
1973-?		Hastabakıcı Şevki Kayış
	Tbp. Tansel Avcı	
	Tbp. H. Cemal Ar	
	Tbp. Lütfi Civelek	
	Tbp. Muzaffer Sancı	
	Tbp. Mehmet Aydın	
	Tbp. Orhon Ergin	
	Tbp. Namık Demir	
	Tbp. Hüseyin Özgören	
1986-?	Tbp. Bnb. Saim Ayvalıoğlu	Hemşire Ebe Hüsnüye Tiryakioğlu
1986-?	Tbp. Astğm. Levent Özçer	Hemşire Ebe Nermin Uçan
1986-?	Tbp.	Hemşire Ebe İlçin Tufan
1986-?	Tbp.	Hastabakıcı Dürdane Ökemefe
1986-?		Hastabakıcı Cemile Karapelit
1986-?		Hastabakıcı Adem Avcı

Ek 29: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Ortopedi ve Travmatoloji Kliniği Personeli (1964-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatır ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset, 1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Ortopedi ve Travmatoloji Uzmanları	Yardımcı Personel
30.11.1964-31.09.1966	Tb. Yd. Atğm. Teoman Oktay	
1967	Tbp. Teoman Oktay	
1966-1973-?	Tbp. Alb. Zekai Yükselen	Tek. Astsb. Süheyl Yazıcıoğlu

1973-?	Tbp. Kd. Bnb. Mahmut Karlı	Hemşire Nazmiye Sönmez
1973-?		Hastabakıcı Füsün Omuzdaş
1973-1986		Hastabakıcı İlyas Top
1973-1986		Hastabakıcı Recep Kabasakal
1986-?	Tbp. Yaman Ege	Astsb. Mevlüt Usta
1986-?		Hemşire Zeliha Çoruh
1986-?		Hemşire Zeynep Kandilli
1986-?		Hemşire Sümer Dünder
1986-?		Hastabakıcı İlyas Top
1986-?		Hastabakıcı Recep Kabasakal
1986-?		Hastabakıcı Hamiyet Alphan
	Tbp. Salih Erdur	
	Tbp. Orhan Kılıç (Geçici)	
	Tbp. Mesih Kuşku	

Ek 30: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Üroloji Kliniği Personeli (?-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.])

Hizmet Yılı	Üroloji Uzmanları	Yardımcı Personel
	Ali Eşref	
18.10.1937-27.08.1940	Tbp. Bnb. Abdullah Atasagun	
15.10.1940-21.10.1941	Yd. Sb. Doç Tbp. Orhan L. Simer	
30.09.1941-14.08.1943	Tbp. Alb. Nüzhet Aktulga	
25.10.1943-01.12.1944	Tbp. Bnb. Kemal Çağlar	
11.02.1944-10.01.1945	Tbp. Bnb. Süreyya Atamal	
06.01.1945-24.04.1947	Tbp. Alb. Celal Dinçer	
27.07.1945-01.09.1951	Tbp. Bnb. Atıf Taykurt	
26.12.1951-07.01.1953	Tbp. Bnb. Fethi Cebeci	
04.12.1952-20.11.1959	Tbp. Alb. Orhan Mordalga	
1960-11.02.1971	Tbp. Alb. Suat Dizdar	
1973-?	Tbp. Alb. Erdoğan Baran	Hemşire Ruhten Ersöz
		Hastabakıcı Kadriye Yaldır
		Hastabakıcı Ramazan Dolma
	Tbp. Güven Sevin	
	Doç. Tbp. Yavuz Önal	
	Tbp. Turan Ebcioğlu	
1986-?	Tbp. Kd. Bnb. Musa Karadeniz	Astsb. Abdülkadir Demirci
	Tbp. Kd. Bnb. Ali İhsan Diker	Hemşire Nedret Yetiş
		Hemşire Ayşe Çavuşoğlu
		Hastabakıcı Fatma Can
		Hastabakıcı Ali Şeker
		Hastabakıcı Cemil Gültekin

**Ek 31: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Ruh ve Sinir Hastalıkları Kliniği Personeli
(?-1986)**

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Asabiye Uzmanları	Yardımcı Personel
	Ord. Prof. Tbp. Hayrullah Diker	
1937-1939	Tbp. Yzb. Nazif Emre Tbp. Bnb. Esat Ülgen	
	Ord. Prof. Tbp. F. Kerim Gökay	
	Tbp. Bnb. Abdülkadir Taştan Tbp. Alb. Kazım Şarman	
	Tbp. Ön Yzb. Ertuğrul Kutluğ Tbp. Kd. Yzb. Kemal Şenyaprak	
	Prof. Tbp. Nihat Balkır Tbp. Yd. Astğm. İsmail Ersepim	
	Prof. Tbp. Fikret Ünsal Tbp. Kamil Sağdıç	
	Prof. Tbp. Nihat Balkır Tbp. Yzb. Burhan Sayar	
1969-1973-?	Tbp. Alb. Erdoğan Aydoğan(Nöro- Psikiatri Uzmanı)	Tek. Astsb. Hikmet Ergin
		Hemşire İnci Ergin
		Hemşire Meral Arı
		Hemşire Yard. Nezihe Dalyan
		Hastabakıcı Hatice Neyse
		Hastabakıcı Niyazi Bayram
1986-?	Tbp. Kd. Alb. Ünsal Ekim (Nöro-Psikoloji)	Astsb. Ünsal Eke
1986-?		Hemşire Asuman Çelikten
1986-?		Hemşire Havva Güleç
1986-?		Hastabakıcı Gönül Aksoy
1986-?		Hastabakıcı Celal Ser
1986-?		Hastabakıcı Osman Çoruh
	Doç. Tbp. Nusret Kaya	
1986-?	Tbp. Ön Yzb. Ersin Atağ(Psikoloji)	Hemşire Ülkü Şerefli
1986-?	Uzman Psikolog Canan Hızal	Yard. Hemşire Sultan Portakal
		Hastabakıcı İsmet Erol
		Hastabakıcı Zeki Koçoğlu

Ek 32: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Çocuk Hastalıkları Kliniği Personeli (?-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Çocuk Hastalıkları Uzmanları	Yardımcı Personel
	Tbp. Kamil Kuşçuluoğlu	
	Tbp. Nejat Türkyılmaz	
	Tbp. Sami Uçar	
1973-?	Uzman Tbp. Güler Uçar	Hemşire Serap Deniz
1973-?	Uzman Tbp. Armağan Arıman	Hastabakıcı Dursun Ali Tezcan
	Tbp. Melahat Zorlu	
	Tbp. Didem Dervent	
1986-?	Tbp. Şenel Çarpar	Hemşire Nesrin Cingi
1986-?	Tbp. Kd. Alb. Sahir Ekinci	Hastabakıcı Emine Düz
		Hastabakıcı Nail Dirioğlu
	Doç. Tbp. Tansu Salman	
	Doç. Tbp. Cenk Büyükünâl	

Ek 33: Kasımpaşa Deniz Hastanesi İntaniye Kliniği Personeli (?-1973)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	İntaniye Uzmanları	Yardımcı Personel
	Tbp. Ahmet oğlu Fuat	
	Tbp. Ali oğlu Süleyman	
	Tbp. Tuğa. İbrahim oğlu Fuat	
	Tbp. Fındıklılı Hasan oğlu Şevket	
	Tbp. İzzet Kamil	
26.12.1938-27.05.1944	Tbp. Sabri Eliuz	
09.08.1943-22.07.1946	Tbp. Ön Yzb. Behiç Onul	
21.06.1954	Tbp. Bnb. Bedri Ünal	
11.07.1955-30.08.1970	Tbp. Alb. Remzi Tunç	
18.03.1960-06.07.1961	Tbp. Alb. Faruk Taptık	
1973-?	Tbp. Kd. Bnb. Vural Güven	Hemşire Hatice Geçer
1973-?		Hastabakıcı Neşet Sekmez
1973-?		Hastabakıcı Melahat İlgili

Ek 34: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Bakteriyoloji Kliniği Personeli (1973-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul : Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Bakteriyoloji Uzmanları	Yardımcı Personel
1973-?	Tbp. Kd. Bnb. Vural Güven	Tek. Astsb.Kemal Altın
		Tek. Astsb.Oktay Taşkıran

	Laborant Cevdet Orhan
	Laborant Kadir Şeker
	Laborant Mustafa Aydın
	Laborant Hasan Yılmaz
1986-?	Astsb.Oktay Taşkiran
	Astsb.Günay Kaplan
	Yard. Hemşire Nagehan Mezgitçi
	Laborant Sibel Teker
	Laborant Birsen Genç
	Hastabakıcı Kadir Şekir
	Hastabakıcı Levent Ağaç
	Hastabakıcı Necip Gültekin
	Hastabakıcı İbrahim Tuzun
	Hastabakıcı Mustafa Aydın

**Ek 35: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Kliniği
Personeli (?-1986)**

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yılığ, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Fizik Tedavi Uzmanları	Yardımcı Personel
1940-17.11.1949	Tbp. Ön Yzb. Hami Kocaş	
09.11.1949-08.03.1952	Tbp. Kd. Bnb. Necip Dinç	
05.03.1952-13.10.1956	Tbp. Alb. Cemal Adademir	
04.06.1956-11.04.1960	Tbp. Bnb. Cafer Tolluoğlu	
05.05.1961-30.08.1971	Tbp. Bnb. Tali Çalbatur	
1973-?	Tbp. Yb. Hüseyin Bağcı	Tek. Astsb.Hasan Çetindaş
		Tek. Astsb. Abdullah Karabay
		Hemşire Nevin Tulumcuoğlu
		Hastabakıcı Mukadder Karaman
		Hastabakıcı Ali Toyran
		Hastabakıcı Aziz Nark
	Tbp. Ferruh Sayılan	
1986-?	Tbp. Bnb. Emin Orpen	Astsb.Metin Büyükcınar
		Hemşire Nebahat Hızıroğlu
		Masör Faruk Daşan
		Hastabakıcı Mukadder Karaman
		Hastabakıcı Settar İrmak
		Hastabakıcı İhsan Sakarya
		Hastabakıcı Cafer Aslandağ
		İşçi Yaşar Armutlu

Ek 36: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Beyin Cerrahi Kliniği Personeli (1957-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Nörojiyürji Uzmanları	Yardımcı Personel
27.08.1957-30.11.1957	Tbp. Yd. Tğm. Hüsamettin Gökay (Prof.)	
	Tpb. Alb. Zeki Birsen	
28.08.1965-04.04.1969	Tpb. Alb. Zeki Ayhan Uygur	
1973-?	Doç. Tbp. Zeki Oral	Tek. Atğm. Galip Erdoğan
		Hemşire Türkan Aykut
		Hastabakıcı Bilge Akbulut
	Tbp. Cengiz Arslan	
1986-?	Doç. Tbp. Alb. Korkut Alkan	Cerrahi Tek. Astsb. Ali Eryılmaz
		Hemşire Yıldız Güney
		Hemşire Güler Akter
		Hastabakıcı Yurdakul Karakuş
		Hastabakıcı Ali Toyran
		Hastabakıcı Ömer Mayda
		Hastabakıcı Cüneyt Özgan
	Tbp. Mustafa Uzunlu	

Ek 37: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Patoloji Bölümü Personeli (1945-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Patoloji Uzmanları	Yardımcı Personel
19.07.1945-01.05.1946	Prof. Tbp. Yd. Tğm. Bedrettin Pars	
28.11.1964-18.12.1965	Tbp. Yd. Tğm. Aydın Bayraktar	
13.11.1957-24.10.1964	Tbp. Alb. Ayhan Ogan	
1973-?	Tbp. Yd. Atğm. Hüsnü Buğdaycı	Laborant Mehmet Pehlivan
	Prof. Tbp. Nafi Oruç	
	Tbp. Hüseyin Atalay	
1986-?	Tbp. Kd. Bnb. Kudret Ferah	Laborant Nurten Öcal
		Hastabakıcı Mehmet Pehlivan
		Hastabakıcı Neşet Sekmez

Ek 38: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi Çalışanları Personeli (?-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatır ve diğlerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Plastik Cerrahi Uzmanları	Yardımcı Personel
	Tbp. Rifat Yetkin	
	Doç Tbp. Erdem Yormuk	
1986-?	Tbp. Kd. Bnb. Hüseyin Uygun	Astsb. Mehmet Odabaşı
1986-?		Hemşire Şaziye Kocapehlivan
1986-?		Hemşire Esmâ Tunç
1986-?		Hastabakıcı Önder Özen

Ek 39: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Diş Kliniği Personeli (1938-1986)

(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatır ve diğlerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında,” İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Diş Hekimleri	Yardımcı Personel
30.09.1938-25.04.1941	Dt. Bnb. Fikret Emci	
29.04.1940-09.09.1941	Dt.Tbp. Yd. Tğm. Cemil Aral	
11.04.1941-16.09.1941	Dt. Yd. Tğm. Hüseyin Remzi	
25.09.1941-22.11.1941	Dt. Bnb. Hüsnü Akbaş	
18.10.1941-27.04.1942	Dt. Yd. Tğm. Tarık Boran	
26.01.1942-01.08.1942	Dt. Yd. Tğm. Bahattin Toptagel	
02.01.1942-17.05.1943	Dt. Sadettin Sun	
10.11.1941-24.02.1953	Dt. Yd. Tğm. Nusret Yücelant	
03.07.1943-15.10.1943	Dt. Yd. Tğm. Muhsin Eğilmez	
29.07.1944-25.09.1944	Dt. Yd. Tğm. Muammer Baykal	
03.11.1941-13.04.1945	Dt. Yd. Tğm. Bedrettin Zafir	
28.02.1944-21.10.1944	Dt. Yd. Tğm. Saadettin Ergün	
28.12.1944-31.05.1946	Dt. Yd. Tğm. Alaattin Candan	
12.08.1946-28.03.1947	Dt. Yd. Tğm. Leon Yunda Berkman	
20.10.1947-30.11.1948	Dt. Yd. Tğm. Cenan Çınar	
28.08.1947-19.07.1949	Dt. Yd. Tğm. Samim Avcı	
23.08.1948-19.07.1949	Dt. Yd. Tğm. Yaşar Yatmaz	
28.01.1951-30.04.1952	Dt. Yd. Tğm. Orhan Temiriz	
18.02.1952-31.10.1952	Dt. Yd. Tğm. Bülent Berik	
27.09.1956-30.05.1957	Dt. Yd. Tğm. Ferruh Moralı	
14.10.1953-20.12.1953	Dt. Yd. Tğm. Muzaffer Pehlivan	
19.04.1954-09.11.1954	Dt. Yd. Tğm. Necmettin Karşılıgil	
20.10.1954-03.07.1965	Dt. Yb. Fazilet Esen	
27.04.1965-21.11.1965	Dt. Yd. Tğm. Ertan (Arkit-Erkut)	
01.11.1967-12.02.1968	Dt. Yd. Tğm. Erman Görgüç	
03.03.1967-31.12.1968	Dt. Yd. Tğm. Ercüment Konukman	

1973-?	Dt. Kd. Alb. Adnan Çekmece	Tek. Astsb.Fazıl Gökhan
1973-?	Dt. Kd. Alb. Sezai Mengü	
1973-?	Dt. Kd. Alb. Bayram Ayabakan	
1973-?	Dt. Yzb. Savaş Ilgaz	
	Dt. Dinçer Güler	
	Dt. Haluk Akbayar	
	Dt. Mehmet Sümer	
	Dt. Metin Yumukoğlu	
	Dt. Turhan Gülek	
	Dt. Z. Nihat Tanfer	
	Dt. Ömer Kutay	
	Dt. Mustafa Güner	
	Dt. Ziyaettin Etker	
1986-?	Dt. Yzb. Süha Leblebicioğlu	
1986-?	Dt. Ütğm. Semiramis Esmer	Asistan Sb. İlhan Sancı
1986-?	Dt. Mustafa Güner	Yard. Hemşire Aysel Ekren
1986-?	Dt. Ütğm. Erdem Eröktem	Yard. Hemşire Ayşen Bozok
1986-?	Dt. Yd. Tğm. Ertan (Arkı- Erkut)	

Ek 40: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Eczacıları (1935-1986)

(Dz. K.K. *Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı*, Haz. Tali Çalbatur ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; *İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında*, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.]

Hizmet Yılı	Eczacılar	Yardımcı Personel	Hizmet Yılı
1935-1943	Ali Polat	Davit Ademi	1942-1944
1939-1951	İbrahim Denizer	Nezih Ulagay	1941-1942
1941-1954	Sırrı Kalkan	Argun Çançan	1953-1954
1940-1948	Fuat Mengi	Ahmet Semiz	1953-1954
1943-1945	Fatin Rona	Turhan Karadeniz	1953-1954
1940-1945	Remzi Cem	Selim Amado	1958-1959
1942-1947	Fikri Üster	Ayhan Çezikman	
1943-1947	Akif Törün	Şenol Büke Sakarya	1961-1963
1944-1947	Vasfi Hamarat	Orhan Gören	1962-1963
1942-1954	Selçuk İlhan	Halit Evliya	1964-1965
1948-1960	Nüşet Yelkin	Suat Ünsal	1965-1966
1949-1954	Fahamettin Altınoğlu	Erdal Dağcıoğlu	1965-1967
1950-1952	İsmet Sert	Maksut Çitçi	1966-1967
1952-1963	Ahmet M. Canko	İsmet Kandemir	1967-1969
1953-1956	Fahir Türkmen	Muharrem Palancıoğlu	1968-1970
1954-1957	Turgut Tıraşoğlu	Cemil Taner	
1966-1968	Tali İskender	Günay Sürel	
	Ahmet Şahin	Ahmet Özkan	
	Türker Kutluay	Naci Gözükcük	
1973-?	Kd. Alb. Vahdet Özkan	Ömer Ünay	
1973-?	Alb. İsmet Tetikkurt		
1973-?	Kd. Ütğm. Oktay Akpeçe	Sacit Barutçuoğlu	
1973-?	Kd. Ütğm. Seyfi Özcan	Mehmet Dokumacı	
1973-?	Yd. Atğm. Ömer Atay	Tek. Astsb. İsmail Çetiner	
1973-?	Yd. Tğm. Şakir	Tek. Astsb. Ergün Elli	

	Alimoğlu	altı	
1973-?	Yd. Atğm. Arif Aydoğmuş	Tek. Astsb.Halim Ayyıldız	
1973-?	Yd. Atğm. Yavuz Ogan	Tek. Astsb.Ayhan Akçay	
1973-?	Yd. Atğm. Ramazan İlçi	Tek. Astsb. Mustafa Yaşar Düz	
1973-?		Eczacı Kalfası Mehmet S. Eskün	
1973-?		Laborant Sabri Uz	
1973-?		Sekreter Taciser Saruhan	
	Şefik Varol		
	Fevzi Özar		
	Recep Özveren		
1986-?	Kd. Bnb. Suat Sertelin	Memur Mehmet Eskün	1986-?
1986-?	Şebnem Şentürk	Memur Dursun Ali Tercan	1986-?
1986-?	Kd. Bnb. Oktay Akpeçe	Memur Ziya Okul	1986-?
	Figen Kocabeyoğlu	Memur Vecdi Yavuz	1986-?
		Hastabakıcı Osman Alpman	1986-?

Ek 41: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Yardımcı Personeli (1973-1986)
(Dz. K.K. Kasımpaşa Deniz Hastanesi 1973-1974 Yıllığı, Haz. Tali Çalbatır ve diğerleri, İstanbul: Duran Ofset,1974, [s.y.]; İstanbul Deniz Hastanesi 160 Yaşında, İstanbul: Duran Ofset, 1987 (Kollektif, Özel baskı), [s.y.])

Hizmet Yılı	Personel	Görevi
1973-?	Nimet Özdoğan	Başhemşire
1973-?	Deniz Yzb. Oktay Arıkan	İnzibat Subayı
1973-?	Deniz Levazım Ütğm. Güner Diken	İkmal Şube Müdürü
1973-?	Tek. Kd. Yzb. Ali Bolcakan	Tek. Şube Müdürü
1973-?	Opr. Tbp. Kd. Alb. Necdet Ataç	İlmi Kurul Başkanı
1973-?	Opr. Tbp. Yb. Uğur Akkartal	İlmi Kurul Başkan Yardımcısı
1973-?	Opr. Tbp. Kd. Bnb. Mahmut Karlı	İlmi Kurul Sekreteri
1986-?	Deniz Tbp. Kd. Bnb. Sahir Ekinci	İlkyardım Ekibi
1986-?	Hemşire Nuran Aybi	İlkyardım Ekibi
1986-?	Hastabakıcı Füsün Omuzdaş	İlkyardım Ekibi
1986-?	Hemşire Güler Yücesoy	Amiral Dairesi
1986-?	Hastabakıcı Aliye Tazegül	Amiral Dairesi
1986-?	Hastabakıcı Kıymet Canbaz	Amiral Dairesi
1986-?	Hastabakıcı Halil Avcı	Amiral Dairesi
1986-?	Öğretmen Alb. Ertan Arı	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Niyazi Bayram	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Hicabi Yılmaz	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Ferda Tüney	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Canan Kızıl	Personel Şube

1986-?	Devlet Memuru Leyla Aksoy	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Çiğdem Sarı	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Saadet Metin	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Cevat Eravcı	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Tülin Makara	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Sevgi Kırkdışçioğlu	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Mustafa Uysal	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Akın Büyükdurmuş	Personel Şube
1986-?	Devlet Memuru Nurettin Durmuş	Personel Şube
1986-?	Kd. Bnb. Hüseyin Dalkara	İkmal Şube
1986-?	Üstgm. Ali Tunca	İkmal Şube
1986-?	Astgm. Erdemir Uygun	İkmal Şube
1986-?	Astsb. Erdoğan Akan	İkmal Şube
1986-?	Astsb. Faik Dönmez	İkmal Şube
1986-?	Astsb. Halil Kütük	İkmal Şube
1986-?	Astsb. Rıza Adıgüzel	İkmal Şube
1986-?	Devlet Memuru Deniz Çalışır	İkmal Şube
1986-?	Devlet Memuru Ayşe Uğur	İkmal Şube
1986-?	Devlet Memuru Dursun Kocalı	İkmal Şube
1986-?	İşçi İsmail Büyükakan	İkmal Şube
1986-?	Ordu Donatım Bnb. Murat Yalçın	Tek. Şube
1986-?	Tek. Kısım A.V. Abdurrahman Arslan	Tek. Şube
1986-?	Astsb. Kd. Bçvş. Mustafa Özer	Tek. Şube
1986-?	Astsb. Bçvş. Ömer Ulutürk	Tek. Şube
1986-?	Ordu Donatım Astsb. Bçvş. Reha Zaimoğlu	Tek. Şube
1986-?	Astsb. Çvş. Çetin Altan Efe	Tek. Şube
1986-?	İşçi Hamdi Buran	Tek. Şube
1986-?	İşçi Ali Erşimşek	Tek. Şube
1986-?	İşçi Lütfullah Şakar	Tek. Şube
1986-?	İşçi Ekrem Kaçmaz	Tek. Şube
1986-?	İşçi Yaşar Kula	Tek. Şube
1986-?	İşçi Tekin Kaynarca	Tek. Şube
1986-?	İşçi Beşir Uğar	Tek. Şube
1986-?	İşçi İsmail Ünal	Tek. Şube
1986-?	İşçi Cafer Dinler	Tek. Şube
1986-?	İşçi Hüseyin Çırpıcı	Tek. Şube
1986-?	Kd. Bnb. Raşit Ütebay	İnzibat Subaylığı
1986-?	Astsb. Erdoğan Cesur	İnzibat Subaylığı
1986-?	Astsb. Doğan Dal	İnzibat Subaylığı
1986-?	Nevin Tulumcuoğlu	Baş Hemşire
1986-?	Methiye Turan	Baş Hemşire Yardımcısı
1986-?	Meral Arı	Baş Hemşire Yardımcısı
1986-?	Hayati Özden	Emir Astsubayı